

Ragnhild Hegland

Bak folkeminnene

Hvordan folkeminnesamleren og innsamlingspraksisen ga form til minnesuttrykkene

Masteroppgave i Historie
Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik
Mai 2022

Ragnhild Hegland

Bak folkeminnene

Hvordan folkeminnesamleren og
innsamlingspraksisen ga form til minnesuttrykkene

Masteroppgave i Historie
Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

It takes a village, sies det, og det er definitivt tilfellet for oppgaven min også. Jeg vil gjerne takke et knippe av de viktigste folkene som har fått meg i mål.

Takk til Aud Mikkelsen Tretvik, som har veiledet meg gjennom prosessen med tilbakemeldinger, faglige diskusjoner og med gode råd.

Takk til alle som har åpnet både fysiske og digitale dører for meg på museer, arkiv og universiteter landet rundt.

Takk til Mamma og Pappa, som alltid er villige til å lytte, lese, råde og støtte.

Takk til korrekturleserne, og til min lille supporterklubb: Anna T., Einar, Oda, Emilie, Lina, Ingeborg og Margrethe. Jeg er heldig som har dere.

Takk til Dragvollmiljøet: Anna B., Marianne, J.F., Rudi, og resten av gjengen. Det hadde blitt et kjedelig løp uten dere, heldigvis for meg var dere her og gjorde det gøy i stedet.

Og takk til Bestefar, Lars Hegland, som introduserte meg for Knut Bjørngaas og Thrond Haukenæs. Du bygde barndomsparadiset Hegglandsstovo med dine egne hender på Oppheim. Uten deg hadde jeg ikke hatt Vossebunaden, hvilket tross alt er den fineste. 😊

Ragnhild Hegland

Våren 2022

Innholdsfortegnelse

1. Innledningskapittel	1
1. 1 Introduksjon	1
1. 2. Problemstilling.....	2
1. 3. Faglig og samfunnsmessig relevans.....	3
1. 4. Kjernebegrep, kilder og metode	4
Sentrale begreper	4
Kildegrunnlag og metode.....	7
1. 5 Oppgavens struktur	7
2. Metode og kilder.....	9
2. 1 Kilder og Kildeutvalg	9
2. 2 Analysemetoder	11
2. 3 Kilde- og metodekritikk.....	12
3. Historisk bakgrunn, historiografi og teori.....	15
3.1 Nasjonsbygging med folkeminner.....	15
3.2 Institusjonaliseringen av folkeminner	17
Desentraliseringsstriden	18
3.3 Lokalhistorie – Mellom minner og historie.....	23
3.4 Folkeminneinteresse på Vestlandet og i Voss.....	24
3. 5 Kulturminneteori	25
Lieux de memoire - Minnesteder.....	25
Kollektive, kulturelle og kommunikative minner	26
Mediering av minner.....	27
Lagring og distribuering	29
4. Thrond Sjurson Haukenæs: En vandrende ridder	30
4. 1 Status og rolle i samfunnet.....	30
«Bondeguten».....	30
Forretningsmannen Haukenæs.....	32
4. 2 Asbjørnsen og andre influencere: Haukenæs' nettverk.....	34
Samarbeidspartnere	35
Attester	35
Festskrifter og minneskrifter.....	36
4. 3 Innsamlingspraksis.....	37
Formål	38
Reising og utlysning.....	38
Skrivekyndighet.....	42
4.4 Utgivelsespraksis	43
Språk og språkføring	43
«Lys og mørke»: utvelgelse.....	44
Subskripsjonsavtaler	45
Kolportøren Haukenæs	46
4. 5 Konklusjon.....	47

5. Knut Bjørngaas: lærer, folkeminneinnsamler, målmann	49
5.1 Vestlandslæreren - Bjørngaas roller og status	49
Volda Lærarskule.....	50
Vestlandslæreren Knut Bjørngaas.....	51
5. 2 Bjørngaas' nettverk og kontakter	53
Landslaget for Folkeminnesamlere	53
Torleiv Hannaas.....	54
Per Dymde, Lars Eskeland og Voss Mållag	55
5. 3 Innsamlingspraksis	55
Hvem var informanter?.....	56
Intervjuets metode	59
Skriftliggjøring av folkeminner	60
5. 4 Utgivelsespraksis	62
Målform og språklig påvirkning	63
Anonymisering av samlingen	66
Utvelgelse.....	67
Utgivelsen.....	69
5.5 Konklusjon.....	71
6. Folkeminnesamling i ulike generasjoner: en sammenligning	73
6. 1 Den lokale, regionale, og nasjonale tradisjon	73
6.2 Forskjeller i utdanning	76
6.3 Informantutvalg.....	77
6. 4 Skriftlig eller muntlig innsamling	78
6. 5 Anonymisering av samlingen	79
6. 6 Lys og mørke.....	80
6. 7 Nasjonalromantikk og lokalromantikk	82
6. 8 Konklusjon.....	84
7. Å stedfeste folkeminnene: en minnestsanalyse	86
7. 1 Lieux de memoire: minnesteder	86
7. 2 Kollektive, kulturelle og kommunikative minner	87
7. 3 Mediering av minner	90
Sjanger.....	92
7. 4 Lagring og distribuering.....	94
7. 5 Konklusjon.....	95
8. Konklusjon	97
Bibliografi.....	103
Kilder	103
Trykte kilder.....	104
Litteratur	105

1. Innledningskapittel

1. 1 Introduksjon

Asbjørnsen var en venlig og forekommende mand, der godt forstod at omgås med os bønder. Han besad et sjeldent talent og begavelse til at vinde folk og få dem til at fortælle de gamle overleveringer. Gik det ikke så fort, som han ønskede, så begyndte han selv at fortælle gamle sagn og eventyr. Dette bidrog til, at han fik dem til at fortælle. I sin reisevædske havde han en reiseflaske med cognak, og når nogen blev trætte af at fortælle, så kunde det hændes, at han tog et sølvbæger og gav dem «en bitter på munden», så de med fornyet mod begyndte at fortælle.¹

I det faglige feltet rundt folkeminner blir innsamlede minner ofte fortsatt presentert som direkte gjenspeilinger fra bygdene. Det blir ikke nødvendigvis stilt spørsmål ved motivene bak en innsamling, ei heller hvordan de er samlet inn. Jeg vil sette søkelyset på denne prosessen, med alle de ulike stadiene av en innsamling inkludert. Hvordan gir innsamlingsprosessen av folkeminner form til minnesuttrykkene? Hvordan har samleren preget innsamlingen gjennom sin bakgrunn, sitt formål med samlingen og sin metodikk? I denne masteroppgaven vil jeg forsøke å belyse prosessen bak innsamling og utgivelse av folkeminner fra flere ulike vinkler, og dermed undersøke metodikken i folkeminneinnsamling. Dette vil jeg gjøre gjennom et lokalhistorisk perspektiv, da jeg har avgrenset undersøkelsen til Voss og Vossestrand, og fokusert på to innsamlere som var aktive der på ulike tidspunkt. Disse innsamlerne er Thrond Sjurson Haukenæs (1840–1922) og Knut Bjørngaas (1883–1946). Dermed vil det ligge to ulike tidskontekster for innsamling bak de to innsamlerne. Haukenæs opererte i perioden da Asbjørnsen og Moe var etablerte, og innsamlingsmiljøet var preget av nasjonsbygging og av ønsket om oppdagelse av en kulturarv som kunne bevise en særnorsk identitet. Bjørngaas derimot, samlet inn folkeminner i en periode der vitenskapeliggjøringen av folkloristikk og etnologi var rimelig etablert, og det foregikk faglige diskusjoner rundt sentraliseringen av folkeminner. Dette utviklet seg til en konflikt som Bjørngaas tok en aktiv rolle i. Her vil ulike institusjoner få en plass i analysen. Norsk Folkeminneresamling (NFS) som et arkiv dedikert til sentraliseringen av folkeminnene, opprettet i 1914, vil være relevant. Det vil også Landslaget

---

¹ Haukenæs 1889, s. 293

for folkeminnesamlere, en organisasjon skipet i 1919 for å skape et fagmiljø i opposisjon til sentraliseringen, samt Norsk Folkeminnelag (NFL), et fagfellesskap skipet i 1920 som skulle ende med å samarbeide med NFS.

Min oppgave vil forsøke å gjøre en analyse som skal belyse folkeminneinnsamling fra ulike vinkler. Først vil jeg analysere innsamlerens formål og metode i innsamlings- og utgivelsesprosessen. Deretter vil folkeminneinnsamlingene bli analysert i et metaperspektiv, gjennom funksjonen til samlingene som minnesteder. Slik vil folkeminneinnsamling som prosess og som metode bli synliggjort fra nye vinkler, og forhåpentligvis belyse blant annet dynamikken mellom innsamler og informant, og hvordan formål, bakgrunn og gjennomføring preget innsamlingen.

1. 2. Problemstilling

Hvordan gir innsamlingsprosessen form til minnesuttrykkene? Dette er min hovedproblemstilling, som vil være gjennomgående i oppgaven. For å belyse dette overordnede spørsmålet vil jeg ta for meg de følgende underproblemstillingene.

- *Hvordan påvirker folkeminneinnsamlere resultatet av sitt arbeid gjennom sin egen bakgrunn, sin faglige retning, og sine egne holdninger?*
- *Hvordan påvirket tidskonteksten innsamlernes virke? Hvilke trender og strømninger i innsamleres miljøer påvirket holdningene deres?*
- *På hvilke måter kommer informantene til syne i samlingene?*
- *Hvilke nye innsikter kan oppnås når kildematerialet analyseres som minnesteder?*

Først skal jeg analysere de to folkeminneinnsamlerne, Haukenæs og Bjørgaas. For å analysere de ulike stadiene av innsamlingsprosessen vil mest fokus havne på innsamleren. Dette inkluderer innsamlerens bakgrunn, både faglig, sosial og institusjonell, og innsamlerens intensjoner med prosjektet. Videre er innsamlerens arbeidsprosess relevant, både innsamlingen i seg selv, men også hvordan muntlige minner ble skriftliggjort og formulert i både notater, utkast og ferdig bearbeidet tekst. I tillegg var formidlingsaspektet av folkeminnene en viktig del av bearbeidelsen som skjedde når minnene skulle utgis, for å gi narrativ mening og være leselig for et publikum. Hva lå bak denne redigeringen, og hvilke valg ble tatt for presentasjonen språkmessig og formmessig? Hvordan griper disse valgene inn i materialet som blir behandlet? Hadde målgruppen for utgivelsen en effekt på dette? Hvordan har innsamleren, bevisst eller

ubevisst, styrt innsamlingen til sitt formål gjennom sin bakgrunn, innsamlingsprosess, og utgivelsesprosess? Disse spørsmålene vil styre vinklingen av oppgaven.

Spesielt vil fokuset rettes mot dynamikken mellom informant og innsamler. Her vil innsamlerens politiske bakgrunn, status i lokalsamfunnet og formålet med samlingen bli analysert. Haukenæs sto sterkt i sitt samtidsmiljø for folkeminneinnsamling, men manglet høyere utdanning og hadde begrenset med midler. Derfor ga han ut bøkene sine på subskripsjonsbasis. Bjørgaas var på sin side utdannet lærer, og hadde et aktivt yrkesliv på Voss, der han samlet folkeminner. Han var også en del av et faglig miljø med Landslaget for folkeminnesainnsamlere, som hadde klare formål med hvorfor man skulle samle inn folkeminner, og retningslinjer for hvordan det skulle gjennomføres. Bjørgaas sine roller her både som lærer og som fagmann vil belyse maktstrukturene som oppsto i innsamlingsprosessen.

Innsamlet materiale har etter bearbeidelse ofte blitt presentert som et resultat av en bygd, et ferdig stykke kultur som ligger og venter på å bli hentet ut av en innsamler. Innsamleren får all ære for denne uthenting. Jeg ønsker å problematisere ideen om statisk kultur i bygdene og heller prøve å få fram et perspektiv om aktiv utvelgelse og bearbeidelse. Informantene har trolig hatt en redigeringsprosess for seg selv før de presenterte det til innsamleren. Derfor vil jeg forsøke å framheve det dialogiske i relasjonen mellom innsamler og informant, og på dette viset belyse hvilken kontekst Haukenæs og Bjørgaas sine samlinger oppsto i.

1. 3. Faglig og samfunnsmessig relevans

Et av denne oppgavens formål er å sette søkelyset på målform, skriftliggjøring, språk, og dets skapende egenskaper. I tillegg vil jeg undersøke hvordan en forsker skaper nye meningsinnhold og arbeider fortolkende det øyeblikket forskningen blir skriftliggjort, selv om forskeren forstår arbeidet som ren data.

Jeg vil undersøke metadata og annen informasjon for å belyse forskeren og hans innflytelser, så vel som informantene og deres agenda. Jeg plasserer meg slik i samme tradisjon som folkloristiske studier etter 70-tallet, der fokuset ble flyttet fra å studere tradisjonens innhold til å «studere selve tradisjonsoverføringen og tradisjonsmiljøets holdninger.»²

---

² Hundstad 2020, s. 19

Forhåpentligvis vil denne oppgaven presentere et nyansert perspektiv på en periode der innsamlere i Voss og Vossestrand satte lokalhistorien i fokus, og ville at folkeminnene skulle tjene lokalsamfunnene. Jeg vil da ta for meg krysningspunktet mellom lokalhistorie og folkeminner, hva som kvalifiseres som hva, og hvordan lokalhistoriske impulser har formet vår kulturarv. Innenfor lokalsamfunnets dynamikk vil jeg forsøke å gi et innblikk i maktstrukturene som foregikk i Bygde-Norge, og gjennomførelsen av minneinnsamlingen.

Videre sikter jeg på at delen der jeg bruker metode og analysemåter fra kulturelle minnestudier på norske folkeminner, vil utvide det faglige feltet. Kulturelle minnestudier er både et tverrfaglig og internasjonalt fagfelt, og forhåpentligvis vil det bli gunstig både for min oppgave og det kulturhistoriske feltet å vise muligheten for flere analysemåter av den norske kulturarven. Jeg håper her å kunne legge et grunnlag for å bruke slik tverrfaglig metodikk for å kunne se nye sammenhenger i materialet.

1. 4. Kjernebegrep, kilder og metode

Sentrale begreper

Denne oppgaven handler om folkeminner, men hva innebærer egentlig et så vidt brukt og åpent begrep? Jeg vil definere språket som omhandler folkeminnene, slik at begrepene brukt i diskusjonen, som folkeminner og kulturarv, har en avgrensning og en nytteverdi i denne oppgaven.

Det norske akademis ordbok definerer *folkeminne* slik:

1. *menneskers felles minne, erindring; folkets hukommelse*
2. *fellesbetegnelse for ikke-materielle kulturuttrykk (som folkediktning, overtro, skikker) som er overlevert fra gammel tid³*

I denne oppgaven, og i fagfeltet rundt folkeminner, er den andre definisjonen den mest relevante, og den som inngår i denne oppgavens definering av folkeminner. Et av nøkkelordene er *overlevert*; det er folkeminnets traderte egenskap som gjør det interessant for feltet. Et annet nøkkelord er *gammel tid*; dette noe upresise begrepet åpner for tolkninger av hva som er gammelt nok til å kvalifisere som folkeminner. I tillegg vil jeg framheve at folkeminner i denne oppgavens sammenheng defineres som kulturuttrykk som har blitt samlet inn, nedtegnet eller

---

³ «Folkeminne» 2022

fortalt til noen som hadde til hensikt å fjerne det fra original kontekst, om det enn er i utgitt form, som en del av en samling eller for å arkiveres.

Allikevel inkluderer jeg også den første definisjonen av folkeminner her, nettopp fordi det er et aspekt av folkeminnene jeg ønsker å framheve; de har blitt en del av menneskers felles minne, og har blitt og vil bli forvaltet sådan.

Kulturarv er også blant begrepene som blir brukt i vid kontekst. Kulturarv er et samlebegrep på både de materielle og de immaterielle sporene mennesker anser som en del av sin fortid og som identitetsbyggende. Prosessen bak kulturarv er politisert gjennom forvaltning, slik at ulike forbehold, tidskontekst og impulser vil styre hva som er ansett som viktig nok til å regnes som kulturarv.

Stortingsmelding 22 fra 1999 definerer kulturarven slik: «Med kulturarv meiner ein til vanleg dei delane av fortida, både i form av materielle og immaterielle kulturuttrykk, som eit samfunn til kvar tid vel ut for å ta med seg inn i framtida.»⁴ Denne definisjonen åpner dermed for at kulturarven er noe konstruert, noe som et samfunn aktivt forvalter, bearbeider, og produserer gjennom innsamling, arkivering, verving og media. I denne oppgaven vil jeg behandle kulturarvsbegrepet deretter, for å best belyse hvordan kulturarven også er et produkt av sin samtid, ikke bare sin fortid.

Sentralt i oppgaven står forholdet mellom innsamler og informant. Disse begrepene er verdt å se nærmere på. Jeg velger å bruke *innsamler* i stedet for *intervjuer*, da det var nettopp en samling av folkeminner som sto i fokus, og personen som ble intervjuet ikke ble navngitt i utgivelsene. Jeg vurderte begrepet *intervjuobjekt* om *informanten*, men dette er et begrep som ikke legger vekt på det dialogiske i et intervju. Marit Anne Hauan skriver i *Kunnskapsavtaler* om en håndfull andre begreper man kan bruke i stedet, som *forteller*, *konsulent*, og flere andre. Det later til at Hauan selv lander på *informant* som begrepet med størst nøytralitet og færrest slagsider.⁵ Dette er også begrepet jeg vil bruke framover, med mindre jeg snakker om spesifikke begreper brukt av enkelte innsamlere.

---

⁴ Meld. St. 22 (1999-2000) s. 16

⁵ Hauan 2006, s. 10

Et annet sentralt begrep i oppgaven er *minnsteder*. Konseptet minnsteder kommer fra forskning som har blitt gjort innen kulturminnestudier. Astrid Erll og Ansgar Nünning ga ut *A companion to cultural memory studies*, der mye av forskningen er konkretisert og samlet. Her beskriver de blant annet hvordan minnsteder, *lieux de mémoire*, blir framhevet som et skapt erindringsverktøy, et slags kollektivt minne, som kan ha mange politiske, sosiale og kulturelle funksjoner. De blir gjerne brukt som et politisk redskap i nasjons- eller identitetsbygging. Minnsteder kan være så mangt: De kan være fysiske steder der minner samles, slik som arkiver. De kan være objekter der minner blir formidlet, som monumenter. I tillegg kan minnsteder være både fysiske og metaforiske samlingspunkt, der minner samles og blir bearbeidet.

Det er også et par andre sentrale begreper fra kulturminnestudier jeg vil avklare før de tas i bruk i analysen. Et av dem er *kollektive minner*, som beskriver minner som deles av og forener et samfunn. To av de fundamentale prinsippene i kollektive minner handler om hvorvidt minnet er et organisk minne som har blitt opplevd av et individ, for så å ha blitt sirkulert innad et lukket miljø, eller om minnet er konstruert av felles opplevelser av fortida, og sirkulert med overlegg.⁶ Disse prinsippenes grunnleggende forskjeller har preget andre teorier som går ut på mye av det samme. Assmann og Assmann har sin egen teori på dette konseptet, der de skiller mellom *kommunikative minner*, som er såkalte organiske minner, opplevd av én person og delt videre i et miljø, og *kulturelle minner*, som krever en mer formalisert prosess for å skape en mytologisert versjon av fortiden.⁷

Denne dikotomien gir også utslag i hvordan minnet *fungerer*. Teorien i kulturminnestudier skiller mellom det de kaller *funksjonelle* og *lagrede minner*. Når minner er *funksjonelle* blir de aktivt formidlet, de er i konstant møte med publikum, og nytt meningsinnhold blir tillagt for hvert møte. *Lagrede minner* er derimot når minnene ikke blir aktivt sirkulert, men ligger tilgjengelig arkivert i ulike institusjoner, som museer, arkiver, eller bibliotek, og fungerer som en ressurs og en reserve for en samfunns kulturelle bakgrunn og identitet.⁸ I realiteten har disse to funksjonene mye overlapp, og minner kan være preget av begge funksjonene samtidig.

---

⁶ Erll 2011, s. 15

⁷ Erll 2011, s. 29

⁸ Erll 2011, s. 35-36

Kildegrunnlag og metode

Denne oppgaven har brukt en kvalitativ dokumentanalyse, og deretter en komparasjon, for å undersøke innsamlingsmetodene til to folkeminnesamlere i Voss og Vossestrand, og belyse deres arbeidsprosess. Denne analysen er basert på en rekke kilder fra de to samlerne, blant annet selvbiografiske verk, arkivmateriale som korrespondanse og organisasjonsdokumenter, og samtidens avisartikler, så vel som samlingene i seg selv. Videre er dette kildegrunnlaget også drøftet gjennom en analyse inspirert av kulturminnestudier, spesifikt en minnstedsanalyse.

1. 5 Oppgavens struktur

Kapittel 1-3 presenterer forskningsprosjektet: Kapittel 1 er introduksjonen, mens kapittel 2 er et kilde- og metodekapittel, som forklarer kildegrunnlaget, metodevalg, og også kritiske refleksjoner rundt mitt utvalg av kilder og analyse. Kapittel 3 legger et grunnlag med historisk bakgrunn for oppgaven. Folkeminnenes rolle i nasjonsbyggingen, institusjonaliseringen av folkeminner og de ulike institusjonene og foreningene som skaper det kontekstuelle bakteppet redegjøres for. I tillegg gjøres lokalhistoriens rolle mellom minner og historie rede for, deretter Voss og Vestlandet sin historie med folkeminneinnsamling. Historiografi er innlemmet i redegjørelsen av bakgrunnen. Til slutt presenteres noen sentrale teorier fra kulturminnestudier.

Kapittel 4, 5 og 6 forsøker å belyse Haukenæs og Bjørngaas hver for seg som folkeminnesamlere. Dette gjøres først gjennom en biografisk del som undersøker statusen de opererte med i lokalsamfunnet og i akademisk setting, og fagmiljøer og nettverk de tilhørte. Deretter fungerer denne bakgrunnen som en linse på innsamlingspraksisen og utgivelsespraksisen som preget arbeidet til de to innsamlerne. Kapittel 4 er Haukenæs sitt kapittel og vil komme først, deretter Bjørngaas som folkeminnesamler i kapittel 5. Til slutt skal de to samlerne og deres virksomhet gjennom en sammenligning i kapittel 6.

Kapittel 7 bruker de samme kildene som de foregående kapitlene, men anvender en dokumentanalyse som analyserer kildene som minnsteder, og bruker teori fra kulturminnestudier for å fordype analysen. Særlig vil det politiserte perspektivet på minnsteder være relevant for denne oppgaven, der Pierre Noras vinkling av *lieux de memoire* blir framhevet som et redskap for nasjonsbygging og innen identitetspolitikk, og åpner for analyse av hvilken funksjon ulike minnsteder har. Hvordan fungerer samlingene som minnsteder? Hvordan

skapes minner kontinuerlig i og gjennom disse samlingene? Hvem fungerer samlingene som minnesteder for?

Det siste kapittelet, kapittel 8, er et drøftende og konkluderende kapittel, der jeg henter fram resultater fra de foregående analysekapitlene, og drøfter hvordan disse kan ses i sammenheng med hverandre, og hva nytt de tilfører forskningsfeltet.

2. Metode og kilder

2.1 Kilder og Kildeutvalg

Inspirasjonen bak oppgaven startet med *Or gammol ti*, den første folkeminnesamlingen av Bjørgaas. Jeg fikk overta denne fra min bestefar, og ville undersøke hvordan en slik samling oppstår. Deretter kom jeg over Haukenæs sin utgivelse fra Voss, *Natur, folkeliv og folketro i Hardanger*, og disse to ble komparasjonsgrunnlaget i oppgaven, representanter fra hver sin generasjon folkeminnesamlere. For å få oversikt over deres verker var Nasjonalbibliotekets digitaliserte samlinger svært nyttig, da alle verkene av de to samlerne jeg trengte er tilgjengelig der.

I løpet av arbeidet besøkte jeg Norsk Folkeminnesamling i Oslo, der jeg fant en Bjørgaas-mappe, og to mapper om skipingen av Landslaget for Folkeminnesamlere og NFS selv. Under mitt besøk der satte Mari Gløtberget meg i kontakt med Angun Sønnesyn Olsen ved Universitet i Bergen. Hun sendte meg materialet Etno-Folkloristisk Arkiv ved UiB hadde om Bjørgaas, i tillegg til materiale om Bjørgaas og Haukenæs sine korrespondanser med Torleiv Hannaas.

Tidlig i arbeidet hadde jeg også en korrespondanse med Eirik Helleve ved Voss Folkemuseum, som sendte meg noen digitaliserte dokumenter der organisasjoner i Voss ble beskrevet, og et brev forfattet av Bjørgaas til Per Dymde.

For å finne avisartikler fra samtiden til Haukenæs og Bjørgaas, brukte jeg *Avisa Hordaland* sitt digitaliserte arkiv, som går tilbake til 1883. I deres arkiv brukte jeg søkemotoren til å søke på ulike stavemåter av navnene Haukenæs/Haukenes, og Bjørgaas/Bjørgås. Siden stavemåtene på navn ikke var konsekvent, fant jeg resultater på begge, men har i oppgaven brukt stavemåten de to aktørene benyttet selv, ved mindre jeg har sitert direkte.

Thrond Sjurson Haukenæs skrev en rekke *selvbiografiske tekster*. Disse fungerer som mitt hovedgrunnlag for å undersøke samlingspraksisen hans. Disse belyser hvordan Haukenæs selv framstilte sitt eget liv og virke, og hva som framsto som viktigst for ham, og slik blir disse en uvurderlig kilde. Særlig er verk fra 1889, 1890, 1892 og 1914 nyttige her.

Videre vil jeg bruke Haukenæs sin samling fra Vossestrand, gitt ut i 1887, for å illustrere verkets utforming og framstilling. De andre samlingene i samme serie, fra 1884 og 1885, har *forord* som illustrerer ytterligere av hans prosess, og disse vil også være nyttige.

For å belyse hvilken status, roller, og omtale Haukenæs og Bjørngaas fikk i Voss og Vossestrand blant sine sambygdingar, vil jeg bruke utgaver av *Avisa Hordaland*, lokalavisen for Voss og omegn. Dette inkluderer subskripsjonsutlysninger, bokanmeldelser, minneord og festskrifter, som alle har samlerne i fokus, men også notiser der de blir nevnt i sammenheng med andre situasjoner, som kommunestyrevalg eller foreningsmøter. I tillegg til *Avisa Hordaland* vil jeg bruke andre omtaler fra andre aviser eller tidsskrift fra deres samtid, slik som et festskrift i *Norsk Folkekultur* og et minneord i *Aftenposten*.

Knut Bjørngaas ga også ut en serie *samlinger*, alle fokuserte på Voss og Vossestrand. Særlig vil *Or Gommol Ti I* stå i fokus, som kom ut i første opplag i 1917 og andre opplag i 1943. I tillegg til denne tilfører metadata som forordene i andre utgivelser, særlig i *Fota-for*, utgitt etter hans død i 1947, mer kildemateriell. Slik vil jeg undersøke hvordan Bjørngaas tilførte egne meninger til sine samlinger, og utformet dem sådan.

I tillegg til dette stoffet, har jeg også samlet en del *arkivmateriale*. Fra Norsk Folkeminnesamling ved UiO har jeg funnet to innleverte notisbøker fra Bjørngaas, der tidlige oppførte sagn og eventyr er skrevne, med metadata som navn og alder på forteller.

I tillegg har jeg tatt i bruk en mappe som inneholdt tre bøker fra Landslaget for folkeminnesamlere, en organisasjon Bjørngaas var medlem i. Dette inkluderte en kassabok, en møtebok og en journal.

Fra Etno-Folkloristisk Arkiv ved UiB har jeg fått tilsendt en brevutveksling mellom Bjørngaas og professor Torleiv Hannaas, noen brev i en Bjørngaas-mappe og noen brev i Hannaas-samlingen. I tillegg fantes det to attester skrevet av Hannaas i denne mappen, en på vegne av Haukenæs og en for Bjørngaas.

Fra Voss Folkemuseum fikk jeg tilsendt et personlig brev Bjørngaas skrev til Per Dymbe i Voss mållag, og informasjon rundt Voss mållag og folkeminnenemnd, som var involvert i utgivelsesprosessen til Bjørngaas.

I tillegg har jeg brukt Digitalarkivets folketellinger fra 1891, 1910 og 1920, for å vise til slekt- og bosituasjon blant Bjørgaas sine informanter.

2. 2 Analysemetoder

For dokumentanalysen skal jeg analysere fire aspekter ved hver folkeminnesamler jeg tror vil bringe ny innsikt til hvordan samlingene ble utformet. Jeg vil ta for meg én innsamler i hvert sitt kapittel og analysere dem gjennom de fire følgende aspektene.

Først skal jeg se på samlerne sin status i miljøet de samlet fra. Dette har jeg valgt ut fra en hypotese om at statusen de utøvde, og rollene de hadde, kunne påvirke dynamikken i innsamlingsprosessen. Deretter vil jeg se på nettverk samlerne var en del av, både faglig og sosialt. Fra dette ønsker jeg å synliggjøre faglige, politiske eller ideologiske strømninger og tendenser i miljøene deres, for å se om dette påvirket samlingenes utforming.

Disse to aspektene skal bli brukt som en slags bakgrunn for å deretter belyse de to siste aspektene av prosessen: Innsamlingspraksis og utgivelsespraksis. Med innsamlingspraksisen inkluderer jeg blant annet formålet med samlingene, utvalget av informanter, intervjumetode og gjennomførelse, og skriftliggjøringen av samlingene. Slik ønsker jeg å avdekke og synliggjøre alle enkeltvalgene som utgjorde utformingen av en folkeminnesamling, og hvordan disse kan kobles til samlerens bakgrunn og andre påvirkninger.

Utgivelsespraksisen skal se på faktorer som språkvalg, særlig målform, struktur, og bearbeidelse og redigering av folkeminnebidragene, men også utgiver, finansiering og til en viss grad mottakelse. Dette skal jeg inkludere for å synliggjøre markedets påvirkning i en samling som skal utgis, hvilken rolle tilbud og etterspørsel besitter i en slik prosess, og vise hvilke, hvis noen, kompromisser innsamlerne måtte inngå for å få samlingene sine utgitt.

Gjennom disse fire aspektene vil jeg avdekke hvorvidt, og hvordan, praksiser bak samlingene kan ha formet resultatene.

Det neste trinnet i analysen min vil bli å utføre en komparasjon mellom funnene jeg fant i de to dokumentanalysekapitlene. Her skal jeg ta de mest interessante funnene fra de foregående kapitlene, undersøke om noen av aspektene artet seg forskjellig hos de to samlerne, og om

hvorvidt tidsånden skilte seg i de to tilfellene. Jeg vil også undersøke om det er mulig å trekke noen lengre linjer i dette kapitlet.

Det siste analysekapitlet mitt skal bruke et annet faglig rammeverk, nemlig en minnestsanalyse. Her skal jeg ta i bruk litteratur og teori fra kulturminnestudier for å få et nytt faglig blikk på kildene. Særlig vil jeg forsøke å få fram og analysere et samspill mellom lokasjon, lokalitet og minneproduksjon, som forhåpentligvis vil bidra til et nytt blikk på hvordan folkeminnesamlinger arbeider aktivt med minneproduksjon og minnebearbeidelse, og slik skaper en kulturhistorisk kanon, eller apparat. Jeg ønsker også å få fram bevegelsene i samlingene, og dermed få et bredere blikk på deres posisjonering, og også om hvorvidt de har en minneskapende funksjon.

2. 3 Kilde- og metodekritikk

En stor del av kildene jeg bruker som grunnlag for analysen min er selvbiografisk materiale, spesielt i Haukenæs sitt tilfelle. Jeg anser disse som kilder på hvordan forfatteren så og forsto seg selv og sitt eget livsløp, og ingen objektiv kilde. Når det er sagt, er det de færreste kildene som kan hevdes å være objektive, og jeg ser derfor det selvbiografiske materialet som svært nyttige kilder til temaet de faktisk belyser. Jeg er her varsom med å akseptere informasjonen presentert ukritisk, uten å vurdere egeninteressen til Haukenæs i hvorfor presentasjonen ser slik ut, og eventuelle utgivelseskriterier som må tas i betraktning.

Bruken av selvbiografisk materiale er også ganske tematisk for oppgaven. Folkloristikken, og innsamlingen av folkeminner, baserte hele sitt fagmiljø på muntlige overleveringer og muntlige kilder. Lokalhistorien på sin side har hatt personlige beretninger og minner som en akseptert del av sitt kildegrunnlag siden fagfeltet startet, slik at inkluderingen av minnesberetninger, eller andre subjektive verk, ikke er ukjent innenfor forskningstradisjonen, men må aktivt bli brukt på en kildekritisk måte.

Det er heller ikke ukomplisert å bruke avisartikler som kilde. Stort sett vil jeg bruke artikler fra *Avisa Hordaland* for å belyse hvordan lokalsamfunnet skrev om og forholdt seg til de to aktørene, og for å kunne se hvilken informasjon om dem som ble spredd, og ansett som 'sannheter.' Derfor vil jeg forsøke å bruke kildene slik at de kan både gi informasjonen som

står i innholdet, det uttalte i kilden, men også kunne tolke konteksten de er skrevet i for å belyse samlerens status, og dynamikken med lokalsamfunnet.

Allikevel er det enkelte hensyn man må ta med avisartikler som kilder. Én av disse er partipolitisk forankring. På slutten av 1800-tallet var det en tydelig sammenheng mellom velgergrunnlaget og avisens politiske orientering. I Østlandsbyene var det gjerne sterke høyre-aviser, og der var det også stort flertall på høyrevelgere, mens på Sør-og Vestlandet sto Venstre sterkt fra begynnelsen. Dermed ble det også lagt grunnlag for en «øst-vest dimensjon i partipressen.»⁹

I Voss var *Avisa Hordaland*, som tilhørte Venstre, den største avisen i første halvdel av 1900-tallet. På 1920-tallet oppsto en ny partiaffiliert avis, *Horda Tidend*, som tilhørte Bondepartiet.¹⁰ *Avisa Hordaland* fortsatte å ha flest lesere, og dette viser også til områdets valgtendenser; vestlandsbygder var tradisjonelt delte mellom Venstre og Bondepartiet, eller Senterpartiet, som det senere ble hetende.¹¹ *Avisa Hordaland* sin partitilhørighet preget trolig innholdet i avisen og vinklingen de ulike sakene fikk. Dette inkluderte nok også folkeminneinnsamling.

Avisartiklene som ble skrevet mellom 1940 og 1945, har sine egne kildekritiske hensyn, da de ble skrevet i okkupasjonstiden. Pressesituasjonen i Norge under tysk okkupasjon var preget av tysk kontroll: «Ingen aviser unngjekk å trykkje nazistisk propaganda».¹² Det var allikevel varierende grad med kontroll, der det var åpent for å fortsette utgivelse hvis man ikke motvirket tysk militærmakt og NS sine retningslinjer. NS hadde også muligheten til å sette inn egne medlemmer til å styre aviser de ikke syntes var effektive nok.¹³ I *Avisa Hordaland* var det i flere perioder de siste to årene av okkupasjonen satt inn en ansvarlig redaktør fra NS, som senere ble dømt i landssvikoppgjøret for å arbeide med propaganda på flere fronter, og angi flere motstandsmenn, særlig i lærerstriden.¹⁴ Altså var det strengt oppsyn med innholdet i alle avisene, og de var ikke skrevet under pressefrihet. Allikevel var det slik at folkeminneinnsamling, og arbeid som var med på å framheve norske funn som kunne bevise kontinuitet fra middelalder og vikingtid, og effektivt dermed etnisk kontinuitet og nordisk

---

⁹ Ottosen et al. 2002, s. 45

¹⁰ Ottosen et al. 2002, s. 69

¹¹ Døssland & Løseth 2006, s. 278-279

¹² Ottosen et al. 2002, s. 102

¹³ Ottosen et al. 2002, s. 92

¹⁴ *Avisa Hordaland*, 01.06.1946, s. 2

raserenhet, var oppmuntret av tysk okkupasjon.¹⁵ Derfor kan det virke som at Bjørngaas sine bøker fikk bli markedsført og han som samler bli omtalt i avisene uten særlig hindring. Til tross for dette er det et hensyn det er viktig å ta med seg inn i analysen av nettopp disse avisartiklene, også i vurderingen av hva som *ikke* er skrevet.

Et annet aspekt å ta hensyn til er manglende krediterte forfattere i disse avisartiklene. I avisens utgave sto det en tekstboks med avisens redaktør, og kanskje en bidragsyter. Enkelte artikler, trolig innsendte, var signerte med initialer, mens de fleste står på trykk uten noen tekstforfatter oppført. Dermed blir det en utfordring å kunne se hvem som har forfattet artiklene, om det eventuelt kan være fordommer som påvirker innholdet eller formuleringene, eller om forfatterne ville ordlagt seg annerledes hvis deres navn hadde vært knyttet til det.

Kulturminnestudier er et felt som strekker seg utover det som tradisjonelt er historisk metode og teori. Kulturminnestudier er et tverrfaglig felt, interdisiplinært, og inkluderer metoder og teoretiske grunnlag fra psykologi til historie til sosiologi til biologi. Slik forskes det for å finne noe interessant om hvordan kulturelle og kollektive minner skapes, bearbeides og sirkuleres. Ved å bruke et rammeverk som er mer tverrfaglig, risikerer jeg å gå for langt bort fra tradisjonell historisk metodikk. Dette er en balanse jeg er oppmerksom på å måtte opprettholde. Jeg har derfor fokusert på å trekke inn nye og givende perspektiver på kildematerialet, uten å fjerne kildene fra sin historiske kontekst.

Jeg har en egen tilknytning til Voss og Vossestrand som også må nevnes her. Min bestefar er født og oppvokst på Opheim i Vossestrand, og jeg har vært der mye i barndommen på hytta han bygde på gården, som jeg for øvrig har fått mitt etternavn fra. Altså har jeg en viss personlig tilknytning til området, hvilket kan ha påvirket min oppfatning. Allikevel har jeg vurdert at min kjennskap til bygda er perifer nok til at jeg har kunne forholdt meg relativt distansert, da jeg har hatt minimalt med kobling til noen av innsamlerne. Min kjennskap til enkelte lokale aspekter, som dialekten, har også vært en fordel i prosessen, da det hjalp i lesningen av særlig Bjørngaas å ha kjennskap til *Vossamaol*.

---

¹⁵ Eriksen & Rogan 2013, s. 17-18

3. Historisk bakgrunn, historiografi og teori

3.1 Nasjonsbygging med folkeminner

I 1834 presenterte Henrik Wergeland en metafor om Norges historie: Den gamle middelalderstaten og nye norske staten passet sammen som «to afbrudte Halvringe.»¹⁶ Perioden imellom, da Norge lå under Danmark, var en «uægte Lodning» som måtte fjernes. Oppgaven var med andre ord å sette de to ekte delene sammen.»¹⁷ Slik ble det kulturnasjonalistiske program formulert: De skulle finne tilbake til kulturen som hadde overlevd fra middelalderen, og hente den fram for å forene den med samtidens kultur. Dermed ble innsamlere satt i gang med innsamling i bygdesamfunnene, som i stor grad hadde unngått dansk innflytelse. Her skulle man oppdage det «skjulte, egentlige Norge.»¹⁸ En grundig, empirisk undersøkelse av de eldste kulturuttrykkene i Norge, altså folkeminnene, ble iverksatt, inspirert av lignende prosjekter nedover i Europa, særlig det tyske, som Grimm-brødrenes omfattende samlevirksomhet. Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe gikk i gang med et lignende prosjekt i Norge, der de samlet eventyr fra rundt om i landet mellom 1841 og 1844, og så med en utvidet versjon i 1852.¹⁹

I løpet av 1800-tallet var det større systematiske endringer som skjedde i det norske samfunn. Blant annet var grunnloven i 1814 med på å legitimere den gryende norske nasjonen. Samtidig fikk flere og flere menn stemmerett gjennom 1800-tallet, først i 1814, så i slutten av 1890-årene. Disse administrative endringene gjorde at Norge som nasjon fikk større og større legitimering. Parallelt med den administrative endringen var det også strukturelle forandringer som endret Norges infrastruktur. På mange måter ble Norge modernisert og økonomisk integrert, der det ble bygget ut veier, broer og jernbaner, telefon og telegrafnett, i tillegg til at indre sperrer for handel og håndverk ble fjernet. Slik ble Norge et økonomisk fellesskap, mens industrialisering og urbanisering stadig økte.²⁰

I tillegg til dette skjedde mye med skolegang i Norge i løpet av 1800-tallet. Mens det hadde eksistert omgangsskoler i store deler av landet fram til 1860, kom da en skolelov som innførte faste grunnskoler. Samtidig ble det stilt flere krav til lærerne, som måtte ha godkjent utdanning.

---

¹⁶ Wergeland 1834, sitert i Sørensen 1998, s. 28

¹⁷ Wergeland 1834, sitert i Sørensen 1998, s. 28

¹⁸ Sørensen 1998, s. 28

¹⁹ Amundsen 2013, s. 40

²⁰ Sørensen 1997 s. 10

Det ble også gjennomført et skifte som minket noe av kirkens påvirkningskraft over skolen og lærerne. Med dette ble det offisielt krav om andre fag i tillegg til forberedende konfirmasjonsundervisning, som skriving, regning, naturfag, geografi, og historie.²¹

Til sammen skapte dette et rammeverk for det som kan kalles det norske nasjonale gjennombrudd. Gjennom en kulturell nasjonaliseringsprosess ble særlig gamle fortellinger fra bygdene, om bønders kultur, kunst, musikk og tro, hentet ut av bygdene av i hovedsak menn utenfor bondestanden. Derfra ble det tillagt nasjonal betydning, i en prosess som har blitt omtalt som både ‘oppfinnelse’ og ‘oppdagelse’.²² Altså er det ulike meninger om hvorvidt en nasjonalidentitet basert på folkeminner som viser til en fordums tid, faktisk har eksistert, og ble gjenfunnet på 1800-tallet, eller om folkeminnesamlerne skapte noe nytt ved å knytte folkeminner tradert gjennom generasjoner opp mot nasjonal identitet. Siden fortellingene tok form fra fortellerne som alle var mennesker av sin egen tid, og siden tidsånden og konteksten på 1800-tallet naturligvis var unik for sin tidsperiode, vil jeg hevde at prosessen var en konstruksjon: Det var i praksis en ny nasjonalidentitet som hadde blitt skapt. Ordet oppfinnelse får det imidlertid til å virke som at det ikke var omfattende kildemateriale å bygge en slik nasjonalidentitet på, hvilket det var.

For å implementere en slik nasjonalidentitet var framskrittene som hadde blitt gjort innen formidling i løpet av 1800-tallet helt nødvendig. Dette gjaldt særlig utbredelsen av kommunikasjonsveier, og skolesystemet som ble standardisert. Folkeminner, sagn og eventyr, så vel som håndverkstradisjoner, musikk, og andre elementer som framsto som respektable og samtidig folkelige, ble videreformidlet over hele landet. Barn på skolene ble lært opp i norsk historie med å trekke lange linjer fra middelalderen til samtiden, for å skape en følelse av nasjonalt fellesskap. Dette nasjonale fellesskapet trengte nødvendigvis å være sterkere enn andre tilhørigheter, som samfunnsklasse, region, eller bygder, for at nasjonalfølelsen skulle kunne skape enhet. På grunn av det voksende økonomiske fellesskapet i Norge på denne tiden, sammen med urbaniseringen som førte til at nordmenn flyttet fra lokalsamfunnene til byene, var dette en av faktorene som gjorde nasjonaliseringsprosessen vellykket.²³

---

²¹ Hagemann 1992, s. 40

²² Eriksen & Rogan 2013, s. 14

²³ Sørensen 1997, s. 10

Nasjonalkulturen ble på denne måten skapt over alle kulturelle felt: Billedkunstnere, komponister og diktere bidro alle til ideen om en felles nasjonalkultur som kunne hentes fram fra før unionstiden. Innsamlingen av fortellinger fra bygde-Norge, og tematikken de brakte med seg, hadde en todelt funksjon: både å bevare gamle kulturuttrykk, men også å håndplukke elementer fra bygdekulturen, og skape høykultur fra det.²⁴ Det er kanskje særlig denne høykulturen, som reflekterer det byfolk utenfor bondestanden portretterte som de romantiske og anstendige sidene av bondelivet, som ble det vi i dag refererer til som nasjonalromantikken. Innsamlingen av folkeminner var grunnlaget for dette, og enkelte samlinger fungerte som nasjonalromantisk i seg selv. Andre samlinger ønsket et mer vitenskapelig blikk, der flere aspekter, og realiteten, av bondeliv og bygdekultur, ble framstilt.

I folkeminnesamlingene ble skriftspråket et viktig tema; et felles skriftspråk ble for mange et symbol på at Norge virkelig var en egen nasjon. Derfor var uenighetene rundt riksmålet, fornorskningen av det danske språk, eller landsmålet, som var sammensatt av ulike bygdemål, en viktig sak for de som var opptatt av nasjonsbyggingen. Skriftspråkene sto for ulike verdier rundt nasjonal identitet og nasjonalromantikk. Den språklige splittelsen ble altså et tydelig tegn på uenighetene som fantes rundt innholdet i den nasjonale identiteten, en splid som gjorde seg særlig gjeldende i siste halvdel av 1800-tallet.²⁵

3.2 Institusjonaliseringen av folkeminner

Bjarne Rogan og Anne Eriksens samleverk *Etnologi og Folkloristikk: en fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie* gir en ryddig oversikt over hvordan fagene etnologi og folkloristikk fikk sin oppstart i nasjonsbyggetiden på 1800-tallet. De følger fagene fra oppstarten til de ble institusjonalisert som universitetsfag i Oslo og Bergen, og til i dag der de går under enten kulturhistorie eller kulturvitenskap, avhengig av hvilket universitet man befinner seg på.²⁶ Grunnen til at fagene ble til, handlet om at innsamlingen av folkekultur viste seg å ha en nytteverdi for staten. Nasjonalkulturen ble bygget på innsamlinger av folkekultur og folkeminner som skulle bevise nasjonalt fellesskap og særpreg. Dermed ble det i statens egeninteresse å støtte og fremme det akademiske miljøet rundt folkekultur, både gjennom stipender for innsamling, slik Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe fikk under deres

---

²⁴ Sjørensen 1997, s. 20

²⁵ Sjørensen 1997, s. 14

²⁶ Eriksen & Rogan, 2013, s. 21-22

innsamling av folkeeventyr, og etter hvert gjennom professorater, arkiver og museer.²⁷ Institusjonaliseringen av folkeminnestudiet, stort sett fokusert på folkloristikk, kan hevdes å starte på flere tidspunkt: i 1886 da Moltke Moe ble utnevnt professor med ansvar for studiet av norsk folkespråk og folkediktning, i 1894 med etableringen av Norsk Folkemuseum, eller i 1914 med opprettelsen av Norsk Folkeminnesamling.²⁸ Det er Norsk Folkeminnesamling (NFS) jeg vil fokusere ytterligere på.

Kyrre Kverndokks kapittel «Norsk Folkeminnesamling» i Rogan og Eriksens samleverk gjør en ryddig oppsummering av NFSs historie. Han fokuserer særlig på perioden fra samlingens vedtak for opprettelse i 1914 til 1951-56, da Knut Liestøl og Reidar Christiansen, to av aktørene som var mest formative for arkivets utforming, respektivt gikk av med pensjon. I denne etableringsfasen av samlingen ble det skapt en folkloristisk orden som har preget hvordan samlingen fungerer den dag i dag, mye via kategorisering og katalogisering av folkeminner og veiledninger skapt for folkeminnesamlere.

Desentraliseringsstriden

Moltke Moe, sønn og arving av Jørgen Moe, samarbeidet tett med sin fars makker P.C. Asbjørnsen, og arvet begge disse sitt innsamlede materiale, i tillegg til å ha samlet betydelige mengder tradisjonsmateriale selv. Allerede i 1907 skrev han et brev med Aleksander Bugge, som var sønn og arving av Sophus Bugge. Sophus Bugge hadde samlet inn materiale både via internasjonale og nasjonale prosjekter, og over flere felt gjennom et helt liv. Han hadde etablert en praksis for hvordan folkeminner burde samles inn, og satt dermed med store mengder materiale, som Aleksander Bugge skulle arve. I dette brevet ville Moe og Bugge overdra sine samlinger av folkeminneopptegetninger til staten, mot at det skulle opprettes et nasjonalt arkiv tilgjengelig for forskere og til vitenskapelig bruk. I 1914 ble en slik samling vedtatt, og *Norsk Folkeminnesamling* ble til. Materialet til Moe og Bugge ble basisen for hele samlingen, og Knut Liestøl ble bestyrer. Reidar Th. Christiansen ble samlingens arkivar i 1921. NFS, ved å opprette et kategorisering- og katalogiseringssystem, la også føringer for vår definisjon av folkeminner, og hvordan de ble videre systematisert.²⁹ På denne måten bidro NFS sitt organiseringsarbeid til hvordan samling av videre stoff ble utført i framtiden.

---

²⁷ Eriksen & Rogan 2013, s. 13

²⁸ Eriksen & Rogan 2013, s. 10-11

²⁹ Kverndokk 2013, s. 556-560

NFS hadde som mål å samle inn levende folketradisjoner, og systematisere samlingene og gjøre dem komplette ved å gi ut stipender for samlingsarbeid som da hadde avleveringsplikt, og gjerne lyste ut spesifikke prosjekter. Dette skulle sørge for at det var de med vitenskapelig og metodisk opplæring som fikk ansvaret for å hente inn kulturmateriale.

For å forsikre dette foreslo Liestøl å opprette et korps for folkeminnesamlere.³⁰ Korpset ble opprettet i 1920, som *Norsk Folkeminnelag* (NFL). Det ble imidlertid stiftet som en uavhengig organisasjon, og fikk ikke den funksjonen Liestøl hadde tiltenkt. I stedet tok NFL på seg utgivelsen av folkeminner, både gjennom bøker og tidsskrift.³¹

Disiplineringen Liestøl hadde iverksatt ble ikke tatt godt imot av alle, og enkelte, som folkeminnesamlerne Tov Flatin og Rikard Berge, var motstandere av denne sentraliseringen og vitenskapeliggjøringen av folkeminnene. De mente folkeminnene tilhørte folket og skulle i første rekke tjene dem, og at innsamlingen skulle gjøres av noen som hadde kontakt og nærhet til folket og stedet der folkeminnene hadde vokst fram.³² I tillegg ville de ikke miste kontrollen over hvordan de drev sitt eget virke. Konflikten rundt sentraliseringen av folkeminnene blir referert til som desentraliseringsstriden, og det er i dette landskapet mye av denne oppgaven vil befinne seg.

Flatin og Berge dannet *Landslaget for Folkeminnesamlere* i 1919 som en motreaksjon til sentraliseringsarbeidet, og ville heller operere med en modell som lignet på hvordan kulturhistoriske museer var organisert, med regionale samlingsinstitusjoner som kunne hjelpe folkeminnesamlere fra bygdene og lokalhistorikere. Medlemmene besto av en stor andel lærere og kirkesangere i bygder. Landslaget for Folkeminnesamlere var kortlevd, da det ble oppløst i august 1926, og dens funksjon ble delvis overtatt av NFL, som forholdt seg til NFS, men hadde et uavhengig styre.

Tov Flatin ga ut en artikkel i tidsskriftet *Numedal* i 1917 kalt «Spyrjelistur for folkeminnesamlarar,» som han utga igjen i ny og bearbeidet utgave i en veileder til samlere i 1920 kalt *Innsamling av Folkeminne: ei rettleiding*. Denne la til rette for et kategorisystem som delte inn folkeminnene etter sjanger, slik:

---

³⁰ Kverndokk 2013, s 551-555

³¹ Kverndokk 2013, s. 555

³² Kristoffersen 2017, s. 92

- i. Folkevisur*
- ii. Stev*
- iii. Folketonar*
- iv. Eventyr*
- v. Segnir (Sagn)*
- vi. Truir og skikkar*
- vii. Leikir*
- viii. Gaatur*
- ix. ordtøkje og ordstev*
- x. Stedsnavn*
- xi. Folkekunst*³³

Flatin erkjente i sin veileder at de siste kategoriene, stedsnavn og folkekunst spesielt, ikke tradisjonelt hadde noen plass i folkeminnebegrepet, men ble tatt med av «omsyn til bygdesogugranskingi.»³⁴ Dette var Flatins klareste antydning til ideologien som speiles i Landslaget for folkeminnesamlere.

Et annet poeng han trakk fram, var viktigheten av å skrive ned alt som blir sagt, så nøyaktig som det ble fortalt, helst på dialekt og med alle dialektuttrykk. Heller ingenting skulle rettes opp, fjernes, legges til eller endres, selv om innsamleren mente det var feil eller for grovt.³⁵ I tillegg skulle det alltid noteres hvem forteller var, hvor og når han var født, bosted, hans yrke og fra hvem han hadde hørt det han fortalte om.

Parallelt ga Reidar Th. Christiansen ut en veileder i 1917, *Veiledning ved innsamling av folkeminder. Frå norsk Folkeminnesamling* og igjen i 1925, *Norsk folkeminne. En veiledning for samlere og interesserte*. Disse var arbeidsverktøy for samlere som fortalte hvordan man skulle samle inn minner og hva som var verdt å samle inn, og kategoriserte folkeminnene, ikke utfra sjanger, som Flatin sin veileder, men utfra tematikk:

- a) De store begivenhetene i livet*
- b) Daglig liv, Stel og arbeide*
- c) Aarets tider og merkedager. Helg.*
- d) Overnaturlige (magiske) kunster. Hjælp og raad i sygdom og fare.*
- e) Sagn og fortælling*
- f) Tro og fortælling om naturens fænomener.*
- g) Friere Folkedigtning.*³⁶

---

³³ Flatin, 1920

³⁴ Flatin 1920, s. 7

³⁵ Flatin 1920, s. 6

³⁶ Christiansen 1925

Kategoriene som Christiansen la opp til, var i tillegg de samme som Norsk Folkeminneresamling opererte med, slik at materialet ville være ferdig prosessert ved innlevering og kunne katalogiseres uten videre arbeid.³⁷ Christiansen hadde altså i større grad fokus på vitenskapeliggjøringen av folkeminner; han var den desidert mest internasjonalt kjente norske folkeminneresamleren, og hadde kontakter og samarbeid med svenske C. W. Von Sydow, danske Axel Olrik, finske Kaarle Krohn og tyske Johannes Bolte, som alle sammen stiftet Folklore Fellows, et internasjonalt nettverk som fortsatt eksisterer. I senere år opptok også Irland og irsk kultur ham. Christiansen viste dermed i arbeidet sitt et fokus på forskningstemaer langt utenfor landets grenser, og en tendens til å se større sammenhenger, i stedet for dyrkingen av ren bygdehistorie.³⁸

I den reviderte veiledningen fra 1925 avgrenset Christiansen tydelig hva som var å regne for folkeminner, og presiserte dermed hva som ikke kvalifiserte som folkeminner, noe som skapte datidens avgrensning for folkloristikken. Veilederen til Christiansen var en arbeidsmanual, samtidig som den fungerte som en programerklæring for Norsk folkeminneresamling.³⁹

Disse to veilederne, sammen med Liestøls artikkel «Um innsamling av norske folketradisjoner» fra 1914, er et slags vindu inn i hva aktørene selv verdsatte og vektla høyest i innsamlingen av folkeminner. Jeg vil la disse veilederne stå som bakgrunn for undersøkelsen min. Slik vil jeg forhåpentligvis belyse ideologien og framgangsmåtene som preget de to ulike sidene av striden, og om hvorvidt enkeltsamlere, særlig Knut Bjørngaas, som var styremedlem i Landslaget for folkeminneresamlere, holdt seg tro til veilederen som Flatin skrev. De fleste av Bjørngaas sine utgivelser ble utgitt etter oppløsningen av Landslaget, så det vil være interessant å se i hvilken grad retningslinjene ble videreført, og hvilke andre innflytelser som har påvirket ham i etterkant.

Angående desentraliseringsstriden i Norge er det begrenset med forskningslitteratur på striden i seg selv. Velle Espelands artikkel «Desentraliseringsstriden. Ein strid om kva folkeminneresamling og gransking skal tene til» var blant de første, mens Kyrre Kverndokks kapittel «Norsk Folkeminneresamling» som nevnt tidligere gir en rask gjennomgang av striden i sin oversikt over NFS sin begynnelse og tidlige år da de tok form.

---

³⁷ Kristoffersen 2017, s. 102

³⁸ Rogan 2013, s.115-132

³⁹ Kverndokk, 2013, s.597

I 2017 ga Eirik Kristoffersen ut *Kampen om Folkeminnesamlingen: Da folkeminnene ble et forskningsfelt og folket krevde dem tilbake*. Kristoffersen gir en grundig gjennomgang av de ulike aktørene i desentraliseringsstriden. Først via Moltke Moe og Sophus og Aleksander Bugge, som alle ytret oppfordringer til å opprette en slags felles samling for å fremme forskningsmiljøet. Deretter presenterer han hovedaktørene i striden, der Knut Liestøl og Reidar Th. Christiansen fra NFS har blitt satt opp som motpol mot Rikard Berge og Tov Flatin fra Landslaget for folkeminnesamlere. Kristoffersen redegjør for politiske og ideologiske motsetninger mellom partene, med fokus på sentraliseringen av folkeminnene. Konflikten ble tydelig i sin samtid ved en offentlig debatt ført gjennom avisoppslag gjennom året 1919, først som en serie svar og motsvar mellom Knut Liestøl og Tov Flatin, før Rikard Berge også meldte seg på. Ganske raskt utviklet debatten seg til en rekke personangrep og beskyldninger og mistet mye faglig relevans. I november 1919 ga Rikard Berge ut en 19 sider lang tekst kalt «Decentralisation» som detaljerte hans syn på Norsk Folkeminnesamling, og sentralisering som klassekamp.⁴⁰

Kristoffersen bruker også veilederne fra Flatin og Christiansen, men utvider kildebruken sin til å sammenligne med den svenske folkeminnesamlingen. Han bruker svenske veiledere for å sette den norske situasjonen inn i en litt bredere kontekst. Videre problematiserer han hva som lå bak striden: Var det bare en uenighet mellom bygdeperspektivet og hovedstaden, eller lå det flere motiver bak? Han kommer fram til at svaret er temmelig mangefasettert, men at det jevne kultur- og historiesynet som blir vist fra begge sider, vitner om i hovedsak en «ekte kulturkamp for verdier.»⁴¹ Kristoffersen framstiller desentraliseringsstriden på et så balansert og tilstedeværende vis, og redegjør både for ideologi og hva som skiller de ulike institusjonene fra hverandre, slik at det i min oppgave blir mulig å sette dette som bakteppe for Knut Bjørngaas' ideologiske utgangspunkt.

Kristoffersen sin bok er et godt eksempel på hvordan man kan skrive om folkeminner fra nye perspektiver. Andre eksempler på dette kan finnes i boka *Or gamalt – nye perspektiver på folkeminner*, skrevet av Line Esborg, Kyrre Kverndokk og Leiv Sem. Alle tekstene i denne forsøker å analysere gammelt materiale på nye måter, etter at folkeminnesamlingen sluttet å være et omdreiningspunkt på 1990- og 2000-tallet. Forfatterne formulerer tilnærmingen med at

---

⁴⁰ Kristoffersen 2017, s. 133-155

⁴¹ Kristoffersen 2017, s. 200

ved å se på hvordan ulike typer materiale blir kombinert på nye måter, «analyserast ikkje berre folketrumaterialet i seg sjølv, men også dei forståingsmåtane, tolknings skjema og lesestrategiane som har legi bak innsamlinga, skriftfestinga og ordninga av materialet.»⁴²

Kverndokk sitt kapittel i denne boka, «Han ligner litt på nissen i grunn. Folkloristiske forestillinger om folketro» tar for seg spenningene mellom hjemmelsmennes roller, å være folklorist på profesjonelt eller halvprofesjonelt vis, og å være tradisjonsbærer. Han ser også på paradoksene ved å ta vare på de muntlige minnene ved å skriftliggjøre dem, særlig gjennom spørreskjemaer, som framstår som svært bearbeidede og krever en «kritisk metodisk lesning for å kunne anvendes som kulturhistorisk kilde.»⁴³

3.3 Lokalhistorie – Mellom minner og historie

Begrepene *minner* og *historie* har begge en plass i historiefaget, i vår sosiale minneproduksjon. Dag Hundstad argumenterer for at «minner forbindes med det subjektive og muntlighet, erfaring, opplevelse og sanseintrykk» mens historie knyttes til «det objektive og skrift, tanker, resonnement og kunnskap.»⁴⁴ Han framhever videre at dette er en konstruert forenkling, og at *historien*, den autoriserte fortidsfortellingen, er nettopp bygget opp av historier som er fortalt ut fra erfaring, ut fra det subjektive, og som i sin tur bidrar til videre minneproduksjon i samfunnet. Hundstad sitt argument er at lokalhistorien er situert midt mellom minner og historien, og lager et grunnlag for en kollektiv erindring som oppfordrer til fellesskap og en felles identitet, slik nasjonal historieskriving også gjør, men på et lokalt plan.⁴⁵

Edvard Bull d. e. skrev at lokalhistorien hadde to oppgaver, «en som vender inn over mot bygden selv, og en som vender utover mot hele rikets historie.»⁴⁶ Den lokalhistoriske framveksten i Norge på 1900-tallet må ses i sammenheng med og som en følge av nasjonsbyggingen. Lokalsamfunn hadde blitt utvunnet for folkeminner av nasjonsbyggere for å skape en felles og særnorsk bakgrunn for nasjonalidentitet. Framveksten av lokalhistorisk aktivitet var en todelt respons til dette. På den ene siden ønsket lokalsamfunnene nok å vise at de også hadde en fortid og en kultur det var verdt å bite seg merke i.⁴⁷ På den andre siden skapte

---

⁴² Kverndokk 2011, s. 8

⁴³ Kverndokk 2011, s. 92

⁴⁴ Hundstad 2020, s. 6

⁴⁵ Hundstad 2020, s. 6-7

⁴⁶ Bull 1924, s. 3

⁴⁷ Hundstad 2015, s. 22

lokalsamfunnene også en lokal tilhørighet som kunne eksistere innad i det nasjonale. Som Hundstad trekker fram fra Halbwachs: «å minnes er en sosial aktivitet.»⁴⁸ Ved å skape en sosial dimensjon til å minnes sin egen fortid, knyttet lokalhistorien seg opp til folkeminnene på et vis som preget lokalsamfunnenes identitet.

Allikevel ble ikke lokalhistorien og det voksende feltet rundt folkeminnesamling slått sammen til ett felt. Feltet rundt folkeminner ble rettet mot det tydelig akademiske, og ble definert til å inkludere datidens folkeminneforståelse, mens lokalhistoriske vinklinger og emner ikke kom med og ble dermed ekskludert.⁴⁹ Lokalhistorien var også mer rettet mot økonomiske forhold, og kulturhistorie hadde ikke et særlig fokus blant tidlig lokal- og bygdehistorie.⁵⁰ I mellomtiden hadde lokalhistorien anlagt et bredt interessefelt så vel som et inkluderende kildegrunnlag. Både skriftlige og muntlige kilder var nyttige, både kvalitative og kvantitative kilder, så vel som personlige beretninger, bondedagbøker og økonomiske papirer. Lokalhistorien, som bruker mye av det samme kildematerialet som det faghistoriske, har allikevel sin egen metodikk, sin egen forskningstradisjon, og denne plasserer feltet mellom begrepene *historie* og *minne*. Som Hundstad konkluderer: «Lokalhistorien har sitt utspring i minnet, og har forvaltet sin relasjon til den muntlige kulturen på en annerledes og mer eksplisitt måte enn historiefaget.»⁵¹

3.4 Folkeminneinteresse på Vestlandet og i Voss

Interesse for lokalhistorie som fagfelt begynte å spire på slutten av 1800-tallet, med Bergen historiske forening grunnlagt i 1894, og Trondhjems historiske forening i 1897. Mens familier gjerne hadde gjenfortalt og følt tilhørighet til egen historie på egenhånd i lang tid, var det først herfra og utover 1900-tallet at interessen ble organisert og ordnet i lokalhistoriske lag, som også selv ga ut bøker og tidsskrifter til resten av lokalsamfunnet. I 1920 ble landslaget for Bygde- og byhistorie, som senere skulle kalles Landslaget for lokalhistorie, opprettet, som etter hvert skulle fungere som en paraplyorganisasjon for lokalhistorielagene.⁵²

---

⁴⁸ Halbwachs, gjengitt i Hundstad 2020, s. 14

⁴⁹ Hundstad 2020, s. 12

⁵⁰ Tretvik 2004, s. 43-45

⁵¹ Hundstad 2020 s. 23

⁵² Slottemo, 2020

Voss Sogelag ble grunnlagt i 1908, som et av de første lokalhistoriske lagene i Norge etter Bergen og Trondheim. Lokalhistorisk interesse har altså stått sterkt i bygda fra tidlig av, og fikk med sogelaget et fokus, med lagets vedtekter fra 1908 som oppgir det todelte formålet:

1. *Aa samla det, som let seg, og ellest i det heile aa varna um slikt som, vitnar um liv og sed, hendingar og tilstand i Vossebygdene i farne tider, som t.d. gamle brev, skrifter, fraasegner og andre minne.*
2. *Aa gjeva ut skrifter eller meldingar um det som laget hev samla, og elles i det heile aa arbeida for aa spreida kunnskap um og vekkja hug for Vossebygderne si saga.*⁵³

Det kan virke som at sogelaget, som startet med stort engasjement, falt litt fra i 40-årene, når Bjørngaas skulle utgi samlingene sine.⁵⁴ En annen organisasjon hold imidlertid engasjementet gående: Voss Mållag. Voss Mållag hadde blitt skipa i 1898, åtte år før Norges Mållag, og referatet fra skipingsmøtet hevder at «Den uskrivne grunnlov maatte vera, at lage til kvar tid gjorde det som det best kunde til framhjelp for norskt maal.»⁵⁵ Det var også Voss Mållag som oppfordret Bjørngaas til å ta opp folkeminnearbeidet igjen, og endte med å gi ut samlingene for ham.

3. 5 Kulturminneteori

Lieux de memoire - Minnesteder

Pierre Nora, en fransk historiker, introduserte konseptet *lieux de memoire* i 1977, der han lot seg inspirere av antikkens *loci memoriae*, tanken om at minnet hjelpes av og er knyttet til spesifikke lokasjoner. Nora tok dette videre: Han skrev om hvordan det gikk an å skape minnesteder, altså spesifikke steder som framhevet minner, og iverksatte minneprosesser for sitt publikum, om spesifikke hendelser eller ideer. I Nora sitt fagprogram framhever han at minnesteder kan være geografiske steder, bygninger og monumenter, men også historiske personer, tekster eller symboler. Det viktige er at stedene fungerer som et oppbevaringssted og som utløsningsmekanismer for kunstige minner, fordi Nora hevder det ikke lenger finnes et naturlig kollektivt minne som gjennomsyrer en felles samfunnsbevissthet.⁵⁶

Det er ikke å komme utenom at Nora sine *lieux de memoire* er svært ideologisk ladet og nasjonalistisk fokusert. Begrepet var ment for å beskrive franske fenomen, der hendelser og

---

⁵³ Voss Sogelag, u.å.

⁵⁴ Avisa Hordaland, 17. 11. 45, s 2

⁵⁵ Voss Mållag, u. å.

⁵⁶ Erlil 2011, s 23-27

verdier fra fransk historie ble mytologisert for å skape en nasjonal fellesskapsfølelse og en forståelse av en felles historie. Nora var klar over både den politiske funksjonen minnesteder hadde, og hvordan begrepet var essensielt fransk, og ikke et universelt begrep. Allikevel vakte Nora sine tekster interesse, og ulike andre land tok for seg hvordan minnesteder eksisterte i sine egne nasjoner, sine egne samfunn. Det ble gjennomgått et arbeid for å oversette begrepene, der ulike språk har valgt å tolke begrepet i ulike retninger. Latinske språk har ikke hatt store problemer, mens andre språk har ord for både *lieux- sted* og *memoire – minne* som har annen etymologi og vekker andre konnotasjoner.⁵⁷ Til norsk har begrepet, i de tilfellene det har blitt brukt, blitt oversatt til minnested, hvilket jeg vil bruke videre i oppgaven. Det er imidlertid enkelte andre assosiasjoner til ordet minnested som jeg vil belyse. Enkelte norske artikler bruker minnested som et alternativ til minnesmerke. De to ordene har mye til felles, og mens et minnesmerke også er et minnested, vil jeg framheve at det er en plass for bruken av begrepet minnested som ikke nødvendigvis må markere en tragedie, eller et sted for sorg. I stedet vil jeg definere det slik Ann Rigney tolker begrepet, som en pågående prosess, der minnestedet blir kontinuerlig tilført ny mening og skapes på nytt i ethvert møte med publikum.⁵⁸

Kollektive, kulturelle og kommunikative minner

Videre vil jeg redefgjøre for noen sentrale begreper innenfor minnestudier, spesifikt kollektive minner, kulturelle minner og kommunikative minner, og hvordan samlingene framstår i lys av disse perspektivene.

To av de fundamentale prinsippene i kollektive minner er disse:

- 1. Collective memory as the organic memory of the individual, which operates within the framework of sociocultural environment*
- 2. Collective memory is the creation of shared versions of the past, which results through interaction, communication, media, and institutions within small social groups as well as large cultural communities.*⁵⁹

Disse to prinsippene er grunnleggende forskjellige, i det at de enten baserer seg på opplevde, personlige minner som får en bredere grobunn fra tilfeldig deling innad i sitt lokalsamfunn, eller på et skapt narrativ som blir distribuert med formål, eller på et mer planlagt vis enn førstnevnte. Sosiologen Halbwachs forente disse to formene i hvordan han konseptualiserte kollektive minner, nemlig gjennom tverrgenerasjonelle minner. Han beskrev dette som «an

---

⁵⁷ De Boer 2010, s. 21-23

⁵⁸ Erll 2011 s. 27

⁵⁹ Erll 2011, s. 15

exchange of living memory takes place between eyewitnesses and descendants.»⁶⁰ Slik kunne fortellinger innad i en familie eller slekt, som begynte som organiske minner, sakte bli fjernet fra informanten og bli en del av et kollektivt minnenettverk, som da kunne formidles videre.

Aleida og Jan Assmann, to grunnleggende forskere innad i kulturminnefeltet, delte det kollektive minnet opp i to modus for å minnes: det kommunikative og det kulturelle minnet. De to rettet seg etter de to grunnprinsippene i det kollektive minnet, der kommuniserende minner var forbundet med muntlig kommunikasjon, tradering og overrekkelser, og knyttet til familie, slekt, eller små lokaliteter, men uten noen formalisering eller formål bak. Det kulturelle minnet, derimot, var en formalisert prosess, der det krevdes profesjonaliserte forvaltere, som historikere, andre akademikere, eller opptrente aktører, og et program for å gjøre minnet til et *grunnleggende* minne, altså en myte. Dette trengte ikke bety at hendelsen måtte ha funnet sted for svært lenge siden, da hendelser kan umiddelbart bli mytologisert i et samfunn; store traumer som terrorhandlinger eller kriger er et tydelig eksempel på dette. Kulturelle minner må altså ha gått gjennom en intendert prosess for skape en mytologisert versjon av fortiden.

Jan Assmann hevder at det er viktig å skille disse to funksjonene fra hverandre nøye, selv om de gjennomsyrrer hverandre på et flere måter i en realistisk historisk kultur.⁶¹ Både Halbwachs og Jan og Aleida Assmann skaper dette skillet mellom to funksjoner, hvilket er nyttig i en analyse, men framhever også at et reelt samfunn med fellesskapsfølelse basert på historiske hendelser, vil ha hendelser og minner som overskrider en såpass streng dikotomi. Når kulturelt og kommunikativt minne i en *historisk kultur* gjennomsyrrer hverandre slik i flere dimensjoner, framstår de ofte som mer sammenhengende enn adskilte.

Mediering av minner

Le Goff redegjorde for hvordan ulike mediering av minner skapte ulike minnekulturer, og delte dette opp i faser. Den første fasen omhandler minner i skriftløse kulturer, der muntlighet er et medium. Disse minnene er ofte ideologisk ladede opphavsmyster, som er rotfestet i ritualer, og framhever en felles identitet.⁶² I disse kulturene er ofte minnespesialister ansvarlige for minnearbeidet. Det er heller ikke eksakte gjenfortellinger som blir fortalt, men gjerne en mer kreativ og dynamisk gjenfortelling, der minnenes dype narrative strukturer er bevart, men

---

⁶⁰ Erll 2011, s 17

⁶¹ Erll 2011, s. 31

⁶² Erll 2011, s. 117

detaljer gjerne reflekterer elementer fra samtiden. En muntlig tradisjon som dette eksisterer ifølge Le Goff som regel før et samfunn får skriftkultur. De neste fasene av minneproduksjon omhandler ifølge ham skriftkulturens utvikling, trykkpressens vekst, og etter hvert også teknologiens utvikling.⁶³

Særlig trykkepressen revolusjonerte minnekulturen i Europa, ifølge Le Goff. Sammen med historiefagets institusjonalisering ble museer, biblioteker og arkiver etablert, og minnematerialet som ble lagret der, krevde forvaltere som kunne bearbeide stoffet. Slik ble både funksjonelt minne, gjennom distribuering av trykket media, og lagret minne, gjennom arkiver, utviklet til fungerende konsepter.⁶⁴

Rigney hevdet at «it is only through the mediation of cultural practices that figures of memory can acquire shape, meaning, and a high public profile within particular communities.»⁶⁵ Kulturuttrykk må forvalte minner for at de kan bli et kollektivt minne. Hvordan de så blir formidlet kan påvirke hvordan minnet blir husket. Tradisjoner og normer dikterer gjerne hvilken form minner kan få, og gjennom hvilke media, og hvordan de gjerne blir kommunisert. Litterære minnesuttrykk har som regel vært gjennom en bearbeidende prosess for å skape et narrativ. I folkeminnesamlinger vil denne prosessen blitt gjennomført *minst* to ganger: Først av informanten og deretter av samleren. Minner, altså hendelser som blir husket av mennesker, blir bearbeidet inn i et narrativ for å gi mening for den som husker. Man kan argumentere for at et minne først blir et *minne* når det blir narrativisert.⁶⁶

Media er aldri nøytrale bærere av minner. Mediet som uttrykket er formidlet gjennom, vil påvirke minnet og legge igjen *spor* av seg selv i minnet. Minnene er altså avhengig av media for å overleve.⁶⁷

Erlil framhever hvordan de som skaper et medium laget for å minnes, konstruerer prosessen, men hun framhever også hvordan leseren, publikum, har en aktiv rolle i prosessen:

The producers and recipients of a medium of memory actively perform the work of construction- both in the decision as to which phenomena will be ascribed the qualities

---

⁶³ Erlil 2011, s. 117

⁶⁴ Erlil 2011, s. 117

⁶⁵ Rigney 2010, s. 345

⁶⁶ Erlil 2011 s. 89-90

⁶⁷ Erlil 2011, s.116

*of memory media, as well as in the encoding and decoding of that which is (to be) remembered.*⁶⁸

Lagring og distribuering

Aleida Assmann hevder at det finnes to former for et samfunn å kunne minnes en hendelse, aktivt og passivt minne. Det aktivt sirkulerende minnet kalles *kanon*. Passivt minne, eller lagret minne, kalles *arkiv*, og inneholder minnene et samfunn ikke bruker til et spesifikt formål, men anser som viktig nok til å lagres og bevares.⁶⁹ Den viktigste delen av minnstedets funksjon er denne todelte rollen mellom lagrede og sirkulerende, eller funksjonelle, minner. Funksjonelle minner har en tilstedeværende relevans for en samfunnsgruppe, og blir brukt med tanke på framtiden, ikke bare fortiden. Altså beskriver funksjonelle minner hvordan ny mening og nytt innhold blir tillagt ethvert møte mellom minnsted og publikum. Men for at et samfunn skal kunne ha en sammensatt kulturell og historisk bakgrunn, trengs også lagrede minner. Lagrede minner fungerer som en reserve og en ressurs for kulturell bakgrunn: Det er en grad av overlapping mellom de to, som åpner for muligheter for endring og fornyelse.⁷⁰

Funksjonen til de lagrede minnene handler om et mediums oppgave å bevare og tilgjengeliggjøre minner *over tid*.⁷¹ Den sirkulerende funksjonen fokuserer på å distribuere minner *over rom*, altså gjøre minnematerialet tilgjengelig gjennom trykking, aviser, og etter hvert også radio, tv og internett. Effektive lagringsmedia er gjerne både medium og inneholder kulturelt minne: altså media som både minnes noe og i seg selv blir husket.⁷²

---

⁶⁸ Erl 2011 s. 125-126

⁶⁹ Assmann 2010, s. 100-104

⁷⁰ Erl 2011, s. 36

⁷¹ Erl 2011, s. 126

⁷² Erl 2011, s. 27

4. Thronnd Sjurson Haukenæs: En vandrende ridder

I dette kapittelet skal folkeminnesamleren og forfatteren Thronnd Sjurson Haukenæs stå i fokus. Jeg vil redegjøre for hans bakgrunn, hvilken status og hvilke roller han hadde i lokalsamfunnet og på sine reiser, og hans nettverk og kontakter. Gjennom denne vinklingen vil jeg analysere Haukenæs sin innsamlingspraksis og utgivelsesprosess. Slik vil jeg forsøke å belyse en av aktørene bak folkeminneinnsamling og nasjonalromantikkens praksis, og dermed illustrere hvordan innsamleren selv ga form og mening til folkeminnene, gjennom både personlige og profesjonelle forhold, og egen bakgrunn.

Thronnd Sjurson Haukenæs (1840-1922) var bondesønn, og drev selv med handel og hotelldrift. Han hadde en stor interesse for fortellinger, både sagn, eventyr, folkelivsskildringer og lignende, fra ung alder. I 1882 lyste han ut gjennom aviser på Vestlandet en invitasjon til at bygdefolk kunne sende inn fortellinger som skulle gis ut. Til tross for hinder med personlig konkurser disse neste årene, fikk han gjennom abonnementsordning gitt ut sin første samling i 1884, *Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger, belyst ved Natur- og Folkelivsskildringer. Eventyr, Sagn, Fortællinger o.s.v. fra ældre og nyere tid. Samlet og udgivet af Th. S. Haukenæs*.⁷³ Etter dette ga han ut verk nesten årlig fram til 1915, og hadde en produksjon på så mye som 51 verk.

4. 1 Status og rolle i samfunnet

«Bondeguten»

Thronnd Sjurson Haukenæs ble født på gården Haukanes i Granvin i 1840. Foreldrene var velstående, de eide sin egen gård og hadde gode kår, som Haukenæs skriver i biografiske verk.⁷⁴ I tillegg til materiell rikdom, kom Haukenæs også fra et kulturelt rikt hjem. Familien hadde en stor samling bøker, både kristne innslag og annen litteratur, og hans mor lærte han å lese og skrive i tidlig alder.⁷⁵ Haukenæs fikk en grundig kristelig oppdragelse gjennom å lære å lese med Bibelen, katekismen og andre kristne tekster. I tillegg fikk han skoleopplæring i religion, og hans religiøse mor kunne mengder med salmer og bibelfortellinger, og fortalte og sang disse til sine barn.⁷⁶ Han forteller også om sin mors evne til å huske og fortelle sagn, eventyr og

---

⁷³ Kjerland 2020, s. 32-33

⁷⁴ Haukenæs 1889, s. 224

⁷⁵ Haukenæs 1889, s. 236

⁷⁶ Haukenæs 1889, s. 237-238

slektsfortellinger, og fikk tidlig en interesse for slike fortellinger.⁷⁷ Slik kan det tolkes at det ideologiske grunnlaget for hans senere forfatterskap ble lagt: Han ble oppdratt med kristne og folkelige verdier, og fikk muligheten fra ung alder til å utforske bøker og forteller-kunst fra ulike vinkler. Hans far var en framtrædende person i bygda og var med på skipingen av «Gravens læseforening,»⁷⁸ og var i hans egne ord «et gjestfrit hus både mod fattige og rige»⁷⁹ hvilket viser familiens samfunnsorienterte tendenser, som Haukenæs tok med seg videre. Allikevel var han en «bondegut,»⁸⁰ og hjalp til med gårdsarbeid fra tidlig alder, i tillegg til å bli med på vårsildfiske i ungdomstiden. Dermed ble det slik at utover omgangsskolen i barndommen fikk Haukenæs aldri mulighet til å ta utdanning, selv om han viste interesse for både å ta lærerseminar og gå på misjonsskole.⁸¹

Mangelen på utdanning satte nok sine spor på samlingen, da selv anmeldere som skryter av samlingene og av Haukenæs som samler, framhever at den litterære formen hadde «store mangler; hans stil blender ikke,»⁸² og nevner at mangelen på «litterært og vitskapeleg granskararbeid» synes.⁸³ Allikevel fortsetter de ulike omtalene som framhever dette, med å hedre samlerarbeidet, og iherdigheten Haukenæs arbeidet med. Det blir også nevnt at språket han førte var slik konstruert, at «hvermand kan fatte og begribe med en ganske almindelig leseforstand.»⁸⁴ Altså var den litterære enkelheten ikke bare til last for Haukenæs, men også til gagn, når mange av abonnentene og kjøperne av bøkene hans var gårdbrukere, og nok heller ikke utdannede.

Det kan tenkes at mangelen på utdanning hos Haukenæs også bidro til at han ble akseptert som én av folket, og dermed fikk adgang til sosiale sirkler der han kunne skaffe informanter og selge bøkene sine. Slik kan han ha framstått som ikke så nedlatende eller utilnærmelig som andre folkeminnesamlere som kom utdannet fra byene, og dermed kan han ha sluppet unna noe av skepsisen som preget lokalsamfunns møter med fremmedfolk.

---

⁷⁷ Haukenæs 1889, s. 239

⁷⁸ Olafsen 1923, s. 225

⁷⁹ Haukenæs 1889, s. 271

⁸⁰ Haukenæs 1889, s. 293

⁸¹ Haukenæs 1889, s. 277

⁸² Skramstad 1922, s. 8

⁸³ Avisa Hordaland, 18.11.1922, s. 1

⁸⁴ Skramstad 1922, s. 8

Forretningsmannen Haukenæs

Som ungdom og ung mann arbeidet Haukenæs med ulike foretak mens han bodde hjemme på gården. Han deltok i vårsildfisket hvert år fra 1856 til 1871, og han arbeidet samtidig som kolportør, der han reiste rundt og solgte bøker. Særlig dette kom til nytte for ham senere, når han måtte drive kolportørvirksomhet for sine egne bøker.

Etter at han giftet seg og flyttet til Eide i 1871, forsøkte Haukenæs å lykkes som handelsmann, som hans far hadde lykkes med før han tok over Haukanes-gården. Haukenæs forteller om det i egne ord slik:

Jeg flyttede fra min fødegård Haukenæs til nabogården Eide, hvor jeg drev landhandel i 12 år, i 8 år som bestyrer for 'Gravens forbruger- & handelsforening'. Denne forretning kom jeg til at kjøbe med aktiva og passiva. Den havde en stor udestående gjeld paa bygderne og var meget skuldig til handelsfirmerer i byene. Af disse handelsfirmaer gik 5 konkurs, hvilket bevirkede, at jeg også måtte gå samme vei, så blev jeg en fattig og ruineret mand.⁸⁵

Etter konkursen som fant sted i 1883, hadde Haukenæs og familien hans lite penger å leve på, noe som skulle prege resten av deres liv. Men Haukenæs hadde på dette tidspunktet lyst ut i avisene en invitasjon til folk i vestlandsbygdene om å sende inn eventyr, sagn og folkelivsskildringer, i tillegg til det stoffet han hadde samlet foregående år. Da han rådførte seg med sorenskriveren, Tambs, om hva han skulle gjøre med materialet, ble han oppfordret til å gi det ut, hvilket skulle bli begynnelsen på hans 30 år lange forfatterkarriere.⁸⁶ Gjennom karrieren arbeidet han med å samle inn materiale, redigere og gi det ut, skaffe midler til utgivelsen, og selge bøkene selv. Arbeidet var et lidenskapsprosjekt, som han ikke ble belønnet for, i alle fall ikke med finansielt overskudd. Derimot fikk han i mange sosiale sirkler stor respekt for sin virksomhet med folkeminnesamlinger. Særlig var det serien *Natur, folkeliv og folketro i Hardanger, Søndhordland og Voss* som ble anerkjent. Disse inneholdt naturskildringer, betraktninger av kulturelle skikker og folkelivsskildringer, og særlig innsamlede sagn og eventyr fra området, og disse sistnevnte ble særlig hedret for sin kulturhistoriske verdi.

Haukenæs slet med å få utgitt verkene sine. Han ga de ut på egen hånd, først gjennom å invitere til subscripsjon, og så gjennom å ta opp bestilling på abonnenter ved å gå dør til dør. Når han solgte bøkene, gjorde han dette også personlig, ved å arbeide som sin egen kolportør og reise

---

⁸⁵ Haukenæs 1894, s. 39

⁸⁶ Haukenæs 1889, s. 311

landet rundt for å selge bøkene. Altså var forfatter og leser sin relasjon mye mer knyttet sammen enn det som var vanlig: En leser kunne potensielt sende inn et bidrag eller fortelle det til Haukenæs, møte ham for å bestille verket, for så å ta imot Haukenæs på døra for å motta det.

Haukenæs skrev at han reiste fra gård til gård når han solgte bøkene sine, og gikk til fots store deler av tiden med skreppa si full av sitt nyeste verk.⁸⁷ På disse reisene nedtegnet han naturskildringer og folkelivsskildringer som han brukte i senere verk, og trolig samlet han også sagn og eventyr fra folkene han møtte på vandring. Adolf Skramstad, en samtidig forfatter, skrev at han var en rolig, beskjeden og smilende mann som var flink til å snakke med folk, og få dem i snakk om sin egen tilværelse. Han skrev også at Haukenæs hadde sine faste kunder, gjerne lærere, gårdsbrukere og bestillingsmenn, men også en og annen embetsmann, som han reiste rundt til.⁸⁸ Slik framgår det et komplekst samspill mellom forfatter og publikum, der verkene til Haukenæs på mange måter framstår som et samarbeidsverk i en større grad enn andre samlere sine verk, som hadde større utgivelsesapparat bak seg. Som reisende, fikk han ofte kost og losji fra folkene han besøkte, og kom på den måten tett innpå informantene sine.⁸⁹ Ved at Haukenæs var så involvert i hele prosessen med innsamling og utgivelse, og en stor andel lesere hadde en direkte kontakt med forfatteren i minst ett av leddene, kan man anta at han hadde en viss troverdighet hos sine lesere. I tillegg går det fram Haukenæs ved å losjere hos mange sannsynliggjorde lesernes personlige relasjoner til ham og dermed at de dermed verdsatte samlingene hans på et mer personlig nivå.

Haukenæs hadde altså omdømme i sin samtid for å være et arbeidsjern, og for å være en trofast og troverdig samler som var grundig i sine undersøkelser og dedikert til sitt virke. Hans mangel på utdanning gjorde ham til en av folket, og den vitenskapelige hederen han gikk glipp av, ble gjort opp for ved den sentimentale verdien verkene hans fikk for mange. Nanna Ebbing intervjuet eldre mennesker i Hardanger, som fortalte at de i sin barndom leste Haukenæs sine bøker til de ble ødelagt, og at mange lærte å lese gjennom Haukenæs sitt enkle språk og engasjerende fortellinger.⁹⁰

---

⁸⁷ Haukenæs 1890b, s. 17

⁸⁸ Skramstad 1922, s. 8

⁸⁹ Haukenæs 1890b, s. 113, 132, 159-160

⁹⁰ Ebbing 1962, s. 19

Det kommer fram hvor verdsatt Haukenæs var når hans pensjon ble kjempet for, hvilket også har etterlatt seg et visst kildegrunnlag. Haukenæs fikk først statlig støtte, en pensjon for godtgjørelse av arbeid gjort, i 1920, da han var 80 år gammel. Det hadde blitt gjort lignende søknader både i 1908 og 1913 med attester fra sogneprest Olafsen, biskop Bang og stortingsmann Skaar, men begge søknadene fikk avslag.⁹¹ I 1920 hadde Torleiv Hannaas, daværende professor på Bergen Museum, lagt ved en attest adressert til Kyrkjedepartementet der han hyller Haukenæs for sitt omfattende arbeid, og skriver at bøkene har vært «kjær lesnad i bondestovene heile Vestlandet yver,» og at det er på høy tid at Haukenæs blir lønnet for sitt arbeid: En «kjer plikt for det norske folk aa syna honom ei liti ære fyre han gjeng i si grav.»⁹² Det ble oppført resultat av søknaden i *Avisa Hordaland* med kommentar på at «han kjem seint, denne pensjonen til Haukenæs, og liten er han naar han kjem»⁹³: Summen ble 700 kroner i året for «hjælp til gamle kunstnere.»⁹⁴ Allikevel var denne offentlige støtten fra Stortinget gjev for Haukenæs, og i minnesordet over ham i *Avisa Hordaland* skrives det at «det gledde han mykje at styresmaktene sette so stor pris paa arbeidet hans.»⁹⁵

4. 2 Asbjørnsen og andre influencere: Haukenæs' nettverk

Haukenæs skrev i *Livsskildring* at han i 1870 ble «gjestet» av Peter Christen Asbjørnsen, som han hadde brevvekslet med opp til dette. Han forteller med stolthet om forundringen Asbjørnsen viste over interessen og innsamlingen hans av eventyr, han som ikke var noen embetsmann, men bare en «bondegut.»⁹⁶ Flere av eventyrene han da ga til Asbjørnsen, ble senere en del av samlingen Asbjørnsen ga ut, og Haukenæs skriver med stolthet at han ble takket i forordet til Asbjørnsen i den andre samlingen av hans eventyr for hans bidrag, og at han ble foræret mange bøker og hans portrett.⁹⁷

Haukenæs hadde en tydelig interesse for folkeminnene før dette møtet, men ble nok kraftig inspirert av Asbjørnsen og hvordan han hadde skapt et livsvirke ut av lidenskapen. Utover dette møtet hadde Haukenæs mange kontakter og korrespondanser i sitt liv, der mye har gått tapt. Vi

---

⁹¹ Haukenæs 1914, s. 56

⁹² EFA Hannaas 368, s. 2

⁹³ *Avisa Hordaland*, 1920, 21.07, s. 2

⁹⁴ *Avisa Hordaland*, 1920, 21.07, s. 2

⁹⁵ *Avisa Hordaland*, 1922, 18.11. s. 1

⁹⁶ Haukenæs 1889, s. 293

⁹⁷ Haukenæs 1889, s. 294

kan allikevel se tegn til hans nettverk, samarbeidspartnere og omdømme fra utgitte minnesord, attester og festskrifter i hans samtid.

Samarbeidspartnere

Gjennom sitt liv arbeidet Haukenæs med ulike aktører. Siden han ikke hadde formell utdanning, trengte han noen som kunne ferdigstille verkene sine, og renskrive tekstene. I mange år var dette Jon Nilsson Skår, som ifølge Ebbing arbeidet med hele *Natur, folkeliv og folketro*-serien. I de siste aktive årene var det Haukenæs' nevø, Jon Haukenæs, som også var lærer, som arbeidet med å renskrive.⁹⁸ Disse to ble derimot ikke nevnt i forordene, men vi vet at de arbeidet sammen med Haukenæs.

I enkelte av Haukenæs sine bøker, særlig i *Livsskildring*, blir noen utdrag fra brev fra P. Hysing ved Bergen Museum inkludert, og Hysing blir nevnt som en langvarig korrespondant. Hysing var bibliotekar og konservator ved Bergen Museum. Det framgår fra gjengitte brev at Haukenæs sendte en del antikke objekter, «oldsager», som han fant i Graven sogn, til museet i Bergen. Brevene antyder at Hysing satte pris på bidragene, men anbefalte Haukenæs å fokusere på de litterære folkeminnene, da det kun var slik han kunne få noen støtte for sitt arbeid.⁹⁹ Brevene som er inkludert, er referert til som «et av brevene»¹⁰⁰ eller «skriver blandt andet»¹⁰¹, hvilket antyder at korrespondansen var langvarig. Slik ser man at Haukenæs hadde personlig kontakt med den akademiske verdenen, og at han tok imot en viss rådgivning fra dem som hadde vitenskapelig kompetanse. Dette fremmer sannsynligheten for at Haukenæs hadde en metodisk tilnærming til innsamlingen av folkeminner, selv om selve metoden ikke ble nedtegnet.

Attester

Torleiv Hannaas, professor ved Bergen museum, skrev en attest til en søknad for pensjon for Haukenæs i august 1919, adressert til Kirkedepartementet. Trolig var dette en av attestene som bidro til at Haukenæs fikk pensjonen, eller kunstnerlønnen, han hadde søkt om tidligere, men hadde fått avslag på. Ifølge en notis i *Avisa Hordaland* fikk Haukenæs vedtatt pensjonen 17.07.1920, hvilket sannsynliggjør at det var til denne søknaden attesten ble skrevet. I attesten skriver Hannaas at det i verkene til Haukenæs er lett nok å finne feil, men at det er like sant at

---

⁹⁸ Ebbing 1962, s. 14

⁹⁹ Haukenæs 1889, s. 303

¹⁰⁰ Haukenæs 1889, s. 270

¹⁰¹ Haukenæs 1889, s. 303

de «inneheld mykje verdfullt av bygdesoge og folkeminne.»¹⁰² Denne holdningen deler Hannaas med flere andre fagfolk på samme tid, som Rikard Berge og Olaf Olafsen. Det kan virke som at dette er fagfolkenes ståsted: Haukenæs hadde ikke en vitenskapelig tilnærming, men allikevel var det en enorm faglig verdi i det arbeidet han gjennomførte. Dette gjaldt også for vitenskapen, selv om hans tilnærming var kommersiell i natur.

Sogneprest Olaf Olafsen, som var medvirkende i *Norsk folkekultur*, folkeminnetidsskriftet drevet av Berge, og i styret for Hardanger historielag, skrev en attest undertegnet i januar 1912 til en tidligere søknad om statsbidrag til Haukenæs, gjengitt i *Af mit liv og min tid*. I den hevder han at det er «overmaade meget, som vil være av blivende værd for norsk kulturhistorie og norske folkeminder»¹⁰³ i Haukenæs sine samlinger.

Han skrev også en omfattende bygdebok for Granvin som kom ut rett etter Haukenæs' bortgang. I denne står følgende forsvar av Haukenæs:

*Vi bør og saa mindes, at th. Haukenes (sic) var den første her paa Vestlandet, som tog op dette arbeide; andre har fulgt efter. Men det er altid vanskelig at gaa foran og rydde vei; det er meget lettere at følge efter og kritisere feilene, som er begaaet. Den ære skal han derfor have blandt folkemindeforskere, at han var den, som tog op arbeidet i en trang og mørk til, og som begyndte med faa og ringe midler paa en samlervirksomhed, som han ikke kunde overse. Al begyndelse er gjerne ringe og ufuldkommen; men naar den blot har sandhedens evige frøkorn i sig, vil den nok skyde frem og bære frugt.*¹⁰⁴

Festskrifter og minneskrifter

Olafsen sin omtale om Haukenæs i bygdeboka om Granvin kan på mange måter telle som et festskrift. Noen år tidligere hadde Rikard Berge, bestyrer av Fylkesmuseet i Telemark og redaktør av folkeminnetidsskriftet *Norsk Folkekultur*, gitt ut et festskrift over Haukenæs i anledning hans 75-årsdag. I dette kaller Berge ham for den største samleren Norge har hatt, selv om han også peker på manglene i Haukenæs sine samlinger. Stort sett er det mangelen på spørrelistene og metodiske råd som blir påpekt, men også mangel på økonomisk støtte fra staten, hvilket gjorde at kvaliteten på noen aspekter måtte lide, siden alt måtte gjennomføres av Haukenæs selv.¹⁰⁵ Hans anerkjennelse kan også ses gjennom Tov Flatins veileder, der Haukenæs blir nevnt som et eksempel på profilerte folkeminnesamlere.¹⁰⁶

---

¹⁰² EFA Hannaas 368 s. 2

¹⁰³ Haukenæs 1914, s. 61

¹⁰⁴ Olafsen 1923, s. 224

¹⁰⁵ Berge 1915, s. 49

¹⁰⁶ Flatin 1920, s. 4

Adolf Skramstad, en samtidig forfatter, dog ingen folkeminnesamler, skrev noen minneord i *Aftenposten* etter Haukenæs' bortgang, der han minnes et møte de to hadde, Haukenæs' forfatterskap og hans omdømme og væremåte. Her kaller han Haukenæs for en *vandrende ridder*, og han følger også tendensen til å hedre Haukenæs for arbeid, så vel som væremåte, mens han peker på enkelte mangler i arbeidet hans. For Skramstad sin del var det hans litterære uttrykk det skortet litt på, men han bringer også et nytt perspektiv: at ved å møte sitt publikum på deres eget, enkle språk, var det lettere for leserne å ta inn stoffet, og at dette skapte en plattform der leser og forfatter kunne møtes som likemenn.

Gjennom disse uttalelsene viser ulike deler av fagmiljøet, fra museumsbestyrere og professorer til samtidige forfattere, at Thrond Haukenæs var en anerkjent forfatter og folkeminnesamler. Allikevel bærer uttalelsene preg av at Haukenæs ikke er en likemann til dem; de peker alle ut manglene ved vitenskapelighet og språk, eller hedrer han for hans evne til å møte og henvende seg til de uuttannede leserne. Man kan argumentere for at uttalelsene bærer preg av noe litt overbærende, en omtale av noen som har forsøkt seg på et felt de ikke hadde forutsetninger for å mestre, og gjort en overraskende god jobb. Som Olafsen skriver: «han har med levende interesse og aldrig svigtende troskab arbeidet med de evner og kræfter, han eiede, og mere kan vi ikke forlange af ham.»¹⁰⁷

4. 3 Innsamlingspraksis

Innsamlingen av folkeminner er en prosess som har flere faser ved seg, på samme måte som andre intervjuer. Først trengs det en intervjuer, eller samler, som har et fokus, eller et formål, som skal oppnås med intervjuet. Så må samleren finne informanter, hvilket kan gjøres på ulike måter. Deretter skal intervjuet forberedes, for så å gjennomføres. Denne gjennomførelsen kan finne sted på ulike måter: skriftlig, muntlig, formelt eller uformelt, med hjelp av ulike virkemidler, eller annet rammeverk. I løpet av og i etterkant av intervjuet vil informantens fortelling bli tatt vare på, enten om det er et lydopptak, videoopptak, eller i denne sammenheng, nedskrevet. Alle de ulike faktorene som bestemmes gjennom denne prosessen, kan avsløre noe om innsamlerens formål og bakgrunn. Denne delen av analysen skal ta for seg disse valgene: Hvilket formål Haukenæs hadde med sine folkeminnesamlinger, hvem som var målgruppen, hvordan han gjennomførte innsamlingen og hvordan de ble skriftliggjort og tatt vare på.

---

¹⁰⁷ Olafsen 1923, s. 224

Formål

Jeg vil håbe, at fordelene ved dette mit ringe arbejde bliver større for kulturhistorien og kan således glæde mig over, at jeg har givet nogle bidrag til fædrelandshistorien, navnlig hvad folkelivet og folketroen angår. Det er af kjærlighed til folk og land, at disse bidrag er udsprungne, og kunde der høstes nytte og fordel af arbeidet, så er mit mål opnået.¹⁰⁸

Haukenæs hadde altså et uttalt overordnet mål med utgivelsene sine: Han ville bidra til å utarbeide fedrelandshistorien. Haukenæs, som begynte å samle sagn og eventyr allerede før 1870 for å bidra til Asbjørnsen og Moes utgivelser, og som på alvor begynte å samle uttrykk av folkeliv, folketro og folkekultur i 1880-årene for egne utgivelser, hadde sin karrierestart midt i nasjonalromantikkens storhetstid. Som nevnt i kapittel 2 var dette en tid der kulturlivet var opptatt av å dyrke en nasjonalfølelse, ofte ved å finne 'særnorske' kulturuttrykk som kunne styrke ideen om en norsk identitet som strakk seg tilbake til før unionstiden med Danmark. Da ble gjerne bygdesamfunnene trålet for deres kulturelle uttrykk, og dermed oppsto *folkekulturen* og *folkelivet*. Bøndene og bygdesamfunnene ble holdt fram som representanter for det norske, som sett gjennom nasjonalromantisk malerkunst og litteratur. Asbjørnsen og Moes eventyr gjorde mye for det nasjonalromantiske prosjektet, og Haukenæs arbeidet innenfor samme formål. Hans mål var nasjonalt fokusert: et bidrag til fedrelandet. Haukenæs gjorde lokale studier og innsamlinger fra et bygdesamfunn, hvilket hadde en funksjon som en skaper av fellesskapsfølelse og en felles lokal identitet, men da med det nasjonale formålet bakenforliggende: lokalfølelse for å oppnå nasjonalfølelse.

Reising og utlysning

Haukenæs sine *Natur, folkeliv og folketro*-bøker er strukturert slik at naturskildringer av området kommer først, deretter folkelivsobservasjoner og andre tradisjoner. Til slutt følger den konsekvent største delen i bøkene, sagn og eventyr fra området. Det kan virke fra de selvbiografiske verkene til Haukenæs at disse ulike delene ble samlet inn på ulike vis.

Haukenæs var en vandrer, han reiste i bygd og by over hele landet, og det ble hevdet i hans samtid at det var få andre i Norge som hadde reist så mye som han, og at bare Eilert Sundt

---

¹⁰⁸ Haukenæs 1889, s. 315

kunne sammenlignes i sine arbeidsreiser.¹⁰⁹ Haukenæs solgte bøkene sine på disse reisene, men han observerte også stedene han besøkte, og førte dagbok der han dokumenterte både private tanker så vel som naturskildringer og folkelivsskildringer. Disse dagbøkene ble senere skrevet om og gitt ut som *Reiseskildringer*, men de observasjonene han gjorde som omhandlet naturskildringer og folkeliv, ble gjengitt i *Natur, folkeliv og folketro i Hardanger, Søndhordland og Voss*. Disse var altså i stor grad samlet inn gjennom observasjoner eller gjennom samtaler med innbyggerne. Haukenæs gir i *Reiseskildringer* inntrykk av at disse samtalene stort sett var uformelle. Han nevner ingen intervjumetode, heller ikke noen gjennomtenkt metode for å nedtegne disse samtalene ordrett. Dette trenger ikke bety at Haukenæs ikke hadde noen metode i det hele tatt. Det er både mulig og sannsynlig at han hadde en viss rutine på hvordan disse samtalene ble gjennomført og skriftliggjort, men Haukenæs var ingen vitenskapsmann, og hadde ingen rutine på å nedtegne sin egen metode for etterprøving eller for akademisk interesse. I tillegg var det meste av materialet han samlet med slike samtaler det han kalte folkelivsskildringer, hvilket var samtidig kulturelle skildringer, og dermed mer åpent for individuelle tolkninger. Det er også disse delene av samlingene, natur og folkelivsskildringene, som ble ansett av samtidige kritikere som de svakeste delene av samlingene. Olafsen hevdet at «den iklædning, han har givet [folkeminnene] vil tabe sit værd; ingen vil se paa den. Men indholdet selv vil have blivende værd, ja dens værd vil øges mere og mere, alt som tiden gaar, og de gamle minnene uddør.»¹¹⁰ Jeg tolker dette som at det er uttrykkene for gamle folkeminner, de gamle kulturuttrykkene som sagn og eventyr, som Olafsen mener hadde den reelle verdien, mens naturskildringene og til dels også folkelivsskildringene ville bli utdatert innen få år.

Innsamlingen av de gamle folkeminnene ble ifølge de selvbiografiske kildene trolig utført på en litt annen måte. Jeg ser ikke bort i fra at enkelte sagn og eventyr også ble nedtegnet i de uformelle samtalene Haukenæs hadde med innbyggerene, og holder dette for sannsynlig. Blant annet nevnes en eldre mann, Rasmus Rasmussen Kirkhorn, i *Reiseskildringer* fra Nordfjord, som hadde gitt Haukenæs flere verdifulle bidrag til et påtenkt verk om Nordfjord han aktet å inkludere.¹¹¹ Ifølge Haukenæs selv kan det allikevel virke som de fleste av disse folkeminnene ble samlet inn skriftlig. I 1882 satte Haukenæs en notis i ulike vestlandsaviser som oppfordret til å sende inn stoff til en folkeminnesamling. Han bad om sagn, eventyr og folkelivsskildringer,

---

¹⁰⁹ Olafsen 1923, s. 223

¹¹⁰ Olafsen 1923, s. 227

¹¹¹ Haukenæs 1890b, s. 137

og fikk på dette viset inn mye stoff, spesielt fra Hardanger. Det første bindet, med fokus på Eidfjord, kom ut i 1884, var på 215 sider, og over halvparten av innholdet besto av eventyr, sagn og folketro. Haukenæs nevner i forordet til denne samlingen at særlig ulike hardangerske bygdelag har bidratt med stoff til samlingen. Deretter avslutter han forordet med å takke tre bidragsytere: «Ole Aarmodt, Asbjørn Maurset og Anved Tveit med flere fraa Eidfjord, som jeg med tak og erkjendtlighed kan nævne for de skriftlige og mundtlige meddelelser, jeg har modtaget fra samme.»¹¹²

Så hvordan fikk Haukenæs inn det meste av materialet? Han bruker formuleringen «der indkom ikke saa lidet stof,»¹¹³ som jeg tolker til at bidragene kom skriftlig. Allikevel nevner han disse tre mennene som muntlige bidragsytere også. Dette åpner for ulike tolkninger av framgangsmåten til Haukenæs. Én mulighet kan være at Haukenæs på bakgrunn av de skriftlige bidragene han fikk fra disse tre eidfjordingene, oppsøkte dem under en reise for å samle flere fortellinger fra dem. Det motsatte hendelsesforløpet er også mulig, at Haukenæs først besøkte Eidfjord og ulike grender der, og de tre mennene ble inspirert til å nedtegne sine egne gamle folkeminner og sende dem til Haukenæs. Uansett foreslår sitatet at Haukenæs har hatt en involvert rolle i innsamlingen, slik at det ikke bare var å ta imot brev fra ulike grender.

Sluttelig maa jeg udtale mi bedste tak til de mænd og kvinder, som har været mig behjælpelige med Indsamling af Stof til nærværende Hefte, blandt hvilke jeg først og fremst maa nævne mine gamle endnu levende forældre, min nittiaarige Fader Sjur Th. Haukenæs og min ottiaarige Moder Seselje Eilevsdatter, Skrædder Lars Larsen Rønnestrand, Kaarmand Viking Haaversen Holven og Ungkarlene Odmund Larsen Rønnestrand, Sjur Olsen Ystaas, Johan Jonsen Havaas, Sjur Knutsen Selland m. Fl.¹¹⁴

Dette sitatet er hentet fra forordet i det andre bindet i *Natur, folkeliv og folketro i Hardanger, Søndhordland og Voss*, fra Graven, takker Haukenæs åtte navngitte mennesker, derav syv var menn og den ene kvinnen var hans egen mor. I tillegg var det lagt ved en «m.fl.» på slutten, hvilket gjør at man kjønnsfordelingen blir vanskelig å si noe definitivt om. Siden de informantene som nevnes, med unntak av Haukenæs' egen mor, er menn, ser man allikevel tydelige tendenser til at det var flest menn som bidro med folkeminnene. Dette er verdt å merke

---

¹¹² Haukenæs 1884, s. 17

¹¹³ Haukenæs, 1884, s. 14

¹¹⁴ Haukenæs 1885, s. 11

seg, og viser til at det er enkelte perspektiver som er utelatt, eller i alle fall gitt minimalt med plass.

Informantenes alder er ikke nedtegnet, med unntak av Haukenæs' egen far og mor, som var 90 og 80 år i 1885. Skredderen Lars Larsen Rønnestrand er nevnt som en voksen person fra Haukenæs sin egen barndom i *Livsskildring*, og er da trolig på samme alder som Haukenæs' foreldre.¹¹⁵ De siste fire på listen er omtalt som 'ungkarler'. Dette gir assosiasjoner til at de var av yngre alder enn Haukenæs selv, men det trenger ikke bety det: muligens var de bare ugifte. Ved å søke opp navnene i folketellingene i 1891 og 1900, har jeg derimot funnet at alle disse *ungkarlene* var menn født på 1860-tallet i Granvin.¹¹⁶ Dette viser at det ikke bare var de eldste som bidro med stoff til samlingene, men også yngre folk som nok hadde fått folkeminnene tradert til seg ganske nylig.

Variierende tidsperspektiver mellom tillærte og gjenfortalte fortellinger er verdifullt, ettersom et menneskes minne formes av livet de lever og situasjonen de befinner seg i. En person i sine eldre dager vil fortelle et minne fra ungdomstiden som er preget av tiden som har gått siden da, og livet som har blitt levd. En ung person vil derimot være mindre preget av årevis med minner som har endret den traderte fortellingen, eller hvertfall perspektivet på den. I stedet vil de relatere til sin egen livssituasjon, og finne i fortellingen elementer de kjenner seg igjen i, hvilket gjerne er ganske likt perspektivet den unge fortelleren hadde da han eller hun fikk fortalt fortellingen for første gang. For en eldre forteller har mer tid gått til å opparbeide seg livserfaringer som kan endre perspektivet på fortellingen. Altså kan innholdet være ganske likt hos både unge og eldre fortellere, men variere i stil, språk og uttrykk som et resultat av levde år og livssituasjon. Astrid Erll hevder blant annet «in intergenerational communication, memories of the past are generated according to the storytellers current need to create meaning – as shown in interviews in which grandparents, parents, and grandchildren were supposed to tell the same story.»¹¹⁷ Hun skriver videre om at funnene viste at fortellingene varierte ut fra generasjonsforskjeller, og hvilke livssituasjoner fortelleren befant seg i.

---

¹¹⁵ Haukenæs 1889, s. 239

¹¹⁶ Digitalarkivet.no, folketelling 1891 for 1233 Ulvik Herred, <https://media.digitalarkivet.no/view/52972/2707> (21.04.2022); digitalarkivet.no, folketelling 1900 for 1234 Granvin Herred, <https://media.digitalarkivet.no/view/37313/389>, (21.04.2022); digitalarkivet.no, folketelling 1891 for 1233 Ulvik Herred, <https://media.digitalarkivet.no/view/52972/2983>, (21.04.2022); digitalarkivet.no, folketelling 1900 for 1234 Granvin Herred, <https://media.digitalarkivet.no/view/37313/399> (21.04.2022)

¹¹⁷ Erll 2011, s. 56

I bind to av *Natur, folkeliv og folketro*-bøkene, avslutter Haukenæs forordet med å lyse ut følgende beskjed:

*Hvis nogen fremdeles vil støtte mit Samlerarbeide, som jeg haaber endnu ikke maa være afsluttet, med Indsamling af Stof til et bind, omhandlende de øvrige Hardangerske bygdelag med Voss, Strandebarn og Kvindherred, skulde jeg være meget taknemmelig.*¹¹⁸

Siden disse øvrige hardangerske bygdelag fikk sine egne utgaver av *Natur, folkeliv og folketro*, kan man anta at denne utlysningen var fruktbar for Haukenæs. I utgaven som handler om Voss og Vossestrand, er det ikke nevnt noen metainformasjon om informanter i forordet. Dette kan tolkes til at bidragene kom fra mange enkeltpersoner, og at det ikke var noen som bidro mer enn noen andre, og derfor ikke ble nevnt. Dette er én tolkning av mange mulige: Det kan være at informantene for dette bindet allerede hadde blitt takket i et av de foregående bindene, eller at informantene ikke ønsket å ha navnet sitt på trykk. Det kan også være at Haukenæs ikke ville vedkjenne seg informantene, kanskje fordi de ikke hadde autoritet eller respekt i bygda og det ville skadet salgsmulighetene for verket hvis de hadde blitt nevnt i forordet. Alt dette er mulig, men jeg holder det altså som sannsynlig at det var et mangfold informanter, og en mangel på enkeltinformanter som skilte seg ut nok til å få en personlig takk, som er grunnen til mangelen på navn i forordet.

Skrivekyndighet

En følge av at Haukenæs utlyste ønsket om folkeminner i aviser, eller i forord i sine egne bøker, var at han da ganske effektivt avgrenset bidragsyterne og informantene sine til den lesende og skrivende befolkning. Skoleloven som avvirket omgangsskolen og etablerte faste skoler kom først i 1860, og Haukenæs som selv gikk på omgangsskole, krediterer sin mor og sin egen nysgjerrighet for hvorfor han selv lærte å lese og skrive, ikke i hovedsak skolen. Det var store deler av befolkningen, både i bygd og by, som ikke fikk en slik opplæring, og som kom fra fattige eller travle kår der skolegang ble umulig. Allikevel hadde norske hjem, både i bygd og by, svært god dekning for skrivekyndighet, særlig i forhold til andre land på samme tid. I stor grad var dette på grunn av konfirmasjonsundervisningen.

Selv om lese- og skriveferdighetene hadde skapt en befolkning som var grunnleggende kyndige, betyr det imidlertid ikke at alle var like trygge på lesing og skriving; mange hadde nok ferdighet til å kunne lese salmer og kommunisere med kjære gjennom brev, men var utrygge på mer

---

¹¹⁸ Haukenæs, 1885, s. 11

komplekse tekster. For eksempel ble aviser lenge lest stort sett av «embetsmenn, borgerskapet og det intellektuelle småborgerskapet,»¹¹⁹ og det var først på tidlig 1900-tallet at aviser ble vanlig lektyre også for arbeiderklassen og på bygdene.

Det er selvsagt mulig at det kom inn bidrag gjennom utlysningen til Haukenæs fra mindre skrivesterke personer, enten gjennom egen innsats eller med hjelp fra andre, mer skrivekyndige folk. Allikevel tyder utlysningen i skriftlig form, og i aviser, på at det var et sjikt i samfunnet som var påtenkte informanter: De som hadde hatt mulighet, tid og interesse til å skaffe seg en funksjonell lese- og skrivekyndighet, og som var lesere av avisa.

4.4 Utgivelsespraksis

Til tross for det nasjonalromantiske målet med arbeidet sitt, og ønsket om å bidra med noe nyttig til kulturhistorien, skrev ikke Haukenæs for akademikere. Ei heller forsøkte han å skrive for byborgere i Norge. Haukenæs sin målgruppe var i stor grad avhengig av hvem som ville kjøpe bøkene hans, og siden han begynte sin forfatterkarriere på abonnementsbasis, skrev han i stor grad for sine abonnenter. Dermed ble verkene skreddersydd til abonnentenes ønsker og behov. I tillegg ønsket Haukenæs å tilby bøkene sine som introduksjoner til de ulike bygdene han skrev om og hentet fra, som en slags reiseguide til kulturliv og kulturarv i Vestlandets bygdesamfunn. Dermed var et antall eksemplarer forbeholdt reisende, som han håpet skulle bli hans «bedste kunder.»¹²⁰ Slik endte Haukenæs med å bidra til turistnæringen på Vestlandet som vokste fram. Fokuset med å skape en slags kulturell guide formet trolig hva han samlet inn til verkene: Målgruppen påvirket utvalget. Slik påvirker de ulike aspektene i en utgivelsesprosess hverandre.

Språk og språkføring

Videre skal språket og språkføringene undersøkes. Et viktig aspekt ved folkeminneutgivelse angår målform. Haukenæs skrev på riksmål, som i tiden for hans forfatterskap var svært nært dansk. Haukenæs hadde selv sansen for landsmålet og var oppdratt i et hjem som var vare på utfordringene som kom ved at byfolket ikke forsto bygdemålene, som under vitnemål eller for presten.¹²¹ Landsmålet på dette tidspunktet var en samling av ulike bygdemål og dialekter, og det var ingen mal på rettskriving; både forfatteren Aasmund Olavsson Vinje og dikter og

---

¹¹⁹ Ottosen et al. 2002, s. 36

¹²⁰ Haukenæs 1884, s. 15

¹²¹ Kjerland, 2020, s. 36

språkforsker Ivar Aasen skrev ulike varianter og tilpasset språket utover i karrieren sin. I 1885 kom Jamstillingsvedtaket, som sidestilte «det norske Folkesprog» med det «almindelige skrift- og bogsprog.»¹²² Allikevel var det først i 1892 at landsmålet ble tatt i bruk i kirken og skolen. Det var først i 1901 at landsmålet ble revidert og en rettskrivingsmal ble etablert, da som videreføring av Aasens utgivelser om landsmålet og ordbok, den såkalte Aasen-normalen.

Da Haukenæs skulle begynne å utgi bøker, hadde flere aviser oppfordret til at samlingene burde gis ut på landsmålet. Haukenæs hadde selv ønske om dette, og mente det ville passet best til innholdets karakter også, men han måtte velge det bort. Han hadde sin opplæring i det dansk-norske språket, og trodde ikke markedet var modent for landsmålet ennå. Dette hadde en todelt grunn. Først og fremst var ikke folk fra bygdene vant til å lese landsmål eller bygdemål, og kunne gjøre lesningen vanskelig for de mindre lesekyndige. I tillegg så han også for seg at han ville miste lesere som ikke tilhørte området folkeminnene var samlet fra, «de mange Reisende, som færdes her»¹²³ og som ikke klarte eller ville tyde landsmålet. Siden de første utgivelsene hans var subskripsjonsfinansiert, var det nødvendig for Haukenæs å prioritere markedets etterspørsel over sine egne preferanser. Allikevel har han enkelte kapitler og tekster i sine verk som er skrevet på landsmål eller spesifikke bygdemål, som hålandsmål i boken *Hålandsdalen* eller granvinsmål i *Ungdomserindringer*.

«Lys og mørke»: utvelgelse

Til tross for at det ikke finnes vitenskapelige notater fra Haukenæs sin innsamlings- eller bearbeidelsesprosess, finnes det enkelte indiser som kan peke på tendenser i prosessen hans. En av disse er uviljen til å redigere bort. Blant annet kan man finne i de ulike samlingene de samme sagnene eller fortellingene, bare med ulike variasjoner i hvordan de er fortalt. Dette kan tolkes til at Haukenæs ikke fjernet en fortelling på bakgrunn av forhold som kunne gjøre utgivelsen kortere eller enklere, som for eksempel gjentakelse, men heller beholdt det for å vise fram hvordan ulike bygder, gjerne ganske nærme hverandre, hadde lokale variasjoner. En annen tolkning kan foreslå at Haukenæs ville trofast gjengi alt informantene hans fortalte, og at det var informantenes autentisitet som ble tatt hensyn til. Et tredje argument kan tydes i retning at Haukenæs ikke ville forkorte samlingene, og tok dermed rubbel og bit, uten å vurdere om noe var overflødig.

---

¹²² Bolstad 2021

¹²³ Haukenæs 1884, s. 15

En annen faktor som kan peke på at Haukenæs hadde respekt for autensiteten i fortellingen, er hans inkludering av det mange mente var upassende eller lite sømmelige fortellinger. Blant annet hadde Haukenæs en langdryg kamp med pietistiske grupper og lokalsamfunn som mente bøkene hans var syndige, og som jaget han på dør og harselerte med ham.¹²⁴ Haukenæs, en kristen mann selv, hadde et aktivt forhold til akkurat dette, og skrev i forordet til den senere utgivelsen *Lys og mørke*: «Måtte begge dele, både de lyse og de mørke sider af det norske folkeliv, tjene den ærede læser til belærelse og vekke ham til eftertanke, og hensigten med udgivelsen af disse blade vilde da være opnået.»¹²⁵

Haukenæs ønsket å presentere et balansert bilde av folkekultur, hvilket er interessant å se på i sammenheng med den nasjonalromantiske perioden han var så preget av ellers. I det nasjonalromantiske prosjektet var det ikke nødvendigvis balanse som var nøkkelordet; det kunne forekomme grove innspill blant sagn og eventyr, og det hendte at noen presenterte humoristiske innslag som pekte moro på bygdekulturen, men dette var i så fall unntak. Ble det for mye, kunne man risikere å forstyrre det romantiserende bildet av bygdekulturen som nasjonalromantikken arbeidet med å bygge på denne tiden. Haukenæs, ved å inkludere et større mangfold av ‘passende’ og ‘upassende’ folkeminner, skapte på sitt vis et mer vitenskapelig uttrykk enn de mer romantiserte framstillingene av bygdekultur.

Subskripsjonsavtaler

For å få finansiert trykkingen av bøkene sine, måtte Haukenæs lyse ut subskripsjoner på verkene sine. Den første av disse ble lyst ut i aviser, som den i *Avisa Hordaland*, som inviterte til subskripsjon på det første bindet av *Natur, folkeliv og folketro* til 1.50 kr.¹²⁶ Ifølge Haukenæs var det få som svarte på denne, så han begynte å reise rundt for å samle subskribenter, og lyktes med dette, slik at han fikk gitt ut boken. Dette var en prosess han gjentok for hver utgivelse: Haukenæs skrev «jeg må gå ud blandt folket og søge støtte hos det for hver ny bok, som skal udkomme.»¹²⁷ Reisene ble slått sammen etter hvert. Han observerte folkeliv og samlet kanskje skildringer av folketro og andre folkeminner, samtidig som han solgte bøker som allerede var trykket, og i tillegg samlet subskripsjoner. Dette kan leses i Haukenæs sine verk, der han i

---

¹²⁴ Skramstad 1922, s. 8

¹²⁵ Haukenæs 1898, s. iv

¹²⁶ Avisa Hordaland 1884, 03.06, s.4

¹²⁷ Haukenæs 1889, s. 314

Reiseskildringer takker Sundmøres innbyggere både for imøtekommenhet og gjestfrihet, og for støtten til sitt arbeid.¹²⁸ Dette var slik han gjerne omtalte de som enten abonnerte eller kjøpte bøker av ham, slik som i utlysningen for abonnemang i *Avisa Hordaland*.

Kolportøren Haukenæs

Haukenæs arbeidet som kolportør, en omreisende bokselger, i sin ungdom, både for en privat bokbinder i Stavanger, men også i perioder for å selge bibler.¹²⁹ Dette var en praksis han kjente godt, og ga han mulighet til både å få reist, og få snakket med folk i ulike bygder. Da han skulle gå i gang med å selge bøkene sine, var dette en naturlig måte for Haukenæs å få bøkene sine ut til befolkningen. I tillegg til kolportørvirksomheten solgte Haukenæs bøkene sine i enkelte bokhandler også, kanskje særlig for reisende sin skyld. *Avisa Hordaland* postet notiser når og hvor et nytt verk av Haukenæs var å få kjøpt, som i «Th. Skjerves boghandel,» der det første bindet av *Natur, folkeliv og folketro* ble solgt for kr 1.50,- kr.¹³⁰ Haukenæs trykket dermed nok bøker til å dekke abonnemangene som var tatt ut, et utsalg i lokal bokhandel, og en andel han tok med seg på reiser for å selge.

I sine selvbiografiske verk er det kolportørvirksomheten, og særlig reisene, Haukenæs trekker fram som måten han solgte bøkene sine. Dette kan tyde på at det var på denne måten han solgte flest bøker, men det kan også vise til at disse reisene var identitetsmarkerende for Haukenæs, og sto fram tydeligst i hans minne. Abonnemangsavtalene var tross alt måten han finansierte utgivelsene på, så det er kanskje sannsynlig at han solgte vel så mange bøker på den måten. Allikevel var reisene fruktbare på mange måter for hele prosessen til Haukenæs, og karakteriserte både verkene og hele hans praksis. Han fikk både kommet tett innpå folkeliv på ulike steder, skaffet seg abonnenter, og solgt bøker i etterkant, hvilket dermed farger hele prosessen slik at reisene illustrerer hele prosessen, fra innsamling til finansiering til salg.

Det er også sagt at Haukenæs var flink til å snakke med mennesker, og dermed også til å selge bøkene sine. I minneskrift i *Aftenposten* beskriver forfatter Skramstad sitt møte med og inntrykk av Haukenæs og hans væremåte slik:

Han kom stilfærdig, beskeden og smilende ind, lukkede døren omhyggelig, hilste gudagen! og tak for sidst! tok plads med skræppen sin, der de bød ham sidde, kom ind

---

¹²⁸ Haukenæs 1890b, s. 225

¹²⁹ Haukenæs 1889, s. 279

¹³⁰ *Avisa Hordaland*, 1884, 09.08, s. 4

*paa at forhøre sig om forholdene paa stedet – i stuggu og i fjøs – i grænden og i bygden, indtil det endelig tilfældigvis faldt sig at snakke om bøger; og da endte det regelmæssig med, at denne handelskaren strøg videre med en bog eller to mindre at bære paa.*¹³¹

4. 5 Konklusjon

Thrond Sjurson Haukenæs var en vandringsmann: Hans reiser preget alle aspektene av innsamlings- og utgivelsesprosessen. Han fikk etter hvert et omdømme som en hardtarbeidende, rolig og vennlig mann, som hadde lett for å få folk i prat, og oppnådde mye innad sitt virke. Han var også troverdig for sine lesere, på et personlig plan så vel som profesjonelt, ved å være personlig involvert i hele prosessen, fra innsamling til salg. Av fagmiljøet var han anerkjent som en habil innsamler, og hedret for arbeidet han gjorde, men hans mangel på utdanning satte sine preg på hvordan fagmiljøet anså verkene hans. Han bad om bidrag til bøkene gjennom avisnotiser og fikk inn skriftlig materiale slik, samtidig som han samlet inn muntlig. Dermed er det vanskelig å konkludere definitivt om noen gjennomgående metodikk i hans arbeid. Haukenæs skrev veldig lite metodisk informasjon ned, hvilket gjør kartleggingen av hans metode utfordrende. Avisnotisene hadde allikevel en tydelig beskjed, i det at de oppfordret til skriftlige bidrag. Slik kommer Haukenæs sin bakgrunn som leseinteressert og skrivekyndig til syne. Haukenæs vokste opp i et kulturelt rikt hjem som oppfordret til lesing, og utlysningen var myntet på andre som ham, selv om store deler av befolkningen, til tross for å ha en grunnleggende skrivekyndighet, ikke nødvendigvis var like komfortable med å skrive mye.

Hans bakgrunn som kolportør styrte også prosessen hans. Hans villighet til å reise, og til å gå fra dør til dør, fra grend til grend, gjorde at han fikk en unik kontakt med sitt eget publikum. Fordi han også ofte fikk kost og losji av sine lesere og bidragsyttere, kan det virke som at det ble en spesiell dynamikk mellom Haukenæs og informantene hans. Grensene mellom offisielle bidrag, betraktninger, og ønsker om spesifikke framstillinger må alt ses i sammenheng med at han var avhengig av deres subscriptionsjoner og at de ville kjøpe de neste bøkene. Slik ser vi en maktdynamikk der det ikke alltid framstår som at Haukenæs har mest makt, eller styrer prosjektet med hard hånd. I stedet kan det virke som at informantene hadde en mulighet til å påvirke utformingen av prosjektet til en viss grad. Om de tok denne muligheten, er selvsagt et annet spørsmål, men dynamikken ble trolig preget av dette allikevel.

---

¹³¹ Skramstad, 1922, s. 8

Haukenæs ønsket å hedre fedrelandet. Han skrev og samlet for å kunne bidra til kulturhistorien, for å kunne *skape* en kulturhistorie som kunne gagne Norge som nasjon. I dette synes Haukenæs sin tidskontekst tydelig. De nasjonalromantiske strømningene i den siste halvdel av 1800-tallet var fokusert på nettopp å skape en følelse av nasjonal tilhørighet, og dette var et oppdrag som Haukenæs sine verk passer rett inn i. Allikevel var det aspekter ved dette oppdraget Haukenæs ikke tok hensyn til. Blant annet kan vi tolke kildegrunnlaget til å vise en motvilje til å ekskludere eller redigere grovt, upassende, eller repeterende innhold. Altså kan vi se Haukenæs som en forfatter og folkeminnesamler som var preget av sin samtid, av ideologiske strømninger i fagmiljøet han på mange måter fungerte i tandem med. Samtidig var han også en samler som hadde et aktivt forhold til sitt eget prosjekt, og var konsekvent med valgene som styrte samlingene, selv når disse valgene ga ham negative reaksjoner, slik som de pietistiske gruppene som mente verkene var usømmelige.

5. Knut Bjørngaas: lærer, folkeminneinnsamler, målmann

Dette kapittelet skal ta for seg folkeminneinnsamleren Knut Bjørngaas, som samlet og utga folkeminner i Voss og Vossestrand i perioden 1917–1946. Fokuset skal rettes mot hvordan han ga form til folkeminnematerialet gjennom sin bakgrunn, formål og sin metode. Derfor vil jeg analysere Bjørngaas' bakgrunn, inkludert statusen han hadde da han gikk inn i disse prosessene, og nettverket han var en del av, både faglig og sosialt, nasjonalt og lokalt. Fra disse aspektene vil jeg analysere innsamlingspraksisen og utgivelsespraksisen han førte. Med dette vil jeg forsøke å synliggjøre aktørene involvert, og undersøke hvordan både profesjonelle og personlige agendaer og formål har vært med å forme samlingene.

5.1 Vestlandslæreren - Bjørngaas roller og status

Knut Bjørngaas illustrerte på mange måter den stereotypiske *vestlandslæreren*. Den nærmest mytologiserte vestlandslæreren var bondegutter oppvokst på Vestlandet. Disse strømmet inn på lærerskoler og seminarer, for deretter å vende tilbake til sine bygder for å fremme sine hjertesaker: «målsak, fråhaldssak og lågkyrkjeleg kristendom.»¹³² Videre var hans samfunnsorientering og engasjement i bygdestyring definerende, og vestlandslæreren var alltid venstremann. Merk *mann* her; kvinnelige lærere fra Vestlandet var ikke mytologisert på samme vis. I denne delen skal jeg undersøke hvordan Knut Bjørngaas representerte denne stereotypien – og hvordan han gikk bort fra den.

Lærerrollen på landsbygdene endret seg etter landsskoleloven i 1860. Lærerne fikk større sosial mobilitet og klatret oppover i den sosiale lagdelingen som følge av lærerutdanningen de som gruppe hadde til felles, hvilket gjorde læreren til en «lokal ressursperson.»¹³³ Samtidig var den folkelige tilknytningen en viktig del av landslærerens identitet, der de var «bygdegutter og ikke akademikere – bærere av høyt verdsatte folkelige verdier.»¹³⁴ Denne særegne posisjonen ga lærere i bygdene en helt unik rolle, som både utdannet autoritetsperson, men uten fremmedgjøringen og mistroen som gjerne fulgte med møter med utdannede byfolk. Landslærere hadde gjerne lokal tilhørighet gjennom slekt, om han ikke var oppvokst i samme bygd selv. Dermed ble læreren en del av lokalmiljøet på en måte som oppfostret til tillit, i tillegg til autoritet. Knut Bjørngaas sto nettopp i en slik rolle. Han var oppvokst på Vossestrand, med

---

¹³² Høydal 1995, s. 17

¹³³ Hagemann 1992, s. 61

¹³⁴ Hagemann 1992, s. 61

foreldre fra Evanger og Voss, før han dro på Volda Lærerskole, mest sannsynlig i 1903. I 1902 hadde skolegangen for lærerskoler blitt utvidet fra to til tre år, så trolig gikk Bjørngaas på Volda fra 1903 til 1906, da han ble uteksaminert.

Volda Lærarskule

Volda lærerskole ble opprettet som et kristent privatseminar for lærerutdanning i 1861.¹³⁵ Skolen ble kjent som en av de kristne lærerskolene, til tross for at dette ikke lå i navnet, og oppsto på mange måter som et motsvar til andre grundtvigianske seminarer i Norge, blant annet i Elverum, som ifølge statsråd og sokneprest Jacob Sverdrup hadde et «mere løst forholdt til Kirkens tro.»¹³⁶ Det ble lagt et fokus på en «pietistisk pedagogikk»¹³⁷ der faglig kompetanse er i tjeneste for Gud og dermed etisk rett. Tveiten formulerer grunntankene i pietismen slik: «Opplevings- og praksistilhøvet var viktig, opninga for den vitskapleg innhenta kunnskapen vart brei, og viljedanninga viktig.»¹³⁸ I 1902 ble Volden Privatseminarium omdøpt til Volda Lærerskole, samtidig som skolegangen ble utvidet fra to til tre år for å profesjonalisere lærerstanden. Allikevel var skolen privateid helt fram til 1924, og sto under innflytelsen til Henrik Kaarstad, som var både skolestyrer og skoleeier.¹³⁹ Han håndplukket lærerstaben blant tidligere elever, hvilket trolig hjalp hans innflytelse over skolens ideologiske retning og program, siden han dermed forsikret seg om at lærernes faglige opplæring var etter eget program.

Kaarstad var venstre-politiker, han var stor tilhenger av den pietistiske pedagogikken, og ville «vekke og bevare sant kristelig liv hos de studerende.»¹⁴⁰ I tillegg var Kaarstad en prominent målmann og var stor tilhenger av landsmålet, som ble det fungerende målet brukt på skolen.¹⁴¹ Dette var verdier som sto sterkt i elevmiljøet også, som sett gjennom mållaget *Ivar Aasen*, der både lærere og elever var medlemmer. Laget hadde en markant posisjon i bygda og blant elevene, og viser engasjementet elevene viste for målsak. Høydal trekker også fram bibeltimene på lørdagskveldene, som Kaarstad selv holdt, først hjemme hos seg selv og så på skolen når antallet deltakende vokste. Disse var frivillige, men svært populære, og framhever hvordan

---

¹³⁵ Nærbøvik, 1995, s. 29

¹³⁶ Høydal, 1995, s. 83

¹³⁷ Tveiten 1995, s. 76

¹³⁸ Tveiten 1995, s. 76

¹³⁹ Høydal, 1995, s. 82

¹⁴⁰ Høydal, 1995, s. 192

¹⁴¹ Bergem 1995, s. 102

Kaarstad la vekt på «å føre den pietistiske lekmanstradisjonen inn som ein del av skulens verdigrunnlag og program.»¹⁴²

Volda lærerskole ble ansett som en av skolene som produserte *vestlandslærere* i størst grad. Kaarstads innflytelse kan ses i sammenheng med verdisettet elevene på skolen ble opplært etter, noe Reidun Høydal hevder. Gjennom forskningsprosjektet «Skolen som kulturinstitusjon» så Høydal på hvilken ideologi lærere ble utdannet i ved Volda lærerskole og hvordan de påvirket sine studenter. Høydal drøfter her at skolemiljøet hadde en dobbel målsetning om først og fremst å påvirke elevene til bestemte kulturelle og religiøse normer, men også å tiltrekke seg elever som hadde disse verdiene fra før av.¹⁴³ Disse kulturelle og religiøse normene reflekteres nettopp gjennom Kaarstads innflytelse, der særlig av-radikaliseringen av målsaken sto høyt, sammen med den pietistiske funksjonen skolen hadde.

Vestlandslæreren Knut Bjørgaas

Så hvordan passer Knut Bjørgaas inn i vestlandslærerbildet, og hvilken rolle spilte det i hans folkeminneinnsamling? Bjørgaas ble uteksaminert fra Volda lærerskole i 1906 og arbeidet som lærer fra 1906 til 1940, i Myrkdalen, Upheim og Syndveskrinsen.¹⁴⁴ Lærerrollen ga han en viss status. Som Hagemann la fram, var bygdelæreren en ressursperson i lokalsamfunnet, og vestlandslæreren eksemplifiserer det på flere måter. Som en målsaksforkjemper som brukte landsmålet aktivt, arbeidet han gjennom sin karriere for en norsk nasjonsforståelse, som en «periferiens nasjonsbyggjar», som Høydal beskriver bygdelærerne.¹⁴⁵ Bjørgaas tok denne rollen i sin lærerstilling, men med sine folkeminnesamlinger tok han det til en ny dimensjon. I sine samlinger skapte han et skriftspråk for vossamålet, hvilket hadde mange følger og effekter som skal undersøkes videre i dette kapittelet. En av følgene var den lokale identiteten og tilhørigheten han bygget opp under. Lærerrollen ga ham grunnlaget til å kunne utrette dette.

Et annet aspekt ved vestlandslæreren var engasjementet i lokale kirkesamfunn. Bjørgaas var kirkesanger, hvilket ga han en ny arena med autoritet.¹⁴⁶ Dette vervet fortsatte han med etter at han pensjonerte seg fra lærerrollen i 1940, som forteller at det var viktig for Bjørgaas. Det kommer også fram hvor mye status og autoritet denne stillingen ga fra avisartiklene som

---

¹⁴² Høydal 1995, s. 194

¹⁴³ Høydal 1995, s. 182

¹⁴⁴ Avisa Hordaland, 18.12.1943, s.1

¹⁴⁵ Høydal 1995, s. 345-348

¹⁴⁶ Avisa Hordaland, 18.12.1943, s.1

forteller om Bjørngaas. Der nevnes kirkesangerrollen enten før eller rett etter lærerrollen, og blir alltid framhevet som et hovedverk i Bjørngaas' liv, både før og etter hans død.¹⁴⁷

Enda et aspekt handler om politikk. Vestlandslæreren var tradisjonelt venstrepolitiker, og involvert i lokalpolitikken, hvilket Bjørngaas også var.¹⁴⁸ Han ble valgt inn i kommunestyret i Vossestrand for Venstre i 1910¹⁴⁹, og var ifølge *Avisa Hordaland* aktiv i lokalpolitikken gjennom hele livet.¹⁵⁰ Gjennom disse ulike rollene kan vi i etterkant forstå akkurat hvor viktig Bjørngaas var i sitt lokalmiljø, hvor innflytelsesrik, og hvilken status han hadde i samfunnet under innsamlingen av folkeminnene. Med innsamlingen, og skriftliggjøringen av vossamålet som Bjørngaas etablerte, opparbeidet han seg også en kulturell status, som bidro til hans omdømme. For å vise hvor høyt verdsatt Bjørngaas var i Voss og Vossestrand kan vi se på fredsfeiringen 7. juni i 1945, der Bjørngaas holdt tale sammen med resten av kommunens mest innflytelsesrike folk.¹⁵¹

Gjennom stereotypen av vestlandslærerens mange hatter i lokalsamfunnet ser vi at Knut Bjørngaas på mange måter var et kroneksempel på dette bildet. Først og fremst hadde han som lærer en særegen rolle i samfunnet, som utdannet mann som var oppvokst i lokalsamfunnet og viet sin utdanning til barn og ungdom gjennom lærerstillingen. Slik «bygde han landet» slik nasjonalromantikerne drømte om. Altså var han som lærer en av relativt få utdannede menn i bygda – og fikk autoritet i denne kapasiteten. I tillegg var han en autoritetsperson innenfor lokalpolitikken, innenfor organisasjoner som mållaget, og innenfor kirken som kirkesanger. Dette var et omdømme og en autoritetsposisjon han hadde allerede da han begynte å samle folkeminner i 1917, og som dermed påvirket dynamikken i innsamlingen.

Til tross for at Bjørngaas passer så godt til vestlandslærerstereotypen, vil jeg allikevel argumentere for at han overskrider den på flere områder. Særlig ble hans kulturelle rolle, hans arbeid for folkeminneinnsamling og for målarbeid, spesielt dialektarbeidet, et særegent bidrag til vossekultur og er det han ble best kjent som og best husket for i lokalsamfunnet.

---

¹⁴⁷ *Avisa Hordaland*, 18.12.1943, s. 1, 14.08.1946, s. 1

¹⁴⁸ *Avisa Hordaland*, 15.07.1933, s. 2

¹⁴⁹ *Avisa Hordaland*, 12.10.1910, s. 2

¹⁵⁰ *Avisa Hordaland*, 18.12.1943, s. 1

¹⁵¹ *Avisa Hordaland*, 09.06.1945, s. 1

5. 2 Bjørgaas' nettverk og kontakter

En måte å tolke en innsamler sine ståsteder og meninger på når man ikke har eksplisitte uttalelser fra aktøren selv, er å analysere nettverkene han var en del av, både faglig og sosialt, og se på hvem han sto nær som kunne yte innflytelse og påvirke i ulike retninger. Dette gir ingen definitive svar, men kan peke i riktig retning, særlig hvis noen av nettverkene har uttalt funksjoner, som en faglig organisasjon for eksempel. Knut Bjørgaas etterlot seg ikke noen omfattende samling med korrespondanse, men jeg har funnet fram til to ulike korrespondansepartnere Bjørgaas hadde i ulike perioder i sitt liv, Torleiv Hannaas og Per Dymde, og jeg har satt sammen et bilde av arenaer han var aktiv i, med sannsynlige bekjente. Aller først tar jeg stilling til en uttalt ideologisk organisasjon der Bjørgaas var medlem.

Landslaget for Folkeminnesamlere

Landslaget for Folkeminnesamlere ble, som redegjort i bakgrunnskapittelet, etablert av Tov Flatin og Rikard Berge, som begge var etablerte folkeminnesamlere, og hadde definerte metoder og måter å drive sitt virke, som var delvis grunnen til at Landslaget for folkeminnesamlere ble etablert. Bjørgaas var til stede på det første møtet for Landslaget for folkeminnesamlere i 1919, og ble valgt inn til styremedlem.¹⁵² Hvor lenge han satt som styremedlem, er vanskelig å klarlegge, men han var dokumentert medlem helt til landslagets oppløsning i 1926, da han sammen med kasserer Sigurd S. Reinton delte resterende midler i to, slik at de begge fikk 218, 92,- hver i stipend, hvilket de fører det som i Kasseboka.¹⁵³

Den første paragrafen i landslagets lovverk lyder slik: «Fyremålet med Landslaget for Folkeminnesamlarar er å skapa gode og rettvise arbeidstilhøve for samlarane.»¹⁵⁴ Det faktum at den første loven lyder slik, antyder at forfatterne mente det var et reelt behov for gode og rettfærdige arbeidsforhold for samlere, og at dette var en mangel i miljøet. Flatin sin skriftlige veiledning han ga ut to år før landslagets skiping, foreslår også dette: at ifølge Flatin, Berge og de andre medlemmene i landslaget var det behov for regulering av hvordan innsamlingen av folkeminner foregikk. Allikevel skulle denne reguleringen foregå på deres premisser. Formålet med landslaget var også å skape en motvekt mot sentraliseringskreftene i fagmiljøet, og holde fokuset på lokal tilhørighet. Landslaget ville holde folkeminneinnsamlingene til bygdene de var samlet fra, og ønsket ikke en sentralisering av dem til hovedstaden eller en økt akademisk

---

¹⁵² NFS NFS 45, Mötebok for landslaget for folkeminnesamlarar, s. 5

¹⁵³ NFS NFS 45, Kassabok aaf landslaget for folkeminnesamlarar, s. 4

¹⁵⁴ NFS NFS 45, Mötebok for landslaget for folkeminnesamlarar, s. 3

styring. Siden Bjørgaas var medlem av landslaget fra skipingen til oppløsningen, kan det trygt hevdes at han sto inne for deres formål og deres ideologi. Hvorvidt han hadde nær personlig kontakt med de andre medlemmene, er vanskelig å bevisføre, men jeg holder det som sannsynlig at han fikk noen kontakter ut fra dette.

I Journalen for landslaget, datert 26.08.1919, er det oppført notis om et brev fra Bjørgaas, der han melder at han har snakket med Lars Eskeland, folkehøgskolestyreren på Voss, om et stipend det var mulighet for å søke på, for så å tipse om andre folkeminnesamlere på Vestlandet han vil sende oppfordring til å melde seg inn i laget.¹⁵⁵ Fra dette ser vi at Bjørgaas hadde kontakter, her Eskeland spesifikt, som han brukte for å fremme saken sin. Dette forteller også at Bjørgaas ikke bare var et passivt medlem, men arbeidet i nærmiljøet for å fremme landslagets sak, og trolig da også fulgte landslagets lovverk og formål lojalt.

Torleiv Hannaas

En annen kontakt Bjørgaas brukte aktivt, var Torleiv Hannaas ved Folkemuseet i Bergen, som fikk den første akademiske stillingen i nordisk målvitenskap. Under Bjørgaas og Hannaas sin korrespondanse som er tilgjengelig i Etno-Folkloristisk Arkiv, finnes Bjørgaas sine brev i en periode fra 1916-1918, der Bjørgaas får tydelig hjelp til innsamlingen og bearbeidelsen til første bind av *Or gommol ti*. Brevene viser at Bjørgaas ser på Hannaas som en tydelig autoritet på det vitenskapelige feltet rundt folkeminneinnsamling, og at han respekterer både Hannaas' og feltets autoritet. Dermed ser vi at Bjørgaas ikke tenkte like sort-hvitt som Landslaget tidvis framstilte saken sin: Det var en tid og sted for det akademiske i folkeminnefeltet, til tross for lokalitetens prioritering.

Brevene viser også at Hannaas ga omfattende råd, og tok seg tid til en grundig veiledning av Bjørgaas. Dette antyder at Hannaas fant Bjørgaas' arbeid lovende og verdt tiden han brukte på veiledningen, hvilket videre støttes av en attest Hannaas skrev for Bjørgaas for å anbefale han til et stipend. I denne attesten sier han at han har kjent Bjørgaas lenge og hatt gleden av å se han sette seg inn i emne og arbeidsmåte, for så å hevde at han er «ein av dei beste samlarane me hev paa Vestlandet.»¹⁵⁶ Hannaas var en profilert vitenskapsmann med et stort nettverk av andre akademikere, kulturelle skikkelser og folkeminnesamlere, så Bjørgaas' lengre korrespondanse

---

¹⁵⁵ NFS NFS 45, Journal for Folkeminnesamlarar

¹⁵⁶ EFA Hannaas 268, s 4

med ham antyder et visst nivå både på arbeidet han utførte, men også til Bjørngaas sin evne til nettverksbygging.

Per Dymde, Lars Eskeland og Voss Mållag

Fra Voss Folkemuseum finnes det et brev fra Bjørngaas til Per Dymde skrevet 15. desember 1939. Dymde var formann i Voss mållag, som på den tiden var i prosessen med å gi ut *Or gommol ti* bind 2. Brevet inneholder ulike tanker og forbehold med tanke på utgivelsen, og litt om økonomiske hensyn. Mer enn noe annet viser brevet at Bjørngaas hadde et godt arbeidsforhold med Dymde, da tonen er omgjengelig og varm, og kan tyde på at Bjørngaas kjenner Dymde godt, og stolte på ham ved utgivelsen av samlingen sin.¹⁵⁷

Fra en artikkel kommer det fram at det var Lars Eskeland, skiper og skolestyreren for Folkehøgskolen på Voss, som fikk Bjørngaas til å gi ut samlingene sine igjen, etter en pause på over 20 år.¹⁵⁸ Eskeland var på den tiden formannen i Voss mållag også, slik at det tydelig kommer fram et nettverk i Vossestrand av skolelærere og målmenn som hadde både faglig og sosial kontakt og dermed påvirket hverandre, slik Eskeland påvirket Bjørngaas til ta opp igjen utgivelsen av samlingene sine, og Dymde hjalp til med selve utgivelsen.

Utover disse påstandene er det vanskelig å si noe definitivt om hvordan Bjørngaas' nettverk påvirket innsamlingen og utgivelsen hans. I stedet er det mange små hint og antydninger fra nettverket og kontaktene hans som kan ses i sammenheng med hvordan Bjørngaas utførte både innsamling og utgivelse. Det samme gjelder statusen han framsto med, og hvordan det påvirket dynamikker i innsamlingsprosessen på ulike vis. De følgende delkapitlene skal ta for seg innsamling- og utgivelsespraksis, og forsøke å sette Bjørngaas' status og nettverk i sammenheng med disse praksisene.

5. 3 Innsamlingspraksis

Slik forrige kapittel gjorde rede for, er innsamlingen av folkeminner en prosess som har flere faser ved seg. Det trengs en intervjuer, eller samler, med et formål som skal oppnås, og en målgruppe samleren vil henvende seg til. Informanter må finnes, intervjuet må forberedes og deretter gjennomføres på utvalgt måte, enten det er skriftlig, muntlig, formelt eller uformelt,

---

¹⁵⁷ Korrespondanse fra Voss folkemuseum, Bjørngaas - Dymde

¹⁵⁸ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

med utvalgte virkemidler. Til slutt skal informantens fortelling bevares, hvilket både inkluderer skriftliggjøring og oppbevaring. Alle disse ulike faktorene kan avsløre noe om innsamlerens formål og bakgrunn. Denne delanalysen skal ta for seg Bjørngaas' formål og målgruppe, og de ulike delene av prosessen som utgjør folkeminneinnsamling.

Bjørngaas hadde et lokalhistorisk mål med sin innsamling: Han ønsket å vise til en kulturarv fra Vossebygdene, spesifikt Voss, Vossestrand og Evanger. Disse tre 'heradi' hadde en historie som var temmelig sammenviklet, samtidig som at det var lokale særtrekk. Dette framheves ytterligere av andre kilder, som en avisartikkel i *Avisa Hordaland* som bad om mer historieforskning som gikk på tvers av disse tre bygdene, siden «det vil vera om lag umogleg å skriva det eine si soga uten at dei andre vert innblanda.»¹⁵⁹ Med målet om en slik lokalitet var det altså naturlig at Bjørngaas i sin innsamling henvendte seg til innbyggerne i disse tre bygdene, og samlet fra disse. Dette kan vi se i levert materiale til NFS, der to notatbøker inneholder opptegnede fortellinger og folkeminner fra 1918, i tillegg til informasjon om informantenes navn, alder og bosted. De mest hyppige stedene oppført var Voss og Vossestrand, men også Evanger var representert.¹⁶⁰

Bjørngaas fant altså sine informanter i sitt eget lokalmiljø. Han var en profilert og involvert person på flere arenaer enn folkeminnearbeid. Lokalavisen Hordaland skrev en hilsen til han i anledning hans 60-årsdag i 1943 der de forteller om hans rolle som skolelærer, kirkesanger, lokalpolitisk aktør i kommunestyret, formannskapet og forliksrådet, i tillegg til hans arbeid i det kristne miljøet på Vossestrand.¹⁶¹ Slik hadde han et bredt nettverk i sitt lokalsamfunn, der han både var kjent for sine sambygdinger fra eget engasjement og fra sin families tilhørighet på morssiden og gjennom en oppvekst i lokalsamfunnet. Dermed kan man forstå hans tilgang på informanter, eller *forteljare*, som er begrepet han selv bruker.¹⁶²

Hvem var informanter?

Når det gjelder hans utvalg, virker det som at han fokuserte på eldre mennesker. Det er ikke helt konsekvent aldersføring i notatene hans fra tidlig innsamling, men de som ble aldersført, var jevnt fordelt i 70- og 80-årene, med de to eldste på 92 år, og ellers noen få i 50- og 60-årene

---

¹⁵⁹ Avisa Hordaland, 03.02.45 s 2

¹⁶⁰ NFS Bjørngaas, bok 1 og 2

¹⁶¹ Avisa Hordaland, 08.12.43, s. 1

¹⁶² Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

også.¹⁶³ Dette framhever Bjørgaas selv også i en tale for Voss Mållag i 1946, der han ytret at det bare var så vidt han rakk å få samlet inn materiale fra flere av informantene før de gikk bort.¹⁶⁴ Dette tyder på at han har hatt fokuset på de eldste i samfunnet, siden det er mindre sannsynlig sykdom eller andre dødsårsaker enn alderdom ville bli nevnt i en slik kontekst. Dette er forståelig fra et pragmatisk synspunkt. De eldste er naturligvis de det haster mest å få samlet minnene fra før deres bortgang, og det er de som har minner fra lengst tilbake og kan dermed fortelle verdifulle førstehåndsminner fra fortiden. Det er allikevel verdt å merke seg denne konsekvente prioriteringen. En konsekvens vil blant annet være at informantene vil ha det konsekvent største tidsgapet mellom første gang eventyrene og sagnene ble fortalt dem og deres egen gjenfortelling til Bjørgaas. Minner blir påvirket av tidens gang; de fordreies og preges av hendelser og opplevelser, og minnene formes av narrative som preger livsfortellingene våre. Følgelig vil Bjørgaas' informanter ha hatt mer tid til at de gamle eventyrenes form og innhold har blitt formet av informantenes egne liv, og det kan være en fordel å være klar over dette.

En annen følge av konsekvent eldre informanter er at deres livssituasjoner vil ligne på hverandre, og dette kan påvirke utvalget de presenterte for Bjørgaas. Fortellingene som oppleves som mest givende og relevante for én aldersgruppe, er ikke nødvendigvis de mest framtreddende for en annen aldersgruppe. Hvis mangfoldet av informanter hadde vært bredere, hadde kanskje bildet av vår kulturarv vært mer sammensatt. Hadde yngre informanter fått fortelle hvordan de oppfattet eventyrene og sagnene, kunne utviklingstrekk i forvaltningen av kulturminner blitt framhevet. Hadde andre eventyr kommet fram? Andre vinklinger av eventyrene? Andre fortellermåter? Dette perspektivet mangler fra Bjørgaas sine samlinger, siden et slikt mangfold av informanter mangler. Denne prioriteringen er ikke unik for Bjørgaas sine samlinger, men synes heller å være en etablert norm i folkeminnesamling, og viser til en mer systematisk vinkling innenfor feltets praksis.

Ut fra notatene fra den tidlige innsamlingen går det fram at de fleste av Bjørgaas' informanter var mannlige. Det er absolutt informanter fra begge kjønn, men i de to notatbøkene med nedtegnede folkeminner er det 23 mannlige informanter, og 9 kvinnelige.¹⁶⁵ Dette er verdt å merke seg, siden det kan gi en viss slagside til materialet. Det ble samlet inn i et lokalsamfunn i løpet av 1918, der det i stor grad var adskilte omgangssfærer. Alder, kjønn og klasse er noen

---

¹⁶³ NFS Bjørgaas, bok 1 og 2

¹⁶⁴ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

¹⁶⁵ NFS Bjørgaas bok 1 og 2

av faktorene som skaper ulike omgangskretser, og slike separate kretser innad i et samfunn vil ha sine egne fortellinger, kollektive minner, fortellingsmåter og språk, for å nevne noen av aspektene som vil variere.

Når Bjørngaas tok sitt valg om å fokusere på den eldre generasjonen, er det allerede en avgrensning som speiler en spesifikk vinkling av historien. Dette er det rom for at historikere tar mer stilling til i analysen av folkeminnesamlere, særlig de som anså det som norm å vurdere de eldstes fortellinger som de mest sanne eller givende for å reflektere lokalsamfunnets historie og kultur. Bjørngaas hevdet at «det er folket, dei gamle, som talar til oss gjennom folkeminni»¹⁶⁶ og setter dermed opp «dei gamle» som representanter for folket som helhet. Det kan argumenteres for at dette er en snever forståelse av folket i et lokalsamfunn, og at kulturarven vi sitter igjen med, reflekterer dette generasjonsbaserte skillet.

Den store overvekten av mannlige informanter sier også noe om omgangssfærene i fokus. Det er gjort flere studier på forskjellene i samtaletemaer, språk og kollektive minner i kjønnsadskilte sfærer,¹⁶⁷ og overvekten av menn kan tyde på at Bjørngaas ikke har oppsøkt disse kvinnelige sfærene for å få deres perspektiver eller deres fortellinger. Siden Bjørngaas var mann selv, er det heller ikke sikkert han hadde tilgang eller adgang til disse miljøene. Dermed er det viktig å være klar over akkurat hvilke lokalsamfunn som blir reflektert gjennom en slik samling, og hvilke som forblir lukket og usynliggjort. De eldre mennene fikk rollen som tradisjonsbærere for kulturarven i Vossestrand, og dette er det verdt å stille seg kritisk til.

Noe annet som kommer fram fra notatene fra denne tidlige innsamlingen, er at det gjerne er flere etternavn som går igjen, og at de gjerne kommer etter hverandre i rekkefølge.¹⁶⁸ Dette kan gi en pekepinn på metoden Bjørngaas brukte for å velge ut informanter. En tolkning kan være at Bjørngaas dro på 'husbesøk' og intervjuet flere familiemedlemmer etter tur. En annen tolkning sannsynliggjør at informantene tipset om egne familiemedlemmer og slektninger som hadde flere fortellinger, den såkalte snøballmetoden. Det framstår som sannsynlig at en av disse, eller begge i kombinasjon, er blitt benyttet, ut fra det som kan leses fra kildematerialet.

---

¹⁶⁶ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

¹⁶⁷ Meijer og Schaap 2020

¹⁶⁸ NFS Bjørngaas, bok 1 og 2

Horvei-familien illustrerer dette, da det er oppført fem informanter med etternavn Horvei fra Evanger i notatene til Bjørgaas. Folketellingene fra Evanger fra 1910 og 1920 viser at to av informantene var gift, og at de siste bodde på nabogårdene, eller i alle fall innen samme grend.¹⁶⁹ Med slektskapet som knyttet dem sammen i tillegg holder jeg det dermed for sannsynlig at enten snøballmetoden eller husbesøk ble tatt i bruk.

Bjørgaas skriver i et brev til Hannaas at «eg tek meg ut paa ferd kring bygdi og leitar etter segner»,¹⁷⁰ som også viser at Bjørgaas reiste rundt selv og lette etter folkeminnene, hvilket sannsynliggjør både husbesøkene med flere husstandsmedlemmer, så vel som snøballmetoden, siden brevet viser at han har lett aktivt etter fortellere.

Intervjuets metode

Om forberedelsen og gjennomføringen av intervjuene finnes det lite beskrivende materiale. Bjørgaas var med i et nettverk som hadde utgitt flere veiledere, blant annet Tov Flatin, så det er grunnlag for å tro at han hadde tilgang på slike veiledere, og at han ikke var prinsipielt imot dem. I tillegg er det skrevet om Bjørgaas at han «med sjøvkritisk hug arbeidde [...] etter klare linor»¹⁷¹ i arbeidet sitt, som kan tyde på at han hadde en bestemt metode han fulgte. I en attest for en stipendsøknad skriver Hannaas at folkeminnene til Bjørgaas er samlet med «vitskapeleg kjensemd»¹⁷² og at han hadde bevitnet hvordan Bjørgaas satte seg inn i emnet og arbeidsmåten over lang tid.¹⁷³ Siden Hannaas var en autoritetsperson, bare noen måneder fra å bli gitt det første professoratet i vestlandsk dialektforskning ved Bergen Museum, viser dette at metoden Bjørgaas tillærte seg, var akseptert i den akademiske verden. Bjørgaas' interesse for det vitenskapelige perspektivet viser også til hans ambisjoner om å ikke bare skrive ned fortellingene til sambygdingene for deres egen del, men også å skrive innenfor en akademisk kanon.

---

¹⁶⁹ Digitalarkivet.no, Folketelling 1920 i Evanger herred 1237, <https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1341>, (22.04.2022); Digitalarkivet.no, Folketelling 1920 i Evanger herred 1237, <https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1343>, (22.04.2022); Digitalarkivet.no, Folketelling 1920 i Evanger herred 1237, <https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1337>, (22.04.2022); digitalarkivet.no, Folketelling 1891 i Evanger Herred 1237, <https://media.digitalarkivet.no/view/52975/467>, (22.04.2022); digitalarkivet.no, Folketelling 1910 for Evanger herred 1237, <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036682000457> (22.04.2022)

¹⁷⁰ EFA Hannaas 206 6a, s.1

¹⁷¹ Avisa Hordaland, 24.08.46, s 1

¹⁷² EFA Hannaas 368 s.4

¹⁷³ EFA Hannaas 368, s. 4

Lektor Leiro holdt en tale for Bjørgaas på Voss mållag sitt gilde i '46, der han sa

Mange gonger når eg les i samlingane hans, tykkjest eg sjå kor han har skunda seg å skriva ned, helst har han vel måtta stela seg til so det ikkje skulde skipa forteljaren, eller han har sprunge heim og skrive fyrr det glapp or minnet. Men me ser og at han har vorte fortruleg med og innlevd i den klåre og greide forming av tankane som den gode forteljaren har.¹⁷⁴

Slik går det fram at han hadde troverdighet for sine lesere og samtidige fagfolk i sin metode, og at han fikk til balansen mellom å gjengi trofast og å gjengi med narrativ fornuft. Allikevel kan man ikke med dette trekke noen tydelig konklusjon annet enn at det var sannsynlig at han hadde et aktivt forhold til innsamling og trofast gjengivelse.

Skriftliggjøring av folkeminner

Det siste aspektet av innsamlingsprosessen, skriftliggjøringen, kan belyses med flere kilder, både fra Bjørgaas eget perspektiv og egne stemme, og fra andre samtidige uttalelser.

Bjørgaas sier om sitt forhold til skriftliggjøring at

Eg ser so stort på bygdemålet, at eg kunde ikkje gå med på at oppskriftane mine skulde normaliserast. (...) og for meg var det om å gjera å ta (folkeminni) som eg fann dei og gje dei att som eg fikk dei.¹⁷⁵

Altså skriftliggjorde Bjørgaas materialet slik at dialekten i Vossestrand, vossamålet, skulle bevares til ytterste grad. Dette inkluderte både dialektuttrykk og ordlegging, men også ordlyden og uttale. For å oppnå en slik bevaring skapte Bjørgaas et skriftspråk når han nedtegnet folkeminnene, der ordene var skrevet ned fonetisk for å riktigst mulig gjengi uttalen, med ulike aksenter og tegnsetting for å bevare riktig trykk på stavelser.¹⁷⁶ Et eksempel på dette, tatt fra den andre setningen av den første nedtegnede fortellingen i notatboken til Bjørgaas, ser slik ut: «kar kjéringjie va ifrao, è mair eldù eg vait.»¹⁷⁷ Her har diftongene som ao og ai-lydene som kjennetegner vossamålet blitt bevart, men også uttale og trykk lagt på andre ord, som *kar* = *hvor* og *kjéringjie* = *kjerring*, eller *kone* som betydningen nok sto som. I tillegg har dialektspesifikke ord, i dette tilfelle «eldú» blitt skriftliggjort og slik arkivert. Bjørgaas' nøye nedtegnelser av vossamålet i 1918 framstår som en gullgruve for dialektinteresserte, og framstår fra hans samtidiges omtaler i *Avisa Hordaland*, både som heder under hans levetid og som minneord

---

¹⁷⁴ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 4

¹⁷⁵ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

¹⁷⁶ NFS Bjørgaas, bok 1 og 2

¹⁷⁷ NFS Bjørgaas, bok 1, s. 3

etter hans bortgang, som det han ble anerkjent og hedret mest for i lokalsamfunnet.¹⁷⁸ Hannaas skrev at *Or gommol ti* var «skrive paa bygdemaal i ei form so rein og heilstøpt at den gamle forteljekunsti kjem fullt til sin rett.»¹⁷⁹ Den lingvistiske verdien i de utgitte samlingene hans var altså verdifull både for Vossastrand som lokalsamfunn og for akademisk forskning.

Fokuset med å bevare vossamålet var noe Bjørngaas hadde et aktivt forhold til, som han ytret i samme tale:

*Når eg tok til å skriva opp folkeminne, kom eg etter at dei laut skrivast på vossamål.(...) Me har fått eit fagert mål, og me har ikkje lov å slurva med det. Det fyl ansvar med det som med andre Guds gåvor. Morsmålet kan ikkje kjøpast eller seljast eller brigdast med eit flertalsvedtak av folk som har so altfor lite vit på det.*¹⁸⁰

Slik kan det tolkes at Bjørngaas i sin skriftliggjøring av folkeminnene han fikk fortalt, hadde et mål og en motivasjon til å nedtegne både ordrett og språklig strukturelt så nært fortellermåten som mulig. Det var ikke bare meningsinnholdet som skulle bevares, men også språket. Dermed kan det argumenteres for at redigeringen av det innsamlede materialet må ha vært relativ minimal, for ikke å tukle med setningsstruktur eller gå glipp av dialektord. Selvfølgelig kan det ha vært deler av intervjuene som ikke ble nedtegnet, enten fordi de framsto som avsporinger for Bjørngaas, manglet relevans eller av mange andre grunner ikke ble skrevet ned, men jeg vil hevde at fortellingene informantene bidro med, bærer preg av å være troverdig gjengitt.

Et argument som taler for Bjørngaas' metode er veilederen, «*Innsamling av folkeminne: ei rettleiding*» av Tov Flatin. Flatin og Bjørngaas satt i styret til Landslaget for Folkemannesamlarar sammen fra 1919 til 1926. Dette gir en pekepinn på miljøet Bjørngaas omga seg med. Siden et av formålene med stiftelsen av Landslaget for Folkemannesamlarar, handlet om hvordan man metodisk skulle behandle og bearbeide folkeminner, kan vi se det som både mulig og sannsynlig, at Bjørngaas hadde liknende tanker om prosessen som skaper folkeminnene som Flatin, hans forbundsfelle, hadde.

Flatin fremhever i 1920-versjonen av veilederen viktigheten av å skrive ned alt som blir sagt, så nøyaktig som det ble fortalt, helst på dialekt og med alle dialektuttrykk. Dette kan det tyde på at Bjørngaas tok hensyn til. Flatin framhever også at det alltid skal noteres hvem fortelleren

---

¹⁷⁸ Avisa Hordaland, 28.11.1945 s. 1, 08.05.46 s. 4, 24.08.46 s. 1,

¹⁷⁹ EFA Hannaas 368, s. 4

¹⁸⁰ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

var, hvor og når han ble født, bosted, yrke, og fra hvem han hadde hørt det han fortalte om.¹⁸¹ Det ble delvis gjennomført av Bjørgaas i notatene som var levert til NFS. Navn er notert på alle, så vel som bosted, og alder er stort sett også notert, mens andre ting aldri blir nevnt, som fødeplass eller yrke. Altså fulgte ikke Bjørgaas veilederen til punkt og prikke, men det framstår som at hovedprinsippet, å dokumentere hvem fortellerne var under innsamlingsprosessen, var et prinsipp og en praksis Bjørgaas og Flatin delte.

Det kan argumenteres for at det neste punktet fra Flatins veileder også til en viss grad var et prinsipp de delte, hvilket beskriver at ingenting skal rettes opp, fjernes, legges til eller endres, selv om innsamler mener det er feil eller upassende.¹⁸² Dette kan til en viss grad dokumenteres gjennom brev sendt fra Bjørgaas til daværende overlærer Hannaas ved Bergen Museum. Her kommer det fram at Bjørgaas har rådført seg med Hannaas og fått tilsendt vedlegg og annen veiledning på hvordan han skulle gjennomføre innsamlingen på vitenskapelig vis. Blant annet skriver Bjørgaas i et slikt brev at han ikke har kunnskapen han trenger for å sortere fortellingene han har samlet inn ennå.¹⁸³ Dette tilsier at det var en prioritet for Bjørgaas at samlingene ble gjort riktig, i henhold til vitenskap og tradisjonen i fagfeltet. I det samme brevet tilbyr Bjørgaas å skrive opp og renskrive noen eventyr han syntes var for grove for utgivelse og sende til Hannaas.¹⁸⁴ Fra det kan vi tolke at oppskrivning og renskrivning av innsamlet materiale ble gjort i etterkant, mest sannsynlig fra feltnotater. I tillegg tilsier dette at Bjørgaas ikke skrev opp alt konsekvent, men vurderte behovet for bidraget først, der han grovsorterte fortellingene fra hverandre. Utover praktiske hensyn for hvordan innsamlingen ble gjort, peker disse brevene på en praksis i utgivelsene om hvordan utvalget ble gjort, og hvilket materiale det kan tyde på at ble luket bort.

5. 4 Utgivelsespraksis

«Folkeminnesamling er ikkje berre innhausting. Innhaustingi er berre halve arbeidet. Det andre arbeidet er vårvinna. Folkeminni er såkorn som er kome i hus.»¹⁸⁵ Slik formulerer Bjørgaas seg om sitt arbeid, i talen gitt til Voss Mållag i 1946. Vårvinna, også kjent som våronna, blir i dette tilfellet en metafor. Jeg tolker denne metaforen til å bety at Bjørgaas anser arbeidet til å fortsette

---

¹⁸¹ Flatin, 1920, s. 6

¹⁸² Flatin, 1920, s. 6

¹⁸³ EFA Bjørgaas 1, s. 1

¹⁸⁴ EFA Bjørgaas 1, s. 2

¹⁸⁵ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

etter innsamlingen av folkeminner, at det neste steget er å få formidlet folkeminnene tilbake til folket. Dette innebærer mange deler av en prosess. En målgruppe for utgivelsen må bestemmes, hvilket styrer språkføringen, bearbeidelsen av utgivelsen til et meningsfylt narrativ, og kategoriseringen av fortellingene. Deretter følger alle aspektene av arbeid som må til for å utgi samlingene, med kontakter, tillatelser og økonomi. Alle disse aspektene av en utgivelsespraksis skal være grunnlaget for dette delkapittelet, for å se hvordan Knut Bjørngaas forholdt seg til de ulike sidene av prosessen.

Forordet i *Fotafor*, hans siste utgivelse, avslutter med dette sitatet om utgivelsen: «Eg vonar der kann vera eitt og anna til lærdom og hugnad for sambygdingane mine, og eg er djupt takksam for at eg fekk gjeva det ut.»¹⁸⁶ Utfra dette kommer den intenderte målgruppen for samlingen fram i hans egne ord: Bjørngaas samlet inn for sine sambygdingar, for innbyggerne i Voss, Vossestrand og Evanger. Dette er ikke overraskende når hans aktivitet i Landslaget for folkeminnesamlarar blir tatt med i betraktning. En av hovedgrunnene til Landslagets skiping gikk ut på å stoppe sentraliseringen av folkeminnene, den voksende vitenskapeliggjøringen, og heller holde på et lokalt fokus, der folkeminnene skulle tilhøre sine lokale miljøer, og ikke fjernes fra dem. I tråd med denne ideologien tar Bjørngaas valg gjennom hele utgivelsesprosessen for å rette folkeminnene tilbake til lokalbefolkningen han hentet dem fra.

Målform og språklig påvirkning

Ett av de viktigste av disse valgene er målformen. Bjørngaas valgte, som nevnt tidligere, å utgi folkeminnene på et dialektært bygdemål, skrevet med en fonetisk stil som legger opp til trofast gjengivelse av vossamålet, med ordlyder, setningsstruktur og ordvalg. Dette har blitt analysert ovenfor med utgangspunkt i skriftliggjøringen og nedtegnelsen av folkeminnene, men nå skal jeg ta for meg aspektene ved målføret som har med utgivelsen å gjøre. Knut Bjørngaas var fast bestemt på at vossamålet var en av de største verdiene med samlingen, og nektet å normalisere språket. Et minneord publisert i *Avisa Hordaland* noen uker etter hans bortgang, skrevet av samtidig mållagsmann Sjur Arnetveit, hevder at «(d)et er mange som hev mislika, at dei er skrivne på vossemål. Han burde normalisera. Men Bjørngaas sa nei. Han sa beint ut, at med normalisering vilde det missa det beste av sjølve grunndraget. Det æstetiske.»¹⁸⁷ Arnetveit går

---

¹⁸⁶ Bjørngaas 1946, s. 6

¹⁸⁷ *Avisa Hordaland*, 24.08.46, s. 1

videre til å hevde at hadde han normalisert språket, kunne han oppnådd en posisjon som blant de fremste av granskermiljøet, men at han i stedet var «ein trufast tenar» for vossebygdene.¹⁸⁸

Uten tvil var sambygdingene til Bjørngaas stolte av han og hans bidrag til lokalmiljøets følelse av særpreg og en lokal identitet, og det er derfor forståelig at de kan hevde han hadde kunnet utmerket seg *hvis* han hadde valgt å føye seg etter den språklige normalen. Slike hypotetiske påstander kan altså aldri bevises. Allikevel har argumentet noen forankringer i realiteten. Blant annet framstår det som sannsynlig at samlingen ville blitt utgitt av NFL hvis Bjørngaas hadde normalisert språket. En notis i *Avisa Hordaland* i '44 som annonserte for det fjerde bindet av *Or Gommol Ti* hevdet at NFL ikke ville gi ut samlingene på bygdemål, men at de gjerne ville gitt dem ut på normalisert mål.¹⁸⁹ Den samme påstanden ble hevdet i talen for Bjørngaas for mållaget i '46, der de framhever at han hadde nektet for normaliseringen.¹⁹⁰ Enda tydeligere kommer dette fram i anmeldelsen av *Or gommol ti bind II* i 1941. Her hevder anmelderen, B.S., at «Norsk Folkeminnelag vil heller ikkje ha noko med Bjørngaas å gjera so lenge han brukar bygdemål. Professor Oluf Kolsrud skreiv til meg i vinter at Knut Bjørngaas skal vera velkomen til Folkeminnelaget berre han vil normalisere noko.»¹⁹¹ Siden vi ikke har tilgang på denne korrespondansen, finnes fortsatt intet definitivt bevisgrunnlag for at NFL hadde tilbudt å utgi samlingen på normalisert mål, men det slår fast at i Voss var dette en akseptert sannhet, om ikke annet.

Allikevel er det enkelte andre indiser som kan tolkes i den retningen. For det første finnes de to notatbøkene i NFS sin samling, hvilket kan tolkes til å bety at Bjørngaas hadde hatt kontakt med enten NFS eller NFL eller begge. Et annet argument viser til et brev fra Bjørngaas adressert til Per Dymde, lederen i Voss Mållag, som skulle utgi samlingene til Bjørngaas, datert i 1939. Her skriver Bjørngaas «(d)et var greidt at Norsk Folkeminnesamling inkje hev imot at samlingane vert prenta, og prenta på vossamål.»¹⁹² Dette kan fortelle at NFS hadde visse rettigheter over materialet til Bjørngaas, sannsynligvis på grunnlag av et stipend som førte til at materialet ble avlevert til NFS. I *Avisa Hordaland* i mai 1918 står det en notis som hevder at Knut Bjørngaas ble tildelt 200 kroner i riksstipend til folkeminnesamling på Voss.¹⁹³ Dette stipendet blir også

---

¹⁸⁸ *Avisa Hordaland*, 24.08.46, s. 1

¹⁸⁹ *Avisa Hordaland*, 28.10.44, s. 1

¹⁹⁰ *Avisa Hordaland*, 08.05.46, s. 2

¹⁹¹ *Avisa Hordaland*, 03.09.41, s. 1

¹⁹² Korrespondane, Bjørngaas Dymde 15.12.1939

¹⁹³ *Avisa Hordaland*, 16.05.1918, s. 3

nevnt i *Norsk Allkunnebok* II, som «Stipend frå Universitet til folkeminnesamling 1918». I en attest skrevet av Torleiv Hannaas, anbefaler han Bjørgaas til stipendet, datert februar 1918.¹⁹⁴ Dermed ser jeg det som svært sannsynlig at et slikt stipend har blitt utdelt, til tross for manglende beviser fra Universitetet i Oslo eller NFS om utdeling av stipend.

Dette stipendet kan forklare hvorfor Bjørgaas-materialet i NFS ble arkivert der i 1918, så vel som hvorfor Bjørgaas følte seg pliktig til å spørre NFS om tillatelse til å gi ut samlingene lokalt. Derfor ser jeg det som sannsynlig at stipendet har blitt gitt til Bjørgaas, og at han derfor har hatt kontakt med NFS og NFL. Hvorvidt det var på grunn av bygdemålet samlingen var skrevet på at NFL ikke utga samlingene, er mindre sikkert, men utfra kildene ser jeg det som mulig, kanskje til og med sannsynlig, at insisteringen på å utgi samlingen på Vossamål i hvertfall bidro til hvorfor NFL avslo ham. Jeg ser likevel ikke bort fra mitt tidligere poeng: Det er lettvis å hevde at man kunne oppnådd mer om man bare hadde tatt andre valg, på samme måte som at det er naturlig å huske sitt eget liv gjennom intensjoner isteden for handlinger. Bjørgaas er husket som en prinsipiell mann, og det kan også ha skapt en sannhet om at han ofret kommersiell og kulturell suksess for lokalsamfunnets skyld. En slik «sannhet» kan for øvrig eksistere parallelt med det faktiske hendelsesforløpet, både for Bjørgaas selv i hans livstid, og for hans sambygdinge og i hans ettermæle.

Prinsippet om å trofast gjengi bygdemålet ble uttrykt av Bjørgaas før eventuelle stipend eller involvering i Landslaget. I forordet i førsteutgaven av *Or gommol ti I* i 1917 skriver han at folkeminnene er «uppskrivne paa bygdemaal soleis som folk her hev fortalt deim. Eg tykte dei laut verta skrivne soleis, skulde dei kje altfor mykje missa dæmet sitt.»¹⁹⁵ Resten av forordet er en veiledning til leserne i hvordan lese tegnsettingen og «ljodstrikar» som beskriver ordlyden. Dette forordet er altså skrevet for å instruere leserne i uttale: Dette gjør at utgivelsen blir tilgjengelig for flere målgrupper. Den første er selvsagt sambygdingene, som ikke var vant til å lese lydskrift av sin egen dialekt, og ville hatt utbytte av å kunne lese tekstene slik de var gjengitt. En konsekvens av slik lydskrift er at den blir tilgjengelig for lesere utenbys, med andre dialekter. Bjørgaas skriver i avslutningen av forordet at «(k)or brysam det enn kann vera aa lesa bygdemaal, skulde eg daa vona at dei som hev sum tame i aa lesa norsk (landsmaal), nokorlunde snart finn seg til rettes med lesemaaten her og.»¹⁹⁶ Altså er det ikke eksklusivt

---

¹⁹⁴ EFA Hannaas 368, s. 4

¹⁹⁵ Bjørgaas 1917, s. 3

¹⁹⁶ Bjørgaas 1917, s. 4

skrevet for vossabyggingene, men viser heller en prioritering av dem som lesere, med tilrettelegging for at lesere med andre dialekter også er velkomne. Dette forordet viser hvordan bygdemålet har vært hovedfokus fra begynnelsen, og det kan tolkes som at utgivelsen hadde flere formål: både å skriffeste vossamålet, gi sambyggingene en stolthet over egen dialekt, og formidle det til lesere utenfor Voss og Vossestrand.

Det må framheves at Bjørngaas sin prioritering av innbyggerne i Vossestrand ikke betydde en avfeiring av vitenskapelige prinsipper. Landslaget for folkeminnesamlere, til tross for å ha standpunktet om å desentralisere folkeminnene, og beholde samlingene i bygdene i stedet for å samle alt gjennom universitetene, var fortsatt opptatt av en vitenskapelig metodikk. Dette ser vi gjennom utgivelsen av Flatins veileder, gjennom hans utdanning og gjennom både hans og Rikard Berges engasjement med folkeminneinstitusjoner. Bjørngaas var en del av dette miljøet, og hans eget forhold til vitenskapen kan kanskje best ses gjennom korrespondansen med Hannaas. Blant annet takker han for veiledning og sikter til kunnskap han må tilegne seg før han kan gjennomføre neste steg av samlingen.¹⁹⁷ Han spør også flere ganger om *vitenskapen* som noe Hannaas er autoritet på, og som noe han higer etter.¹⁹⁸

Anonymisering av samlingen

Utgivelsesprosessen inkluderte også andre bearbeidelser av teksten enn målføre. Jeg vil her belyse hvordan tegn på innsamlingsprosessen blir behandlet i utgivelsesprosessen. Et eksempel på dette er hvordan de avleverte bøkene inneholder navn og bosted for informantene, i tillegg til alder, på de fleste av dem.¹⁹⁹ Denne informasjonen blir ikke videreformidlet i utgivelsene. I den utgitte *Or Gommol ti*, både den fra 1917 og nyutgivelsene av samlingene fra 1940-årene, er det fjernet tegn på alle fortellere. Med dette sikter jeg til alle metadata, all informasjon som ikke er fortalt som en del av innsamlingen. Informasjon som kom fram inne i fortellingene, har derimot blitt tatt vare på og gjengitt direkte, både fortellingene som er fortalt i førsteperson og handler om fortellerens egne minner, og annen informasjon som forteller leseren noe om hvem som kan ha fortalt. Allikevel er det tydelig gjort et forsøk på å anonymisere samlingen, til det punkt at kjønn, alder, og bosted også er fjernet i tillegg til navn, og samlingen framstår som et kollektivt fortalt verk.

---

¹⁹⁷ EFA Bjørngaas 1, s. 1

¹⁹⁸ EFA Bjørngaas 1, s. 33, EFA Bjørngaas 1, s. 2

¹⁹⁹ NFS Bjørngaas

Vi kan ikke vite noe om informantenes egne ønsker eller tanker om å bli frakoblet fra sine egne fortellinger, ei heller om lesernes forhold til dette; trolig var det normen, og forventet av folkeminnesamlinger. I etterkant blir ett av resultatene at Bjørgaas formidler disse fortellingene som et stykke kultur som er hentet fra gamle dager, en samling fortellinger som ikke lenger bærer preg av lappeteppet med fortellere som det består av, men heller noe forent og samlet av natur, mer statisk enn dynamisk, mer hentet enn fortalt.

Jeg vil framheve at jeg ikke tillegger noen moralsk verdi til anonymiserte samlinger. Samlinger med ulike formål vil fungere best med ulike formidlingsmåter. Dette avhenger av hvem målgruppen er, hvilket perspektiv forfatteren ønsker å formidle, eller feltet og tematikken som omhandles i samlingen. Fra et akademisk ståsted er metadataene som Bjørgaas har fjernet, svært verdifulle og interessante, men som Bjørgaas tydeliggjør, var ikke samlingen for akademiske formål, til tross for hensynene som ble tatt til den vitenskapelige innsamlingsnormen. Isteden var de samlet inn for lokalsamfunnets glede og til tjeneste for dem, og det felles kulturelle bildet som ble skapt var for å skape en lokal fellesskapsfølelse. Eventyrene og sagnene i *Or gommol ti* er valgt ut fordi de viser til en fordums tid, en kultur som har blitt videreformidlet i generasjoner, og i den sammenhengen gir det mening for Bjørgaas å redigere ut samtidige navn og deres informasjon, for ikke å bryte illusjonen. En konsekvens av å ivareta illusjonen er imidlertid at samlingen går glipp av et perspektiv som kunne synliggjort alle aktørene som var involvert og dermed gi et bredere og skarpere blikk på kulturen den reflekterer, og på menneskene som har vært og var involvert, generasjoner på generasjoner.

Utvelgelse

Det er et aspekt til av bearbeidelsen som skal tas stilling til: utvelgelsen. Eller kanskje mer presist, det som velges bort. Når innsamlinger skal gis ut som bøker, er det nødvendigvis slik at samleren strukturerer materialet i en viss rekkefølge, i Bjørgaas sitt tilfelle er *Or gommol ti* delt inn i *eventyr*, *segner* og *stubber*. Innsamlet materiale som ikke passer inn i disse kategoriene, blir heller ikke med i utgivelsen.

I tillegg til denne utvelgelsen har Bjørgaas vurdert materialet ut fra egne hensyn. Han sendte et eventyr til Hannaas, og skrev at «eg tykkjer det er noko paa grensa til det usömelige, so eg trur ikkje eg kjem til aa gjeva det ut. Haukenæs hev elles gjeve dei ut mykje grovare enn dette, men

eg er i dus um det kunde vera verdt aa preinta slike.»²⁰⁰ Altså har Bjørgaas en tanke om sømmelighet, og ville ikke gi ut noe som går i mot hans normative kulturforståelse for hva som passet seg. Her sammenligner Bjørgaas seg også med Haukenæs, som ifølge Bjørgaas hadde bredere spekter av eventyr, eller i hvertfall ikke den samme normen for sømmelighet. Denne forskjellen kan ha rot i mange ulike årsaker. En mulighet kan ha vært at Haukenæs ikke redigerte utfra hva som kunne bli utgitt basert på sømmelighet. En annen mulighet er at hva som var sømmelig, var ulikt i de to samlernes sosiale sirkler. Bjørgaas var aktiv i kirken, hadde kontakter i akademiske sfærer, og i ungdomsforeningen. Dette kan antyde at hans sømmelighetsnormer var strengere enn i andre sosiale sfærer i samme samfunn.

Brevene til Hannaas antyder en annen form for redigering, og det er autensitet. Han skrev til Hannaas: «Eg veit um eit [eventyr] til, men eg er rædd det er ikkje radt egte, so eg hev ikkje skrive det upp.»²⁰¹ Dette spesifikke eventyret inneholdt detaljer om lysbilder, som Bjørgaas anså som for moderne til å være et folkeminne fra tidligere generasjoner, og vurderte eventyret til å være fabrikkert. Dermed blir det tydelig at Bjørgaas gjorde et utvalg basert på egne vurderinger av materialet, både utfra kategorisk saklighet, utfra moralske hensyn og gjennom vurderinger av autensitet. Det blir også tydelig at det var en helt spesifikk type folkeminne han var på utkikk etter. Materialet han valgte bort, tyder på at materiale som var for grovt, ufint i språket eller i tematikken, og materiale som ikke kommuniserte et tradisjonelt eller akseptert narrativ om fortiden ble valgt bort. Da kan vi anta at Bjørgaas var på jakt etter materiale som støttet det aksepterte narrative om fortiden som til dels romantiserte generasjonen før. Denne nasjonalromantikken, eller kanskje heller lokalromantikken, kunne blitt svekket av å inkludere folkeminner som framstilte innbyggerne som for *moderne*, og det samme med for ufine, da det kunne risikere å rykke leseren ut av den nostalgiske opplevelsen som fulgte og følger folkeminneresamlinger. Slik ser vi hvordan de nasjonalromantiske impulsene som påvirket Haukenæs sin innsamlingsperiode, ble videreført til neste generasjon. Allikevel har impulsene endret seg, der Bjørgaas sitt lokale fokus påvirket hans innsamlingsagenda, og nasjonalromantikken ble en lokalromantikk, med fokus på å fostre lokal tilhørighet og identitetsfølelse, og å henvende seg til de lokales ønsker og behov, i stedet for fokuset på den nasjonale tilhørigheten.

---

²⁰⁰ EFA Bjørgaas 1, s. 1-2

²⁰¹ EFA Bjørgaas 1, s. 33

Utgivelsen

I utgivelsen av samlingene sine arbeidet Bjørngaas med tre utgivere gjennom sin karriere. Den første samlingen hans i 1917 ble gitt ut av Gula Tidend prentesmidja, i Bergen. Den ble solgt for 1.50 kroner ifølge annonsen i *Avisa Hordaland*,²⁰² pluss 5 % krigstillegg, eller som Bjørngaas ytrer i korrespondanse til Per Dymde, 1.57,-. Her forteller han også at Gula Tidend trykket opp 1000 eksemplarer, som ble utsolgt i løpet av to år.²⁰³ Etter denne første samlingen ble det stille fra Bjørngaas. Han ga ut *Or Gommol ti* i 1917, før han i 1918 med stor sannsynlighet fikk et stipend til å samle inn folkeminner. Notatbøkene i NFS levert av Bjørngaas er datert til juli, 1918, men noen utgivelse av disse kom ikke med det første. Det kan være mange grunner til dette. Fra korrespondansen med Per Dymde framgår det at Bjørngaas tvilte på at Gula Tidend la noen egne midler inn for lønning eller markedsføring utover det de fikk inn i inntekt, så vel som at han skriver at prisingen av bøkene kunne vært høyere.²⁰⁴

Uten at det er uttrykt åpen fiendtlighet mot utgiver, kan man allikevel tolke en viss misnøye med trykkeriet. Kanskje denne relasjonen var grunnen til at det ikke kom flere folkeminnesamlinger fra Gula Tidend. Det kan også ha økonomiske grunner, da det var svært vanskelig å få utgitt bøker på bygdemål hos forlag. En anmelder av *Or gommol ti bind II* skrev at folk burde vite at å skrive å bygdemål var et stengsel for Bjørngaas, at «ingen bokreidar vil kosta ut ei slik bygdemålsbok.»²⁰⁵ Det kan også ha gitt en knekk i selvtillit og motivasjon hvis det var slik at Bjørngaas ble avvist av NFL, slik det kan virke som at han ble. Det skal heller ikke underdrives at Bjørngaas var en travel mann, med full lærerstilling, politiske verv og kirkesangerengasjementet. I tillegg drev han et småbruk.²⁰⁶ En kombinasjon av disse faktorene kan ha ført til at det innsamlede materialet lå og samlet støv så lenge.

Det var ikke før slutten av 1930-tallet at initiativet til å gi ut folkeminnene ble tatt opp igjen. Bjørngaas fortalte at det var Lars Eskeland, skiper av Voss Folkehøgskule og hederslagsmann i Mållaget, som først hadde tatt opp utgivningen av samlingene hans og sagt det hastet med å få utgitt dem.²⁰⁷ Det var da Voss Mållag som skulle utgi samlingene videre. I 1939 viser korrespondansen mellom Bjørngaas og Per Dymde, daværende formann i Mållaget, at prosessen

---

²⁰² Avisa Hordaland, 29.12.1917, s. 1

²⁰³ Korrespondanse Bjørngaas Dymde 15.12.1939

²⁰⁴ Korrespondanse Bjørngaas Dymde 15.12.1939

²⁰⁵ Avisa Hordaland, 03.09.1941, s. 1

²⁰⁶ Avisa Hordaland, 18.12.1943, s. 1

²⁰⁷ Avisa Hordaland, 08.05.46, s 2

for utgivelse var godt i gang. Her legger Bjørngaas fram forslag til prising, og planer om søknader om bidrag fra bankene.²⁰⁸ I 1941 kom *Or Gommol Ti II* ut, til stor suksess. Den ble hedret i avisen som intet mindre enn en kulturoppgave, en fryd å lese, og at Bjørngaas hadde en egen evne til å gjengi «det gode gamle både i språk og forteljemåte.»²⁰⁹ I oktober samme år uttalte Dymde til avisen at 2/3 av opplaget alt var utsolgt, og at resten var forventet å gå raskt.²¹⁰ *Or gommol ti III* ble utgitt følgende år i 1942, også av Voss Mållag.

Denne utgivelsesprosessen fant altså sted gjennom krigsårene. I 1943 skiftet utgiver fra Voss Mållag til Voss Folkeminnenemnd. Dette var på grunn av at mållaget ble lagt ned i 1942, da det ble forsøkt å nazifisere både mållaget og ungdomslaget. På siste møtet i 1942 ble det satt i gang en nemnd som skulle fortsette å gi ut Knut Bjørngaas sine folkeminner, og det fortsatte de med.²¹¹ Bind IV og V ble gitt ut i 1944 og 1945, mens en nyprinting av bind I ble utgitt i 1943.

I 1946 ga Bjørngaas ut *Fota-fôr*, en samling med spredde spor av kristendom fra forrige århundre, hvor materialet hadde blitt samlet inn i 1926 etter oppløsningen av Landslaget for folkeminneresamlere og det følgende stipendet Bjørngaas mottok.²¹² Denne ble også utgitt av Voss Folkeminnenemnd. Senere i 1946 døde Bjørngaas. I 1961 utga Voss Folkeminnenemnd et bind VI av *Or gommol ti*, med resterende innsamlet materiale Bjørngaas hadde samlet inn. Bjørngaas hadde uttalt i 1945 at *Or gommol ti* serien var avsluttet etter fem bind, så jeg ser det som lite sannsynlig at Bjørngaas hadde hatt motivasjon til, eller kunne rukket å bearbeide dette siste bindet for utgivelse. Dermed vil denne siste utgivelsen ikke få noe videre fokus.

Utgivelsen av samlingene på dette viset, med en årlig utgivelse, var lurt med tanke på å holde interesse for samlingene i live. Utgivelsene på årlig basis var også av nødvendighet, siden mållaget og folkeminnenemnda ga ut bøkene gjennom finansiell innsamling og bidrag fra lokale banker.²¹³ Dermed hadde de ikke råd til å gi ut flere i året, i alle fall ikke de første årene, før bøkene begynte å tjene inn overskudd.²¹⁴

Interessen for folkeminneresamlingene later til å ha blitt holdt i live gjennom de tidlige 40-årene, blant annet gjennom bokhandlerne i Voss, som listet bøkene som julegaveforslag, blant annet

---

²⁰⁸ Korrespondanse Bjørngaas Dymde, 15.12.1939

²⁰⁹ Avis Hordaland, 03.09.1941, s 1

²¹⁰ Avis Hordaland, 01.10.1941, s 1

²¹¹ Avis Hordaland, 23.03.46, s. 2

²¹² Bjørngaas 1946, s 5

²¹³ Avis Hordaland, 20.03.43, s. 1

²¹⁴ Avis Hordaland, 23.03.46

med ordleggingen «sers høvelege til jolegåvor å utflytte vossingar».²¹⁵ I et land under okkupasjon disse årene er det forståelig at noe særnorskt, noe med lokale særtrekk var attraktivt for leserne, som trolig følte på behov for å skille seg fra og unnslippe det tyske nærværet.

Bøkene ble blant annet solgt hos bokhandleren i Voss. Dette gir også en pekepinn på hvem bøkene er retta mot; de som bodde på Voss eller som hadde kontakter der. Slik blir intendert målgruppe kommunisert, og det lokale fokuset opprettholdt.

5.5 Konklusjon

Innsamling er transformasjon i flere omganger. Ved å ta noe ut av sin kontekst så blir det effektivt forandret: Det får nye funksjoner, men taper også noen av de gamle. Når det gjelder folkeminner, i dette tilfelle fortellinger som eventyr og sagn, hadde disse spesifikke funksjoner når de eksisterte i det muntlige, tradert fra de eldre til de yngre, gjerne ofte fra de eldste til de yngste. Når Knut Bjørngaas samlet inn fortellingene, ble de transformert gjennom hvert steg av prosessen: fra muntlig til skriftlig, fra personlig til anonymt, fra familiært til offentlig. Folkeminnene fikk gjennom disse stegene nye funksjoner, og disse funksjonene ble avhengig av hvordan Bjørngaas vinklet samlingene; valgene han tok i nedtegnelsen og utformingen av folkeminnene la grunnlaget for de nye funksjonene folkeminnesamlingene fikk.

Bjørngaas var en lokal mann, som med sin rolle i samfunnet som kirkesanger, lærer, og lokalpolitiker, kunne nyte godt av en status som både tilhørende og som autoritetsperson. Dette påvirket dynamikken i innsamlingssituasjonen: Bjørngaas kunne dermed få tilgang på informanter gjennom både sin autoritet og sitt personlige kjennskap til lokalmiljøet. Hans fokus på lokalmiljøet preger gjennomgående samlingsvirksomheten hans. Det preget utvalget av informanter, skriftspråket han brukte, og det preget hvordan han bearbeidet materialet. Slik blir det tydelig at Bjørngaas sin bakgrunn og holdninger påvirket hvordan minnesuttrykkene ble framstilt.

Bjørngaas var også en del av det faglige miljøet som sto for en desentralisering av folkeminnene, og dette hevder jeg synes i arbeidet hans. Både gjennom sitt lokale fokus i omfang og språkføring, og gjennom sin praksis med utgivelse i lokalbygda gjennom Voss Mållag. Disse prioriteringene ledet til tap av muligheter for Bjørngaas, blant annet fra tapte muligheter for

---

²¹⁵ Avisa Hordaland, 15.12.45, s.2, 06.12.1944, s.2

utgivelse, og derfor blir det ekstra tydelig at han valgte å fortsette å prioritere utfra egne prinsipper. Desentraliseringsønsket i 1920-årene, på Bjørngaas sin tid, var ikke en majoritetsbevegelse, men heller en liten bevegelse han selv hadde oppsøkt. Det var ikke den generelle konsensusen i folkeminnesamlingsmiljøet, og viser dermed Bjørngaas sin posisjonering, og de aktive valgene han tok. Slik vises strømningene og tendensene i fagmiljøet hans gjennom samlingene hans.

Bjørngaas hadde et fokus på å hedre det lokale med metodene og tradisjonene som nasjonalromantikken hadde anvendt, men til tjeneste for lokalsamfunnene selv, og ikke det overordnede nasjonale. Slik framgår en lokalromantisk holdning, som skaper en kontrast til den nasjonalromantiske i sitt formål og sitt ideologiske utgangspunkt, om enn ikke så stor grad i metode.

6. Folkemинnesamling i ulike generasjoner: en sammenligning

I de to foregående kapitlene har jeg analysert hvordan Haukenæs og Bjørgaas sine respektive samlinger kan ha blitt påvirket av ulike faktorer ved deres bakgrunn og tidskontekst. I dette kapitlet ønsker jeg å trekke fram funnene mine, der forskjeller og likheter mellom de to samlerne er fremtredende, og sammenligne noen hovedtrekk mellom de to. Jeg vil sammenligne hvordan de plasserer seg i ulike arbeidstradisjoner, som lokal, nasjonal og regional historietradisjon. Deretter vil jeg se på deres ulike utdanninger, hvordan de valgte informanter, og ulike metodiske valg i innsamlingen de tok. Til slutt vil jeg drøfte hva formålene med samlingene var, og hva de oppnådde. Hvordan fungerte, og fungerer de, som folkeminner? Jeg vil argumentere for at innsamlingene ikke bare er statiske folkeminner, men tydelig konstruerte samlinger som er del av en større dynamisk folkeminneinnsamling og kulturarv. Slik vil jeg utforske om en sammenligning av disse to samlerne kan belyse spørsmålet om hvordan folkemинnesamlingene fikk sin form.

6. 1 Den lokale, regionale, og nasjonale tradisjon

Både Haukenæs og Bjørgaas samlet folkeminner fra Voss og Vossestrand. Haukenæs som en del av et prosjekt som i første omgang fokuserte på Hardanger, og Bjørgaas eksklusivt. Selv om Haukenæs reiste gjennom flere deler av landet, og etter hvert skrev om andre områder, fokuserte han sine hovedprosjekt på vestlandske bygder. Her skal jeg først se på hvordan Haukenæs var med på å påvirke den regionale tradisjonen på Vestlandet og den vestlandske identiteten, og hvordan Bjørgaas forholdt seg mer til den lokale tradisjonen. Samtidig vil jeg problematisere disse strenge avgrensningene, og se på hvordan samlere sjeldent holdt seg til én tradisjon.

Vestlandet er en avgrensning som er vanskelig å definere, da jeg ikke henviser til Vestland fylke, men til den noe mer diffuse vestlandske identiteten. I ett av det begrensede utvalget av regionshistoriske verk fra Norge, *Vestlandets historie*, forholdt avgrensningen seg stort sett til det gamle Gulatingslagsområdet. I verket framheves det også at Vestlandets varierende topografi skapte ulike former for identitet innad i området, blant annet ved kysten og på fjellet.

Hardanger, som framstår som sentrum av Haukenæs sitt fokus, var landskapet der flest symboler ble hentet ut og gjort til Norges nasjonalsymboler: fjorden og fjellene, foss og bre-landskap, men også egne kulturelle uttrykk som bunadskultur og felemusikk. Hardanger-

området ble selve hovedsetet for nasjonalromantikken. Etter hvert ble denne romantiseringen også merket i Hardanger, og identitetsmarkeringer til dette området ble gradvis internalisert, kanskje særlig fordi østlendinger både før og etter denne perioden hadde et negativt bilde av vestlendinger, deres væremåte og intelligens.²¹⁶ Å samle seg rundt en felles identitet handler ofte om å se seg selv i motsetning til andre grupper.²¹⁷ Vestlendinger ble sådan vist både som selve eksempelet på særnorsk kultur, men samtidig også som mindreverdige intellektuelt, og som ufine og lite sømmelige. Vestlandet var på dette viset portrettert gjennom motsetninger i den nasjonale bevisstheten, og denne dikotomien bidro muligens til hvordan vestlandsk identitet oppsto: trolig som en konsekvens av vestlandske fremmedbilder som sirkulerte i norsk kultur. Ifølge kulturminneforsker Jan Assmann er fellesskapet rundt kollektiv identitet i stor grad basert på delte minner av fortiden: «The concretion of identity means that external differences are emphasized, and the internal ones in contrast played down.»²¹⁸ Med flere og flere kulturuttrykk i omløp som framhevet en felles fortid, samtidig som ulikheter med folk fra andre regioner ble framhevet, er det dermed naturlig å utvikle en identitet sentrert i et fellesskap.

Med utgangspunkt i dette vil jeg redegjøre for Haukenæs sin rolle i det jeg vil kalle et tidlig forsøk på regionssamlet kulturuttrykk og landsdelshistorie. Landsdelshistorie har ikke hatt en like sterk tradisjon som nasjonal- eller lokalhistorie, i alle fall ikke i Norge, men begrepene rundt tilknytning til landsdeler dukket opp med nasjonsbyggingsprosjektet. Det er debatt om hvorvidt identitet rundt landsdelstilhørighet ble gjenfunnet, eller konstruert på 1800-tallet.²¹⁹ Jeg vil her ta et konstruktivistisk utgangspunkt, for å best undersøke prosessen bak identitetsskapende faktorer.

Haukenæs sine første samlinger fokuserer på ulike lokaliteter i Hardangerområdet, der grenser til fogderier varierte: Eidsfjord, Graven, Ulvik, Voss og Vikør tilhørte Hardanger og Voss fogderi, mens Kvinnherad, Røldal, Strandebarm og Hålandsdalen tilhørte andre fogderier i Søndre Bergenshus Amt, i dag Hordaland fylke.²²⁰ Slik framstår samlingene i samlet blick som avgrenset i noe *vestlandsk*; samlingene har et lokalt tilsnitt og fokus hver for seg, men som helhet blir samlingene en regionshistorie. På dette viset skapte Haukenæs et regionalt fellesskap med avgrensingen av samlingene sine. Jeg vil argumentere for at samlingsarbeidet som ble

---

²¹⁶ Bjørge 2006, s. 25-26

²¹⁷ Leerssen 2007, s. 337

²¹⁸ Assmann 1992, sitert i Erll 2011, s. 110

²¹⁹ Videre lesning om denne debatten finnes i Hundstad 2012.

²²⁰ Vibe 1896, s. 7-10

utført av Haukenæs på Vestlandet, også bidro til å fremme en fellesskapsfølelse av vestlandsk identitet.

Samlingene sin inndeling og organisering bidrar til en slik identitetsskaping. De starter med informasjon om området, beskrivelser av naturen, for deretter å beskrive folkelivet og til slutt traderte folkeminner som sagn og eventyr. En slik inndeling, der Haukenæs både gir informasjon og fordyper leseren i kulturlivet, trekker en linje til utgivelser fra før historiske, litterære eller lokalhistoriske sjangertrekk fullstendig diktete utformingen av verk. Haukenæs sin inndeling og struktur vekker assosiasjoner til litteraturen produsert av enkelte embetsmenn, såkalt «topografisk-statistiske beskrivingar der det var gjort greie for naturtilhøve og kulturelle særdrag i regionen.»²²¹ Dermed trekker Haukenæs linjer fra denne tidligere formen for litteratur til et format der han har innlemmet folkeminner, og slik kombinert ulike tradisjoner.

For Bjørngaas kan samlingene hans settes inn i en kontekst som tilhører lokalhistorisk tradisjon. Bjørngaas viste gjennom både bruk av målform, geografisk begrensing og gjennom politiske samarbeid at hans fokus lå hos det lokale, og hos desentraliseringen som skulle la lokalsamfunnene beholde og bestyre sin egen kulturarv. Måten han arbeidet på, tilhørte i stor grad også lokalhistorikerne arbeidsmåter. Han representerte et møte mellom samtidens vitenskapelige arbeidsmetoder og muntlige kilder fra lokalmiljøene. Han hadde en løpende korrespondanse med faglige autoriteter som Hannaas, og tillærte seg samtidens vitenskapelige teknikker. Samtidig hadde han en lokal tilknytning til «bygdas erfarings- og erindringsfellesskap.»²²² Slik passer han inn i *barfotshistoriker*-begrepet, som beskriver disse lokale, selvlærte historikerne.

Å kalle Bjørngaas sin virksomhet lokalhistorisk byr allikevel på problemer. Lokalhistorien, tradisjonelt sett, var ofte opptatt av et mer økonomisk grunnperspektiv, med slekts- og gårdshistorie som fokus. Kulturuttrykk hadde ingen selvsagt plass i dette. Derfor, når folkeminneinnsamling skulle legitimeres, fikk det ingen plass i lokalhistorien, som jeg viser til i kapittel 3. I stedet sprang det opp et eget fag, folkloristikk og etnologi, som kunne romme de mange sidene av innsamling av folkeminner og kulturarven. Bjørngaas sine samlinger ble gjort utenfor akademisk regi, men har det tematiske omfanget og mye av det strukturelle og metodiske ved en folkloristisk samling. Samtidig, med sin lokale avgrensing, og med det lokale

---

²²¹ Tretvik 2004, s. 43

²²² Hundstad 2020, s. 8

skriftspråket, er det også lokalhistoriske drag over samlingen. Bjørngaas sin virksomhet havner mellom disse to fagtradisjonene.

6.2 Forskjeller i utdanning

De to folkeminneinnsamlerne kom fra ulike faglige bakgrunner, og det ledet til ulike metodiske tilnærminger. Haukenæs, som manglet høyere utdanning utover omgangsskolen, fikk dette påpekt om sitt arbeid i samtidige anmeldelser og omtaler. Det framstår som at samtidens fagmiljø mente Haukenæs sin bakgrunn og mangel på utdanning var et karakteristisk trekk ved samlingene. Blant annet blir hans enkle språk framhevet som noe nedsettende om verkene hans, men enkelte, som Skramstad, mente at den enkle språkføringen også var en fordel. Han hevdet at det enkle språket gjorde at Haukenæs i større grad enn andre samlere kunne møte publikum som likemenn, fordi han ikke snakket ned til dem, men heller skrev til dem som likestilte.

Bjørngaas på sin side, var utdannet lærer, og hadde en rolle i lokalsamfunnet som autoritetsperson. Hans lokale tilknytning gjorde at han tilhørte bygda på en måte en utenforstående innsamler nok ikke kunne oppnådd, og i kombinasjon med troverdigheten som hans utdanning tilførte, fikk han en relasjon til sine informanter som kunne vært vanskelig å oppnå uten begge disse faktorene. Hans utdanning ga ham også nærmere kontakt med ulike vitenskapsmenn eller politiske aktører, om det var Torleiv Hannaas eller Rikard Berge det var snakk om.

Haukenæs og Bjørngaas sine respektive utdanningsnivå preget i ulik grad samlingene og hvordan innsamlingen ble gjennomført, hvilket også gjaldt mottakelsen. Dette kunne ha både positive og negative utslag, da for eksempel Haukenæs sin språkføring ble ansett som både en styrke og svakhet. Det er allikevel viktig å framheve at ingen av de to ble ansett som vitenskapsmenn. Arbeidet deres kunne ha vitenskapelig verdi, og de fikk begge utbetalt en viss sum som resultat av folkeminnearbeid i deres liv, men denne summen ble nærmest symbolsk i forhold til arbeidet gjort. Begge gjorde folkeminnearbeidet på egenhånd, uten å være avhengig av utdanningsinstitusjoner eller academia for å gjennomføre prosjektene. En fordel med dette var at de begge slapp å måtte rette seg etter eventuelle føringer fra institusjoner; det var kun markedet som la disse føringene for Haukenæs og Bjørngaas.

6.3 Informantutvalg

Når det gjaldt de to innsamlernes metodiske tilnærming, kommer det fram både likheter og ulikheter. Begge innsamlerne hadde et informantutvalg som tyder på flest mannlige fortellere. Fullstendige tall mangler i begge tilfellene, men begge har metadata som antyder en overvekt av menn. For Haukenæs sin del, har han takket stort sett menn i sine forord til samlingene. Han nevner én kvinne ved navn, sin egen mor, og ellers takker han «de mænd og kvinder»²²³ som har bidratt til innsamlingen av stoff. Dermed ser vi at det ikke var eksklusivt menn han samlet fra. Allikevel er denne tydelige favoriseringen verdt å merke seg.

Bjørgaas viste også en overvekt av menn i metadataen han etterlot seg i samlingene funnet i Norsk Folkeminnesamling. Her hadde han nedtegnet navnene til informantene per bidrag i notatbøkene, så vel som alder på de fleste av dem. Dette gir oss også muligheten til å vurdere alderen til informantene, der det kommer fram at Bjørgaas stort sett fokuserte på de eldste. Som drøftet i tidligere kapitler kan dette aldersfokuset føre til et ganske ensidig perspektiv, da mangelen på mangfold i alder kan lede til at enkelte synspunkt blir utelatt.

Denne aldersprioriteringen finnes spor av i Haukenæs' samlinger også, men den er mindre framtrædende. Alderen på de få som blir takket for bidragene sine viser en viss alderspreferanse for de eldre. Blant annet Haukenæs sine foreldre og enkelte andre som er nevnt i hans selvbiografiske verk fra hans barndom blir takket, og viser til en eldre aldersgruppe. Andre nevnte personer har trolig vært yngre, da jeg fant tilsvarende personer med navnene som ble takket i folketellinger, som altså er yngre enn 30. Det virker da som at preferansen til å hente fra eldre ikke var like dominerende hos Haukenæs som hos Bjørgaas.

En grunn til at alderen på informanter kan være vanskelig å slå fast i Haukenæs sine samlinger, er at mange av bidragene kom skriftlig, utlyst i aviser. Dette resulterte i at grunnlaget for informanter ble betraktelig bredere, og et slikt utvalg av informanter kan gi et bredere tverrsnitt av befolkningen. Dette kan tyde på at aldersspennet nok var større enn i Bjørgaas sine samlinger. Det var rett og slett større sannsynlighet for det, når ikke innsamleren kun oppsøkte de informantene han ønsket selv. Når de enkelte fortellingene ikke er merket med hvem som nedtegnet dem eller fortalte dem, og heller ikke alder eller kjønn, blir det vanskelig å drive noen ytterligere analyse, da vinklinger som å undersøke innholdsforskjeller i folkeminnene avhengig

---

²²³ Haukenæs 1885, s. 11

av alder og kjønn til informanten, ikke går an. Dette har jeg heller ikke gjort i Bjørngaas sine samlinger, da aldersnittet er så likt, og jeg får heller ikke sammenlignet kjønnsperspektivet med Haukenæs sine samlinger. Dette er allikevel en interessant potensiell videreføring av prosjektet.

Et siste aspekt ved Haukenæs sine informanter gir han uttrykk for når han takker de mange bygdelag som bidro med folkeminner.²²⁴ Disse bygdelagene antyder at folkeminnene allerede hadde vært gjennom en bearbeidelsesprosess før de ble sendt til Haukenæs. Muligens hadde de blitt samlet av lokale aktører først, og ikke blitt personlig tradert nedover generasjoner gjennom innsenderen. En annen mulighet kan tyde på at de *ble* tradert personlig til innsender, men at medlemmene i bygdelaget fikk nedtegnet fortellingene sine. Dette antyder en bearbeidelsesprosess som har oppstått i fellesskap, at folkeminnene har blitt påvirket av en kollektiv mentalitet og metode. Uansett om realiteten var en av disse, eller en kombinasjon, forteller en slik kollektivisert prosess om det mer dialogiske i folkeminnesamlingen. Det gir et glimt av innsyn i en agenda som blir lite snakket om i folkeminnesamlingsprosessen: informantens egne agenda. En privatperson som forteller om folkeminner, har absolutt egne forbehold for hva som kan fortelles og hvordan det skal gå for seg. Slike forbehold blir enda tydeligere i organiserte grupper med bestemte oppgaver og mål, som historiske bygdelag. Bygdelagets funksjon er gjerne å utdype bygdas historie, og å fremme bygdas interesser.²²⁵

Dette er det viktig å ta i betraktning når folkeminner fra en bygd blir overlevert av en slik organisasjon. Muligens har folkeminnene blitt preget av organisasjonens formål før eller under nedtegnelsen av fortellingen.

6. 4 Skriftlig eller muntlig innsamling

Så hvordan gikk innsamlingen for seg? Haukenæs ser ut til å ha brukt en kombinasjonsmetode, der han lyste ut bidrag som han fikk inn skriftlig. Samtidig oppsøkte han fortellere hvis han visste om dem, slik som i hans hjembygd, og fikk muntlige bidrag. For Haukenæs var reisene en viktig og definerende del av innsamlingsprosessen. I løpet av disse snakket han med folk, solgte bøker og samlet fortellinger i grendene han besøkte, trolig litt om hverandre. Det blir dermed vanskelig å kalle prosessen hans enten skriftlig eller muntlig, da han hadde innslag av

---

²²⁴ Haukenæs 1884, s. 14

²²⁵ Tretvik 2004, s. 21-22

begge. Det er også vanskelig å snakke om en bestemt metode med innsamlingen, siden det ikke er nedtegnet særlige metodiske notater om gjennomførelsen. Den muntlige, uformelle samtalen med innbyggere i grender han besøkte, er beskrevet i ulike metadata, det samme med de skriftlige bidragene han ba om i aviser og fikk tilsendt fra både enkeltpersoner og bygdelag. Muntlig innsamling fra enkelte kjente informanter kommer også fram fra kildene. Denne tilnærmingen, som ikke holder seg strengt avgrenset til én metode, men heller samler stoff der det finnes, viser ytterligere til Haukenæs sin bakgrunn utenfor vitenskapen. Isteden setter det han i tradisjon med det mer lokalhistoriske, som ikke hadde like strenge metodiske regler, men heller samlet stoff der det var å finne, for å fremme narrativet og meningsinnholdet.²²⁶

Bjørgaas hadde en annen tilnærming til innsamlingen enn Haukenæs. Han samlet inn muntlig, ved å reise rundt til eldre informanter i området, og nedtegnet deres fortellinger umiddelbart, trolig med feltnotater. Slik kunne meningsinnholdet, ordvalget og selv lydskriften gjengis i samlingene. Han hadde utdanning, og i tillegg finnes det belegg i kildene for å bevise at han tilegnet seg vitenskapelig metode. Slik kunne han gjennomføre samlingene så nært det vitenskapelige idealet som mulig, uten å være ansatt av universitet eller museum. Dette viser på sin side at til tross for Bjørgaas sin lokale tilnærming, hadde han en tilnærming til innsamling som nok legger seg mer i tradisjon med akademiske folkloristikk-fag. Han plasserte seg dermed et sted mellom lokalhistorien og den nasjonale historie-tilnærmingen.

Dette viser også hvordan metodisk definerte rammer for ulike former for kulturgranskende historie sjeldent rommer alle aktørene som arbeidet rundt feltet. Både Haukenæs og Bjørgaas arbeidet utenfor rammene til én bestemt retning, men bevegde seg heller mellom avgrensingen, tematikken og metodikken som var tradisjonell for de ulike feltene.

6. 5 Anonymisering av samlingen

Både Haukenæs og Bjørgaas anonymiserte samlingene sine. Dette var normen i begge deres samtider, mest for samlingen sin del, og ikke på grunn av personvern hensyn, som i dag styrer anonymisering av forskning. Ingen av veilederne til Christiansen eller Flatin nevner personvern som tiltak for å skjerme informantene for eksempel. Allikevel ble samlingene anonymisert.

---

²²⁶ Hundstad 2020, s.10

De anonymiserte samlingene imidlertid på ulike måter. Haukenæs, slik andre samlere også gjorde mot slutten av 1800-tallet, takket enkelte informanter i forordet til bøkene sine ved navn. Derimot er det ingen kilder som viser til hvilke fortellinger som ble fortalt av hvem. Dette trenger ikke bety at Haukenæs aldri nedtegnet noen oversikt over dette, men det har verken blitt referert til en slik oversikt noe sted, eller blitt preservert. Siden det heller ikke var normalt eller standardisert å føre en slik oversikt, er det sannsynlig at navnene i forordene ble ansett som tilstrekkelig. Det blir imidlertid anakronistisk å hevde at dette var en uvitenskapelig framgangsmåte, siden vitenskapen rundt innsamling av folkeminner fortsatt var under utarbeidelse på dette tidspunktet.

Bjørngaas, på sin side, arbeidet i et tidsrom der det vitenskapelige miljøet hadde fått noen retningslinjer, og dette synes i måten han arbeidet på. I notatene som finnes i NFS, er det nedtegnet navn på informanten under innsamlet materiale, så vel som alder på mange av dem. I utgivelsene er dette fjernet, slik normen da var for utgitte folkeminner. Selv om en slik anonymisering gjorde at samlingen framsto som mer helhetlig, og gjorde at ikke leserne ble påvirket av navnene som de nok ville kjent igjen, førte det også til at helhetsinntrykket mister tegn til det dialogiske i prosessen. Slik framstår samlingen som et mer statisk kulturuttrykk, slik jeg nevnte i diskusjonen jeg førte om Bjørngaas sin anonymisering i forrige kapittel.

Det framstår derfor som at både Haukenæs og Bjørngaas anonymiserte samlingene sine utfra tidskontekstens normer og tradisjoner, og hadde et aktivt forhold til å gjennomføre utgivelsene på et profesjonelt vis. For Bjørngaas sin del inkluderte dette å ta vitenskapelige hensyn, siden det eksisterte et vitenskapelig rammeverk å forholde seg til i hans tid. Haukenæs hadde ikke et slikt rammeverk til veiledning, men holdt likevel innsamlingen profesjonelt rettet.

6. 6 Lys og mørke

Ett av områdene i innsamlingen der de to samlerne skiller seg mest, handler om redigeringen av samlingene. Her hadde de to ganske ulike filosofier, og i tillegg har begge uttalt seg om saken med egne ord.

Haukenæs var opptatt av at alt skulle med; hele folkekulturen skulle representeres. Han ville ha et balansert bilde av folkelivet, og inkluderte i samlingene sine en del fortellinger som pietistiske miljøer hevdet var usømmelige og syndige. Haukenæs, som var uttalt kristen selv,

så heller på det som en plikt å framstille både «de lyse og de mørke» sidene av folkelivet, for «belærelse og vekke (leseren) til eftertanke.»²²⁷ Altså hadde Haukenæs et mangfoldig utvalg som viser et mer fasettert bilde av folkelivet i sin tid enn om han hadde fulgt sømmelighetsnormene.

Bjørngaas sto derimot for et mer redigert perspektiv. Han skrev til Hannaas om et eventyr han var usikker på, at han var redd det var for «usømmelig.» Samtidig skrev han at Haukenæs hadde gitt ut eventyr mye grovere enn dette, men at han altså var usikker på om det var «verdt aa preinta slike.»²²⁸ Slik blir det klart at Bjørngaas redigerte ut sagn og eventyr han anså som usømmelige, i sine egne ord, eller som ville skape uro hvis han trykket dem.

Hva det vil si å være *verdt* å trykke for Bjørngaas, kan bety ulike ting. Jeg tolker Bjørngaas dithen at han her enten sikter til en overført betydning av ordet *verdi*, der det er snakk om den kulturelle verdien, eller så refererer han til fysiske verdier han ville tapt hvis samlingen hadde blitt ansett som kontroversiell. Mest sannsynlig er det den overførte verdien som er hovedvekten i argumentet. Trolig mente Bjørngaas at det hadde vært lite verdifullt for bygda og lokalsamfunnet å få på trykk som de ikke ville vedkjenne seg eller akseptere. Slik framstår Bjørngaas som mer selektiv i redigeringsprosessen enn Haukenæs var. Fra sitatet blir det også klart at Bjørngaas så seg selv i kontrast til Haukenæs. Han hadde kjennskap til Haukenæs sine samlinger, og valgte å ta avstand fra de «grove» eventyrene Haukenæs inkluderte. Dermed distanserer han seg fra Haukenæs sin tilnærming, og vi kan se både gjennom egne uttalelser og praksisen han gjennomførte at han hadde et annet teoretisk utgangspunkt.

Bjørngaas fulgte vitenskapelige hensyn i flere sider av innsamlingen sin, men han var også en autoritetsperson i sitt lokalsamfunn. Han var påvirket av sin rolle som lærer for barn, og hans prosess var trolig preget av det opplærende og oppdragende fra skolen. I tillegg var han kirkesanger, og var trolig påvirket av kirkens verdier. Slik kan det påstås at Bjørngaas hadde en større motivasjon enn Haukenæs til å framstå som sømmelig, og fremme disse verdiene i sitt lokalsamfunn.

Denne forskjellen mellom de to er interessant å se i sammenheng med nasjonalromantiske verdier. Der Haukenæs var preget av sin tids nasjonalromantiske program og tendenser i

---

²²⁷ Haukenæs 1898, s. iv

²²⁸ EFA Bjørngaas 1, s. 1-2

overordnet formål og gjennomførelse, framstår han i sitt brede omfang i samlingene som mer på linje med nåtidens vitenskapelige verdier. Bjørgaas, på sin side, fulgte sin samtids standard for vitenskapelig innsamling, men er i ett aspekt nærmere det nasjonalromantiske enn Haukenæs. Med sin redigering plukket han ut delene av den lokale folkekulturen han anså som anselige nok til å bli en del av en kulturarv, slik nasjonalromantikken gjorde på 1800-tallet. Fellesskapsfølelsen som skulle fostres i et nasjonalt perspektiv, og Bjørgaas hadde det samme formålet, men på et lokalt nivå.

6. 7 Nasjonalromantikk og lokalromantikk

Det nasjonale og det lokale står som viktige nøkkelord i analysen av de to samlerne. Med andre ord kan denne dikotomien bli formulert som sentralisering og desentralisering. Dette har vært et gjennomgående tema i den norske kulturhistoriske diskursen. Det samme gjelder aksene amatør/profesjonell.²²⁹ Begge disse diskusjonene er sentrale når man analyserer lokalhistorie. I denne sammenligningen er både Haukenæs og Bjørgaas ansett som amatører i akademisk sammenheng. Allikevel fremsto begge, men da særlig Bjørgaas, som en lokal autoritet, og han ble omtalt med en troverdighet som hører de profesjonelle til, særlig når det gjaldt språkføringen.

Når det kommer til diskusjonen rundt det nasjonale og lokale, framstår først og fremst Haukenæs som den nasjonale og Bjørgaas som den lokale. Dette kan også formuleres som en sammenligning mellom henholdsvis sentralisering og desentralisering. Dette blir likevel en forenkling. Bjørgaas var riktig nok en uttalt forkjemper for desentraliseringen, og arbeidet for det lokale, både gjennom avgrensning, språk og utgivelse. Haukenæs er derimot ikke like enkel å sette i bås. Noen sider ved hans virksomhet taler for det sentraliserende: Han skrev på riksmål, han samlet fra et bredere utvalg enn én lokalitet, han hadde et uttalt formål om å tjene fedrelandet. Andre sider, derimot, passer ikke inn i dette narrative. Mens utvalget hans var fra mer enn én enkelt lokalitet, var det fortsatt geografisk avgrenset, mer regionalt fokusert. Og der språket i effekt ble et sentraliserende aspekt, var det ikke intendert slik, for Haukenæs ønsket å skrive på landsmål, men måtte ty til riksmål for få solgt bøkene. Metoden Haukenæs brukte for å få solgt bøkene, ved å fungere som sin egen kolportør og gå fra dør til dør, ligger mer i tråd med en framgangsmåte rettet mot lokalsamfunn, der kjøperen og leseren får en forhøyet rolle, der de ofte har vært både bidragsytere med materiale, og kjøper verkene selv. Ved å ikke

---

²²⁹ Hundstad 2020, s. 12

fokusere på å selge i storbyer, eller til akademiske sirkler, viser Haukenæs seg ikke bare som sentraliserende, men også som en lokalt fokusert aktør.

Innledningsvis i denne oppgaven definerte jeg folkeminnebegrepet som ikke-materielle kulturuttrykk som er overlevert fra gammel tid. Jeg vil avslutte denne sammenligningen med å sette opp mot hverandre hvordan Haukenæs og Bjørgaas forsto og forholdt seg til *folkeminner* som begrep, og hva det innebar.

Haukenæs, i sine samlinger, inkluderte naturbeskrivelser, folkelivsbeskrivelser og innslag av folketro. Naturbeskrivelsene og faktainformasjonen om bygda som introduserer samlingene, har verdi for oss som studerer tekstene fra et historisk perspektiv, men de er stort sett kulturuttrykk eller kulturobservasjoner samlet fra samtiden, uten faktoren *gammel tid*. Dermed er det ikke hensiktsmessig å kalle den delen av samlingene for folkeminner utfra våre definisjoner, ei heller var det det i Haukenæs sin samtid, da «iklædningen» var ansett som det svakeste ved samlingene.²³⁰ Folkelivsobservasjonene, derimot, var kulturelle uttrykk som beskrev skikker og tradisjoner, hvilket *ikke* var entydige samtidsobservasjoner, men heller uttrykk for levende kulturuttrykk som hadde blitt tradert og overlevert fra eldre generasjoner. Slik defineres altså folkelivsobservasjonene som folkeminner. Det samme gjør også uttrykkene for folketroen, både eventyr og sagn, slik at Haukenæs med sin mangfoldige inkludering av ulike former for folkekultur viser et forholdvis bredt spektrum i forhold til folkeminner, både etter datidens og dagens standard.

Bjørgaas sitt utvalg er mer spesifikt, der han har delt inn samlingen i eventyr, sagn og «stubber», slik at det på mange måter er et mer tradisjonelt utvalg folkeminner. Bjørgaas holdt seg til de formene for immaterielle kulturuttrykk som var tydelig resultat av traderte minner, altså eksplisitt fra eldre tider og tidligere generasjoner. Det skiller hans avgrensing av folkeminner fra Haukenæs sitt utvalg. Haukenæs opererte i en tid der det ikke ennå var noe faglig felt som dikterte disiplin rundt behandling av folkeminner, og dermed gir hans brede utvalg mening: Det var ingen tradisjon rundt avgrensing, ei heller noen tradisjon for hva som ble konstituert som faglig eller ikke-faglig utvalg. I Bjørgaas sitt tilfelle hadde folkeminnene blitt institusjonalisert i mye større grad, og det hadde rukket å etablere seg føringer for hva som var godkjent som folkeminner.

---

²³⁰ Olafsen 1923, s. 227

Veilederne, som Flatin og Christiansen skrev i 1917, kan gi en antydning til hvordan disse faglige definisjonene så ut på denne tiden.²³¹ Christiansen, som var en viktig del av institusjonaliseringen av folkeminnene, etablerte et kategorisystem som er gjenkjennelig i dag, siden det var dette kategorisystemet som ble brukt i arkivet NFS og videre i akademisk forskning. Dette kategorisystemet inkluderer, i tillegg til eventyr, sagn, og ulike skildringer av folketro, også kategoriene «de store begivenhetene i livet» og «daglig liv, stel og arbeide».²³² Dette skiller seg fra Flatin sin veileder, som ikke har slike kategorier, og der det nærmeste går inn under «truir og skikkar».²³³ Flatin opererer i stedet med kategorier som er mer relevante for bygdehistorieskriving, som stedsnavn og folkekunst. Bjørngaas sitt utvalg, som altså ekskluderer dagliglivsberetninger og fokuserer i mye større grad på sagn og eventyr, viser slik at han har avgrenset seg i tråd med Flatin sine definisjoner og kategoriseringer.

6. 8 Konklusjon

Forenklet kan de to samlerne altså ses som representanter for både sentralisering og desentralisering, og for både det nasjonale og det lokale. Allikevel har det vist seg at det ikke er så svart-hvitt, og begge samlerne arbeidet utover slike begrensede definisjoner. Definisjoner, som i Haukenæs sitt tilfelle ikke ennå fantes. Haukenæs arbeidet mer regionalt enn nasjonalt, mens Bjørngaas, som arbeidet lokalt, nok ikke kunne kalle seg *lokalhistoriker*, da kulturelle uttrykk ikke hadde noen særlig plass i lokalhistorien. Haukenæs var påvirket av det nasjonalromantiske, men var samtidig opptatt av balanserte bilder av folkelivet som ikke sensurerer. Bjørngaas arbeidet lokalromantisk, opptatt av å skape et skriftspråk som hedret bygda, og skapte en felles kulturarv og fellesskapsfølelse. Allikevel, eller kanskje nettopp derfor, inkluderte han ikke alt han samlet inn, men utga bare det han bedømte som sømmelig.

Haukenæs var ufaglært og manglet høyere utdanning, men han var en av de aller mest produktive samlerne både i sin tid og generasjonene som fulgte. Han fikk bevart flere folkeminner enn de fleste utdannede og universitetstilknyttede menn på samme tid. Bjørngaas var en utdannet lærer, og ble ansett som en svært kompetent samler, særlig i lys av skriftføringen sin. Allikevel ble de begge ansett som amatører av fagmiljøene og de profesjonelle i sine tider. Helhetsbildet som blir framstilt her, er altså mangefasettert, og nettopp dette er verdt å

---

²³¹ Se «desentraliseringsstriden», kapittel 3

²³² Christiansen 1925, s. 29-64

²³³ Flatin 1917, s. 10

framheve. Kulturhistorien er full av motsetninger, akser og snevre fagfelt. Sammenligningen av disse to innsamlerne tydeliggjør hvordan slike strenge definisjoner ikke fungerer når man analyserer samleres helhetlige virksomhet. Både Haukenæs og Bjørngaas beveger seg mellom disse aksene og definisjonsrammene angående både formål, tilnærming, metode, framgangsmåte, og omdømme. I en analyse kan det være hensiktsmessig å stille opp noen slike definerte rammeverk for å se hvor aktører posisjonerer seg, og hvilke fellestrekk aktørene innenfor en forskningstradisjon eller på den ene siden av en akse viser. Det er allikevel vel så interessant å se hvordan de faller utenfor rammene, og beveger seg mellom aksene, hvilket jeg har vist med Haukenæs og Bjørngaas i denne analysen.

Ved å sammenligne de ulike sidene ved de to innsamlerne, har jeg vist hvordan ulike faktorer rundt innsamlingsprosessen har formet minnesuttrykkene. Personlige og tidskontekstuelle referanser, som kategorisering av folkeminnene, språkbruk og målføre, og intenderte målgrupper, kan altså spores i samlingene. Det viser at folkeminnene fra bygdene som vi bearbeider og fremmer som eksempler på en statisk og tidløs kultur fra Bygde-Norge, er tydelig konstruert. Både fra innsamlingstiden, der samleren, informantene og praksisen som omga prosessen, skapte folkeminnesamlingene i sitt bilde, men også i prosessen som fulgte etter innsamlingens utgivelse, med samlingens rolle i bearbeidelsen av, og produksjonen av, en kulturarv.

7. Å stedfeste folkeminnene: en minnestsanalyse

Astrid Erll hevder at «just like remembering, all history writing is a constructive, narrative process, deeply imbued with – often unacknowledged – patterns of culture and ideology.»²³⁴ Gjennom kulturminnestudiers løp har det eksistert en dikotomi i begrepene som beskriver fortiden. Særlig gjelder dette for *historie* og *minne*. Ulike teorier, og teoretikere, har skapt ulike skiller mellom disse begrepene: Noen, som Nora og Halbwachs, diskuterte historie *eller* minne, der de foreslo et skille mellom historie som et profesjonelt arbeid gjort for å framstille fortiden på upartisk vis, og minner, som hørte til muntlig tradisjon og hadde tydeligere formål og agenda enn historien. Andre forskere anså skillet mellom de to mer som historie *og* minne, der de beskriver ulike deler av en prosess for å oppnå best mulig dekning for et prosjekt. Til slutt er det historikere og minneforskere som tolker historie *som* minne, altså at å skrive historie er en måte å minnes på, og er ikke kvalitativt overlegen andre former for minne.²³⁵ Denne mer relativistiske formen for historie blir eksemplifisert av Burke, som mener enkelte spørsmål burde lede historieskriving og forskning: Hvem vil at hva skal minnes, hvem skal huske det, og hvorfor? Hvem sin versjon av fortiden blir nedtegnet og bevart?²³⁶

Denne tolkningen av historie som minne og som konstruert vil prege dette kapittelet, da jeg vil undersøke hvordan folkeminnesamlinger har blitt preget av og i sin tur preget kulturarv, både samtidens definisjon og kommende definisjoner. Dette vil jeg gjøre gjennom en analyse av enkelte begreper og modeller innenfor kulturminnestudier, med fokus på hvordan folkeminnesamlingene fungerer som *minnesteder*, men også som *kulturelle og kommunikative minner*, og hvordan *medieringen* av samlingene framstår.

7. 1 Lieux de memoire: minnesteder

Pierre Nora sitt konsept *lieux de memoire* handler om hvordan man kan skape minnesteder, spesifikke steder som mytologiserer enkelte hendelser eller ideer fra fortiden, og framprovoserer minneprosesser for publikum, *leserne* av minnstedet. Nora framhever at minnesteder kan være geografiske steder, bygninger og monumenter, men også historiske personer, tekster eller symboler. Som nevnt tidligere, er det viktige at stedene fungerer som et

---

²³⁴ Erll 2011, s. 39

²³⁵ Erll 2011, s. 41-45

²³⁶ Erll 2011, s. 43

oppbevaringssted og som utløsningsmekanisme for kunstige minner, fordi Nora hevder det ikke lenger finnes et naturlig kollektivt minne som gjennomsyrrer en felles samfunnsbevissthet.²³⁷

Det er verdt å stille spørsmål ved om det er gunstig å snakke om et *naturlig kollektivt minne*, da nyere forskning framhever at kultur og identitet er konstruert, uavhengig av hvilken tidskontekst som råder.²³⁸ Samfunnet som Nora eksemplifiserte som et autentisk *milieu de memoire*, var bondesamfunnet, hvilket er særlig verdt å merke seg i denne sammenhengen, og er noe jeg vil utfordre.

Noras *lieux de memoire* er et begrep som først og fremst var politisk tiltenkt, og var ment som nasjonaliserende verktøy, der hendelser kunne mytologiseres for å skape en nasjonal fellesskapsfølelse og en forståelse av en felles historie.²³⁹ Nora sin konseptualisering av minnesteder er på sett og vis statisk, han detaljerer ikke prosessen der minnstedene blir skapt, ei heller hvordan de kan endre seg. Det gjør imidlertid Ann Rigney, som har tolket begrepet videre fra Nora sitt utgangspunkt. Hun framhever minnsteders funksjon som en pågående prosess, der minnstedet blir kontinuerlig tilført ny mening og skapes på nytt i ethvert møte med publikum.²⁴⁰

Med Rigney sin forståelse av minnesteder som bakgrunn, vil jeg undersøke samlingene til Haukenæs og Bjørgaas. Jeg vil se hvordan de fungerer som minnesteder, og hvordan konteksten til de to samlingene hadde innflytelse på hvilket materiale som ble plukket ut til å skape et minnsted. Jeg vil også se på hvordan samlingenes rolle som minnesteder har vært i endring og fått ny eller annen betydning ettersom publikum, eller leserne, av minnet endret seg.

7. 2 Kollektive, kulturelle og kommunikative minner

For å kunne analysere hvordan samlingene fungerer som minnesteder, vil jeg først etablere noen sentrale begreper innenfor minnestudier, spesifikt kollektive minner, kulturelle minner og kommunikative minner, og hvordan samlingene framstår i lys av disse perspektivene.

---

²³⁷ Erll 2011, s 23-27

²³⁸ Erll 2011, s. 25

²³⁹ Boer 2010, s. 21

²⁴⁰ Rigney 2010 s. 27

Kollektive minner baserer seg på to grunnleggende prinsipper: at kollektive minner er individuelt opplevde hendelser som opererer innenfor et sosiokulturelt avgrenset miljø, og at kollektive minner er skapte fortellinger basert på gjenfortellinger formulert i fellesskap, som sirkuleres aktivt.²⁴¹ De to prinsippene er grunnleggende forskjellige, men kan forenes gjennom teoretiske rammeverk. De skapte fortellingene er baserte på gjenfortellinger som på et tidspunkt var individuelle minner. Særlig når minnene ble tradert nedover generasjonene, som et bytte av *levende minne* mellom minnets opphav og etterkommere, skapes kollektive minner som besitter kvaliteter fra begge prinsippene.²⁴² Slik kunne fortellinger innad i en familie eller slekt, som begynte som organiske minner, sakte bli fjernet fra informanten og bli en del av et kollektivt minnenettverk, som da kunne formidles videre.

Skillet mellom de to prinsippene rundt kollektive minner dukker også opp i Aleida og Jan Assmanns teori om det kommunikative og det kulturelle minnet. Det kommuniserende minnet var forbundet med muntlig kommunikasjon, tradering og overrekkelse, og knyttet til familie, slekt, eller små lokaliteter, men uten noen formalisering eller formål bak. Det kulturelle minnet, derimot, var en formalisert prosess, der det krevdes profesjoniserte forvaltere, som historikere, andre akademikere, eller opptrente aktører, og et program for å gjøre minnet til et *grunnleggende* minne, altså en myte. Dette trengte ikke bety at hendelsen måtte ha funnet sted for svært lenge siden, da hendelser umiddelbart kan bli mytologisert i et samfunn. Store traumer som terrorhandlinger eller kriger er et tydelig eksempel på dette. Kulturelle minner må altså ha gått gjennom en intendert prosess for skape en mytologisert versjon av fortiden.

Jan Assmann hevder at det er viktig å være nøye med å skille disse to funksjonene fra hverandre, selv om de gjennomsyrrer hverandre på mange måter i en kultur med en realistisk historisk bakgrunn.²⁴³ Skillet mellom de to funksjonene er nyttig i en analyse, men et reelt samfunn med en felles historie, vil ha hendelser og minner som overskrider en såpass streng dikotomi. Når kulturelt og kommunikativt minne i en *historisk kultur* gjennomsyrrer hverandre slik i flere dimensjoner, mener jeg det kunne vært nyttig å se dem som to faser av en prosess.

Informantene til både Bjørgaas og Haukenæs har mest sannsynlig fått fortellingene tradert fra eldre generasjoner eller medlemmer av lokalsamfunnet. Disse har igjen gjerne fått fortellingene

---

²⁴¹ Erl 2011, s. 15

²⁴² Erl 2011, s. 17

²⁴³ Assmann, gjengitt i Erl 2011, s. 31

tradert fra sine eldre slektninger. Trolig har fortellingene hatt stort meningsinnhold og vært knyttende for familien, men også holdt seg innenfor slektens rammeverk. De klassifiseres dermed som det Assmann og Assmann ville kalt et kommunikativt minne. Da Haukenæs og Bjørgaas samlet inn fortellingene, forlot imidlertid minnene sin kommunikative kontekst, og gikk inn i en samling av minner som alle var fjernet fra sine tidligere rammeverk. Dermed endret rammeverket seg. Når minnene ble satt sammen med andre familiers fortellinger, tradert fra et uvisst antall generasjoner tilbake, får de en ny kontekst, et nytt format, en ny mening. Allerede ved å skriftliggjøre fortellingene endres formatet av minnene, så vel som intendert målgruppe og formålet for å fortelle dem. Der de tidligere skulle skape en fellesskapsfølelse på tvers av generasjoner innad i en slekt, skaper den nye sammensetningen en ny kontekst for leseren. Fellesskapet som blir fremhevet med samlingene, handler i hovedsak om lokalitet, om et fellesskap med de andre slektene som også har blitt samlet inn, og om et slektskap til lokalsamfunnet. Det spesifikke tverrgenerasjonelle forholdet blir ofret når fortellinger med opphav i ulike tidsperioder blir presentert sammen. Da blir samlingens tidsdimensjon flatet ut til ett tidsperspektiv, det gamle. Det tverrgenerasjonelle er for så vidt fortsatt til stede, men i den nye konteksten framstår tidligere generasjoner som én mytologisert generasjon av forfedre. Slik kan man tolke prosessen av å samle inn minnene og sette dem i samling som ett av aspektene som tilførte minnene verdi som kulturelle minner, og fjernet dem fra sin kommunikative funksjon. Satt inn i tidskonteksten til de to samlingene blir denne overgangen tydeligere.

Haukenæs samlet inn folkeminner i en tid der det kulturelle programmet ønsket å skape en felles identitet basert på traderte fortellinger og minner fra tidligere generasjoner, og hans formål med samlingene var både fokusert på å skape samlinger av lokal verdi og av nasjonal verdi. Det lokale prosjektet var i seg selv transformativt, men sett i kombinasjon med ønsket om at samlingene skulle få nasjonal verdi, så framstår innsamlingen av disse minnene som en del av et formalisert prosjekt, og dermed som noe som konstituerer kulturelle minner fjernet fra konteksten av enkeltfortellingene. Overgangen fra kommunikativt til kulturelt minne kommer tydelig fram på denne måten.

Bjørgaas samlet inn folkeminner generasjonen senere, da det nasjonalromantiske prosjektet hadde fått sine motkulturer og ikke var en like framtrædende innflytelse. Han samlet lokalt og tiltenkte samlingene til lokalsamfunnet, men han hadde også andre mål med samlingen, særlig språkmessig. Ved å skriftliggjøre fortellingene endrer Bjørgaas minnets kontekst og funksjon.

Videre skriftliggjorde han dem som en del av et prosjekt for å skape et skriftspråk for vossedialekten, og bevare dialekten gjennom samlingen. Dermed skaper også Bjørgaas en samling minner som har en *funksjon* utover tradering av slektsfortellinger, og dermed fjerner seg fra det kommunikative minnet. Han skaper en slags ideell vossekultur med et ideelt målføre, og mytologiserer på den måten samlingen slik at den fungerer som et kulturelt minne.

Et viktig aspekt av det kulturelle minnet handler om formidlingen av minnet. Når prosessen for denne formidlingen er såpass formalisert som ved utgivelsen av bøker, er dette også et argument for hvordan samlingene eksisterer i et spektrum mellom kommunikative og kulturelle minner, der minnene blir mer og mer formaliserte og mytologiserte lenger og lenger ut i prosessen.

7.3 Mediering av minner

Minnesteder kan altså være så mangt, fra materielle steder, til tekster, personer og konsepter. Medieringen av minnesteder, hvilket format minnestedene blir formidlet gjennom, kan dermed inkludere plaketter ved monumenter, malerier som formidler et romantisert ideal, som Tidemand og Gude gjorde for nasjonalromantikken, eller utformingen av en bok. Uansett er ikke media nøytrale bærere av minner: Medium vil påvirke minnet og legge igjen *spor* av seg selv i minnet. Minnene er altså avhengig av media for å overleve, men på et vis er også «mediet er minnet» sant, fordi minnene er så preget av sin form og sitt format.²⁴⁴

I folkeminnesamlingene til Haukenæs og Bjørgaas er det flere nivåer av mediering som kan analyseres. Først og fremst er de skriftlige, og skriftliggjorte. Historikeren Le Goff redegjorde for hvordan ulike mediering av minner skapte ulike minnekulturer, og delte dette opp i faser. Den første fasen omhandler minner i skriftløse kulturer, der muntlighet er et medium. Disse minnene er ofte ideologisk ladede opphavsmyster, som er rotfestet i ritualer, og framhever en felles identitet.²⁴⁵ I disse kulturene er ofte minnespesialister ansvarlige for minnearbeidet. Det er heller ikke eksakte gjenfortellinger som blir fortalt, men gjerne en mer kreativ og dynamisk gjenfortelling, der minnenes dype narrative strukturer er bevart, men detaljer gjerne reflekterer elementer fra samtiden. En muntlig tradisjon som dette eksisterer ifølge Le Goff som regel før et samfunn får skriftkultur. De neste fasene av minneproduksjon omhandler ifølge ham skriftkulturens utvikling, trykkpressens vekst, og etter hvert også teknologiens utvikling.²⁴⁶

---

²⁴⁴ Erll 2011, s.116

²⁴⁵ Le Goff, gjengitt i Erll 2011, s. 117

²⁴⁶ Le Goff, gjengitt i Erll 2011, s. 117

Særlig trykkepressen revolusjonerte minnekultur i Europa, ifølge Le Goff. Sammen med historiefagets institusjonalisering ble museer, biblioteker og arkiver etablert, og minnematerialet som ble lagret der, krevde forvaltere som kunne bearbeide stoffet. Slik ble både funksjonelt minne, gjennom distribuering av trykket media, og lagret minne, gjennom arkiver, utviklet til fungerende konsepter, hvilket jeg vil komme tilbake til.²⁴⁷

Samlingene til Haukenæs og Bjørgaas, og for så vidt alle samlinger av folkeminner rundt omkring i norske byer, men i hovedsak bygder, passer ikke inn i en slik inndeling. Lokalsamfunn, og slekter innad, har bevart den muntlige traderingstradisjonen, til tross for en levende skriftkultur, og skrivekyndighet. De trekkene Le Goff fremhever ved den muntlige traderingen, er den dynamiske gjenfortellingen, der fortelleren gjerne tilpasser minnene til tidens mest relevante kontekst, eller meningsfulle narrativ, selv om minnets kjerne forholder seg konsekvent. Dermed vil jeg argumentere for at muntlig fortellerkunst i lokalsamfunn har blitt bevart og videreført, samtidig som samfunnet skapte funksjonelle minner ved nye former for institusjonalisering og distribuering. Traderingen av folkeminnene varte helt fram til Haukenæs samlet inn fra sine informanter i 1880-årene, Bjørgaas samlet inn fra sine i 1910-årene, og trolig enda lenger. Selv om lokalsamfunnet, og familiestrukturene, har utviklet seg forbi mange av datidens strukturer, som for eksempel generasjonsboliger, har jeg opplevd selv å få flere av de samme fortellingene som dukker opp i samlingene til Bjørgaas fortalt til meg som barn. De narrative strukturene var bevart, mens detaljer var blitt endret og tilpasset. Slik vises det at muntlige og skriftlige minnesformer kan sameksistere i et samfunn.

Da folkeminnene ble innsamlet, fikk de sin skriftlige form. Dermed fikk de også nye funksjoner. Den nye medieringen av minnene til en skriftlig form, lot samlingene bli distribuert til et videre publikum, bli satt i sammenheng med andre utgitte samlinger, og arkivert i en statisk form til kommende generasjoner. Gjennom folkeminnesamlingene kan vi dermed se disse ulike fasene av minnekollektivisering i kombinasjon; traderingen og fortellingen av minnene tilhører en muntlig, dynamisk minnetradisjon. Nedtegnelsen, innsamlingen og distribueringen av samlingene som både Haukenæs og Bjørgaas gjennomførte, faller derimot inn under fasen som kjennetegner en skriftbasert kulturs forhold til minnemateriale.

---

²⁴⁷Le Goff, gjengitt i Erlil 2011, s. 117

Jeg vil argumentere for at det er i denne fasen, der samlingen blir skriftliggjort, organisert og distribuert og dermed også går over til å fungere som et kulturelt minne, at samlingene begynner å fungere som minnesteder. Det er i denne konteksten at samlingene får en mening som går ut over tekstinnholdet, og begynner å eksistere for leserne i kombinasjon og i sammenheng med andre samlinger. Haukenæs sine samlinger ble en del av det vestlandske selvbildet, som skapte en følelse av egen identitet adskilt fra andre regioner i Norge. Samtidig ble samlingene en del av grunnlaget for en særnorsk identitet, da de skapte en bro tilbake til en romantisert fortid. Publikum for disse to tolkningene var gjerne i ulike sfærer. De som tilhørte lokaliteten kunne tolke samlingen som et minneste for en lokal fortid, og lese identitet ut fra dette. Lesere fra hardanger-regionen kunne tolke samlingen som et regionalt minneste. Lesere fra andre deler av landet kunne tolke samlingen som et minneste for *folkekulturen*, den nasjonale fellesidentiteten.

Bjørngaas sine samlinger forholdt seg stort sett til det lokale, og fungerte nok også stort sett som minnesteder i Voss og Vossestrand. Jeg vil argumentere for at tidskonteksten var en viktig faktor i hvorfor samlingene hans kan leses som et minneste. Samlingene ble funnet fram igjen, gitt ut på nytt, og fikk sin gjenfødelse i 1940-årene, da Norge var under tysk okkupasjon. Samlingene presenterte en mytologisert fortid som forsterket nordmenns særnorske identitet, og skapte et skille mellom de tyske okkupantene og det norske folk. Språkmessig var lydskriften på vossamål en faktor som framhevet dette, da det forsterket den lokale identiteten. Slik ble Bjørngaas sine samlinger særlig effektivt som minneste på grunn av konteksten, og kunne leses som et lokalt minneste, men også et nasjonalt et, siden den lokale befolkningen som et resultat av tidsånden ønsket å føle på nasjonalt fellesskap.

Sjanger

Et annet aspekt av mediering går ut på format og sjanger. Tradisjoner og normer dikterer gjerne hvilken form minner kan få, og gjennom hvilke media, og hvordan, de gjerne blir kommunisert. Litterære minnesuttrykk har som regel vært gjennom en bearbeidende prosess for å skape et narrativ, og i Haukenæs og Bjørngaas sine folkeminnesamlinger har denne prosessen blitt gjennomført *minst* to ganger: først av informanten og deretter av samleren. Minner, altså hendelser som blir husket av mennesker, blir bearbeidet inn i et narrativ for å gi mening for den som husker. Man kan argumentere for at et minne først blir et *minne* når det blir narrativisert.²⁴⁸

---

²⁴⁸ Erll 2011 s. 89-90

I folkeminnesamlingene har fortellingene først blitt bearbeidet av informantene: De forteller og konfigurerer historiske hendelser til å gi narrativ mening, både ved å fjerne, underdrive, overdrive og rasjonalisere elementer. Dermed skapes meningsfulle opphavsmyster og særidentitet.²⁴⁹ Deretter vil folkeminnesamleren også gjøre sine bearbeidelser, redigere bidragene som kom inn, for så å formattere minnene i en spesifikk konstellasjon, for at samlerens ønskede narrativ skal gi mening.

Erll framhever hvordan de som skaper et medium laget for å minnes, konstruerer prosessen, men hun framhever også hvordan leseren, publikum, har en aktiv rolle i prosessen:

*The producers and recipients of a medium of memory actively perform the work of construction- both in the decision as to which phenomena will be ascribed the qualities of memory media, as well as in the encoding and decoding of that which is (to be) remembered.*²⁵⁰

I tillegg til formatet minnet tar, er det gjerne også sjangerhensyn som tas når det handler om litterære minnesuttrykk. Sjangerens litterære uttrykk blir med på å bestemme hvordan minnene arter seg i det kollektive: De får en narrativ form som ifølge Hayden White sin teori om *emplotment*, kan tolkes som tragedie, romanse, komedie eller satire.²⁵¹ De narrative valgene som blir tatt, om de passer inn i White sin teori, eller innretter seg andre felters narrative tradisjoner, reflekterer samfunnet de er skrevet i og tillegger dermed mening til minnesuttrykket.

I samlingene til Haukenæs og Bjørgaas innretter enkeltfortellingene seg tydelig etter de klassiske folkekulturelle sjangrene, eventyr og sagn. Det er imidlertid også verdt å se på samlingene og hvordan sjanger og form påvirker minnesuttrykkene der. Formatet som dikterte at folkeminner skulle settes sammen til en kolleksjon samlet fra én lokalitet, var ikke en oppfinnelse av verken Haukenæs eller Bjørgaas. Det var en tradisjon som hadde preget samlingene til framtrepende forskere og forfattere i Norden før både Haukenæs og Bjørgaas sin tid, og kan spores tilbake til Tyskland, til før brødrene Grimms første utgivelse, og til samlinger de var inspirert av.²⁵² Sammensetningen av folkeminner i det formatet er ikke en nøytral

---

²⁴⁹ Erll 2011 s. 147

²⁵⁰ Erll 2011 s. 125-126

²⁵¹ White 1984, s. 20-21

²⁵² Zipes 2014, s. xxxiv

framstilling: Kategoriseringen og organiseringen Haukenæs og Bjørngaas gjorde med samlingene har gitt formen til hvordan samlingene blir husket, og har blitt lest og oppfattet, og er altså en iboende egenskap i samlingene som minner, og som minnesteder.

7. 4 Lagring og distribuering

Den viktigste delen av minnstedets funksjon er som den todelte rollen mellom lagrede og sirkulerende minner, eller lagrede og funksjonelle minner. Funksjonelle minner er minner som blir aktivt formidlet. De har en tilstedeværende relevans for en samfunnsgruppe, og blir brukt med tanke på framtiden, ikke bare fortiden. Funksjonelle minner beskriver hvordan ny mening og nytt innhold blir tillagt ethvert møte mellom minnsted og publikum. Men for at et samfunn skal kunne ha en sammensatt kulturell og historisk bakgrunn, trengs også lagrede minner. Lagrede minner fungerer som en reserve og en ressurs for kulturell bakgrunn. Det er en grad av overlapping mellom de to, som lar muligheter for endring og fornyelse opprettholdes.²⁵³

Alene er lagrede minner materiale som ikke blir aktivt sirkulert, og dermed ikke har en umiddelbar tilknytning til nåtiden.²⁵⁴ Funksjonen til de lagrede minnene handler om et mediums oppgave å bevare og gjøre minner tilgjengelige *over tid*.²⁵⁵ Den sirkulerende funksjonen derimot, fokuserer på å distribuere minner *over rom*, altså gjøre minnematerialet tilgjengelig gjennom trykking, aviser, og etter hvert også radio, tv og internett.

Folkeminnesamlinger, og nasjonalromantiske forestillinger om bondekultur og folkeliv, ble samlet sammen for nasjonsbyggende formål, og aktivt sirkulert i Norge på slutten av 1800-tallet, og hadde blitt en del av kanon, den aktivt sirkulerende historien et land framstiller, innen 1900-tallet.²⁵⁶ Gjennom historieundervisning kom tema inn i skolen, hvilket er et av de mest effektive virkemidlene i nasjonsbyggingsprosessen. Samtidig ble folkeminnene institusjonalisert. De fikk universitetsfag opprettet, museer dedikert, og fagfolk ble opplært i hvordan de skulle forvalte og preservere folkeminnene. Som en direkte konsekvens av de første folkeminnenes innsamling, ble det skapt et profesjonalisert felt for å bevare dem.²⁵⁷ Dermed ble folkeminnene ikke bare profesjonelt forvaltet og sirkulert, men også arkivert: lagret på

---

²⁵³ Erll 2011, s. 36

²⁵⁴ Erll 2011, s. 35

²⁵⁵ Erll 2011, s. 126

²⁵⁶ Bjørgo 2006, s. 14-15

²⁵⁷ Se «institusjonaliseringen av folkeminnene,» kapittel 3

museer, arkiver, bibliotek, og andre institusjoner som har en rolle i å både distribuere og lagre minner. Folkeminnene ble preservert gjennom disse institusjonene. Samtidig ble den aktive funksjonen av sirkuleringen opprettholdt. Dette var delvis av institusjonene, som ga ut samlinger gjennom NFL, og universitetene som lærte opp nye fagfolk og utvidet fagfeltet. Utover dette viste folkeminnene at de fungerte effektivt som minnested ved at minneprosessen var overlatt til folket, gitt tilbake til folkekulturen for å generere nye bilder. Minnestedet fortsatte skapelsen av nye uttrykk, kunst, litteratur og nye samlinger fortsatte å produsere bilder på og videreføre ideen om en særnorsk, bonderomantiserende fortid.

Effektive lagringsmedia er gjerne både medium og inneholder kulturelt minne: altså media som både minnes noe og blir i seg selv minnet.²⁵⁸ Slik kan minner, og i denne sammenheng minnesteder, være både funksjonelle og lagrende. Samlingene til Haukenæs og Bjørgaas har vært gjennom overlappingen mellom de to funksjonene. Da samlingene kom ut i sin respektive tid, oppfylte de en sirkulerende funksjon, de ble aktivt forvaltet, spredt og brukt i samfunnet, lokalt i Bjørgaas sitt tilfelle, og både lokalt, regionalt og nasjonalt for Haukenæs sin del.

I tillegg bidro samlingene til å skape lagrede minner: at samlingene til de to aktørene ble skriftliggjort, førte til at de kunne gå inn i både et nasjonalt og et lokalt «arkiv,» i den forstand at den kulturelle bakgrunnen som skaper identitet og fellesskapsfølelse ble legitimert. I tillegg finnes både Haukenæs og Bjørgaas sine samlinger arkivert på flere fysiske bibliotek, så vel som digitaliserte gjennom Nasjonalbiblioteket og dermed tilgjengelig for hele landet. Dermed har de blitt bevarte for generasjoner som kommer, og bidrar til et kulturelt minnesarkiv.

7.5 Konklusjon

Men hvor står samlingene til Bjørgaas og Haukenæs i dag? Hva med folkeminnesamlinger fra resten av landet? En gang ble de aktivt sirkulert, bidrar de idag til arkivet, til de lagrede minnene? Erll formulerer seg slik: «the functional memory should be seen as existing in the foreground, silhouetted against the background of the stored memory.»²⁵⁹ Jeg tolker folkeminnesamlingene som en del av denne bakgrunnen av vårt kulturelle minne i dag, til tross for de avgrensede lokale rammeverkene. Hver for seg skapte de minnesteder som forsterket en fellesskapsfølelse for generasjoner av vossinger. De originale samlingene blir i svært liten grad

---

²⁵⁸ Erll 2011, s. 27

²⁵⁹ Erll 2011, s. 35-36

sirkulert lenger. Men betyr det at ikke samlingene fungerer som minnesteder lenger? Fellesskapet, bildet av den felles lokale identiteten, har det løsrevet seg fra samlingene og lever videre? Dette er spørsmål som jeg vil hevde er umulig å gi et fasitsvar på. Mens det fortsatt lever mennesker som samlingene fortsatt påvirker, som fortsatt møter samlingene med nye tanker og assosiasjoner og som skaper nytt meningsinnhold i møte med samlingene, så er minnestedet aktivt. Rigney hevder at et minnested bare holder seg aktivt så lenge det blir diskutert hva minnestedet betyr.²⁶⁰ Ironisk nok, når folk er enstemmige på hva et minne betyr, så vil det snart dø ut, fordi det er diskusjon, samtale og uenighet som tillegger minnet nye betydninger, og lar det utvikle seg som minnested i takt med samfunnet.

Allikevel, selv om meningen vil forsvinne fra minnestedet, og det en dag ikke er noens minner og assosiasjoner som blir trigget av samlingene, så er de fortsatt en del av det lagrede minnet. En del av bakgrunnen til vår kulturhistorie, og norsk, vestlandsk eller vossing-identitet. Lagret minne kan alltid hentes fram igjen.

---

²⁶⁰ Rigney 2010, s. 346

8. Konklusjon

Gjennom denne oppgaven har jeg undersøkt folkeminnesamlingene til Haukenæs og Bjørgaas for å belyse problemstillingen: *hvordan gir innsamlingsprosessen form til minnesuttrykkene?* Jeg brukte de følgende underproblemstillingene for å svare på dette spørsmålet, og skal nå gå gjennom dem hver for seg.

Hvordan påvirker folkeminneinnsamlere resultatet av sitt arbeid gjennom sin egen bakgrunn, sin faglige retning, og sine egne holdningsuttrykk?

Gjennom denne oppgaven har jeg systematisk gått gjennom Haukenæs og deretter Bjørgaas sin bakgrunn, faglige tendenser og holdninger for å belyse dette. Haukenæs kom fra et ressurssterkt hjem, men hadde ikke høyere utdanning utover omgangsskolen. Hans metode for innsamling viser til hans skriftsterke bakgrunn, og formet dermed hvilke bidrag han fikk til samlingene sine. Hans økonomiske bakgrunn hadde særlig stor påvirkningskraft, da han var avhengig av få gitt ut samlingene og dermed måtte innrette seg etter hva leserne ønsket.

Bjørgaas var på sin side utdannet lærer og holdt en autoritær posisjon i lokalsamfunnet, samtidig som at han var fra Vossestrand selv, og både arbeidet og hadde vokst opp der. I kombinasjon skaffet hans utdanning og autoritetsposisjon ham ekspertise til å samle og skrive samlingene på en måte som var vitenskapelig anerkjent, og ga han muligheten til å framstå som en tillitsverdig og legitim samler for informantene sine. I tillegg ble Bjørgaas sin språklige bakgrunn, med interesse i dialekter og lokal tilhørighet, viktig for hvordan han utformet og språkførte samlingene, hvilket igjen påvirket distribueringen. Hadde han skrevet på det mer regulerte landsmålet er det mulig at samlingene kunne ha fått kulturell betydning utover Voss og Vossestrand; dette var hvert fall oppfattelsen i lokalmiljøet. Slik det var fikk samlingene desto større betydning for vossingene, og bevarte med skriftliggjøringen sin et særegent portrett av en dialekt.

De to aktørene redigerte tekstene og samlingene sine ut fra personlige tanker om egnethet og kutyme. Haukenæs ville framstille folkekulturen på et balansert vis, med både sedelige og usedelige bidrag, både lyset og mørket i mennesket og kulturen. Dermed var grovhet eller moralitet ikke hensyn som påvirket samlingens utvalg. Haukenæs var en av folket, han var ikke bedre stilt eller bedre utdannet enn de fleste av sine informanter, hvilket ledet til at det ikke framgår noen overlegne betraktninger om folkekulturen. Bjørgaas var på sin side en respektert

autoritetsfigur, både skolelærer for bygdas barn, involvert i lokalpolitikk og kirkesanger i den lokale kirken. Det framgår fra brev at Bjørgaas fjernet bidrag som var for grove, eller ikke framsto som sømmelige. Rollen Bjørgaas hadde i sitt lokalsamfunn kan være med på å forklare hvorfor det å være en sømmelig, respektabel mann, var viktig for ham, og videre påvirket hva han anså som et nyttig og gunstig bidrag til kulturen. Slik tolker jeg hvordan bakgrunn, faglig overbevisning og holdning påvirket samlingene på konkrete og håndfaste vis.

Hvordan påvirket tidskonteksten innsamlernes virke? Hvilke trender og strømninger i innsamleres miljøer påvirket holdningene deres?

Haukenæs og Bjørgaas ga ut samlingene sine med bare noen tiårs mellomrom. Haukenæs, som begynte å gi ut samlingene sine i 1884, ga ut den siste *Natur, folkeliv og folketro*-boka i 1894. Bjørgaas ga ut sin første samling i 1917, før den neste i samlingen kom ut i 1941. Allikevel er de to preget av ulike tidskontekster. Haukenæs vokste opp, og begynte å samle, i tandem med det nasjonsbyggende prosjektet. Han ble direkte inspirert av Asbjørnsen, som innførte den norske standarden for populistiske folkeminnesamlinger. Haukenæs hadde derfor et ønske om å bidra til å tjene fedrelandet. Slik blir det også tydelig at samlingene er skrevet for en tiltenkt nasjonal målgruppe, og språkføringen hans, riksmål, forsterker dette inntrykket. I tillegg til at han ble påvirket av det nasjonale prosjektet, har jeg også argumentert for at leserne hans hadde en viss påvirkning på samlingen hans. Lesernes ønsker, altså markedets etterspørsel, var i sin tur også påvirket av tidskontekst og strømninger i samtidens miljøer, da det var etterspørsel etter det underholdende, og nettopp underholdningsverdien var noe anmeldelser ofte trakk fram om Haukenæs sine utgivelser.

I løpet av tiden som gikk før Bjørgaas begynte å samle og gi ut, hadde det oppstått en motkultur mot det nasjonsfokuserede. Bjørgaas var en del av fagmiljøet som ønsket å desentralisere folkeminnene, og dette styrte både innsamlingen, som holdt seg eksklusivt til Bjørgaas sitt eget lokalmiljø, og utgivelsen, som fokuserte på å gi ut i Voss og Vossestrand, og språkføringen i samlingene, som var en lydner representasjon av *vossamaol*.

På grunn av okkupasjonen av Tyskland i 40-årene var også etterspørselen særlig høy for utgivelser som framhevet en tradisjonell forståelse av norsk identitet og kultur, noe som kunne gi nordmenn en fellesskapsfølelse som ekskluderte tyskerne. Slik tydeliggjør både Bjørgaas hvordan den faglige retningen i hans tid har hatt betydning for hvordan samlingene ble utformet og gjennomført, og hvordan eksterne faktorer som okkupasjonen hadde en påvirkning på populariteten og distribueringen av samlingene.

På hvilke måter kommer informantene til syne i samlingene?

Informantene til samlingene er i stor grad anonymiserte i samlingene til både Haukenæs og Bjørgaas, og det er først gjennom forord at noen av informantene blir nevnt i Haukenæs sitt tilfelle, mens Bjørgaas nedtegnet navn og alder i sine notater, men fjernet dem før utgivelsen. Altså blir informantenes *identitet* skjult i samlingene. Det er allikevel måter de kommer til syne som *aktører* i samlingene. Utvalget av hvilke beretninger som ble inkludert i samlingene indikerer informantene i like stor grad som det indikerer samleren sin bakgrunn for redigering. Både alder, kjønn og sosial posisjon hos informantene påvirker hvilke minnesberetninger som resonnerer mest i tidspunktet de blir fortalt, og har blitt opplevd som mest relevante. Slik blir det tydelig at det er betydningsfullt *hvem* som er informanter. Jeg har også forsøkt å tydeliggjøre at både utvalg, bearbeidelse og fortellerkunst har vært hensyn hos informantene som begynte lenge før Haukenæs og Bjørgaas intervjuet dem og samlet inn minnene. Slik håper jeg det kommer tydelig fram *hvordan* informantene deltar i prosessen, og den grunnleggende dialogiske dimensjonen i hele prosjektet. Minnene reiser fra den familiære settingen og som tradert kulturuttrykk, gjennom informanten til samleren, og hans mediering. Deretter returnerer minnene i nytt format tilbake til lokalkulturen, til leseren. Hvis leseren tar minnet til seg og mytologiserer det, får det i tillegg den nye dimensjonen av å returnere til sin originale, muntlige form og bli fortalt muntlig videre.²⁶¹ Det vil imidlertid ikke lenger være den samme muntlig traderte fortellingen det startet som. Medieringen til skriftlig nedtegnet minne, til en del av en samling, til en del av en forfatters samlede verk, vil ha satt spor i minnet og endret det på et grunnleggende nivå. På et vis er dette en ironisk konklusjon, da muntlig traderte minner sin fremste egenskap nettopp er deres dynamiske fortelling, der de narrative strukturene blir bevart, mens detaljene er mer elastiske, og kan tilpasse seg endringer i tidsånden og nye kontekster.

Hvilke nye innsikter kan oppnås når kildematerialet analyseres som minnesteder?

«*Folkeminni er såkorn som har kome i hus*», sa Bjørgaas om arbeidet sitt med folkeminner, om hvorfor det var viktig og nyttig å gi dem ut. Dette språklige bildet forteller flere ting om Bjørgaas sine holdninger til sitt virke. Bjørgaas var både en framtrædende person i kirken og drev sin egen gård, så metaforen om såkorn får to nivåer med meningsinnhold: Både bibelske

---

²⁶¹ Dette har forekommet i min egen slekt, og jeg har opplevd å få fortalt og gjenfortalt folkeminnene i ulike former fra eldre familiemedlemmer. Jeg holder det som sannsynlig at dette ikke er unik opplevelse, og at former for slike fortellinger forekommer i flere familier og slekter. Dermed bruker jeg min egen erfaring som en representativ fortelling.

assosiasjoner, der å så og høste er et gjennomgående tema, og det rent praktiske ved å drive en gård. Hele sitatet²⁶² framhever først innhøstingen som halve arbeidet, før vårvinna beskriver resten. Bjørgaas var altså klar over sin egen rolle i prosessen, og i metaforen han maler, var han bonden som høstet minnene. Det framstår som at han anså lokalsamfunnet som grobunnen han både høstet minnene fra, men også de som skulle gro fram de nye spirene. Metaforen framstiller altså han selv som den aktive parten i prosessen, mens informantene og leserne av folkeminnene blir passive aktører. Informantene har imidlertid formet uttrykkene gjennom et flertall måter. Leserne på sin side tilfører minnene mening ved å lese og sirkulere dem, og er den andre halvdel av prosessen ved å skape kollektive minner. Etter at samlingene ble utgitt, var leserne ansvarlig for at minnet blir til et minne, og at samlingene fungerte som et minnested.

Et annet aspekt fra Bjørgaas sitt sitat er at han ikke snakket om sin egen samling som helhet. Muligens anså Bjørgaas samlingene sine som relativt nøytrale bærere av folkeminnene han hadde samlet. Sett i lys av at mediet kan ses integrert i minnet, fordi formen av minnet blir en essensiell del av hvordan minnet leses videre, må vi sette spørsmålsteget ved om samlinger kan nøytralt formidle folkeminner. Media *er* minnet, på flere måter. Samlingen til Bjørgaas, og til Haukenæs også, *er selve* folkeminnet, fordi det har formet og påvirket måten minnet leses på, og hvordan folkeminnene *minnes*.

Minnesteder har den interessante funksjonen at de både bevarer minner fra fortiden, men også skaper nye minner i ethvert møte med nye lesere. Særlig litterære minnesteder viser denne funksjonen tydelig, og er både minneproduserende og minnereflekterende, og gjerne begge deler på samme tid.²⁶³ Folkeminnesamlingene fungerer på dette viset; de har bevart en samling minnesuttrykk tradert ned gjennom generasjonene og har dermed lagret minner som viser til en fortid, og skriver på dette viset historie. I tillegg er de *minneproduserende*, gjennom å skape et bilde av en fortid som framstår som narrativt sammenhengende, og samler fortellinger fra ulike tider til en framstilling av det mytologiserte *gamle dager*.

Har det vært givende å undersøke samlingene som minnesteder for å se hvordan kulturuttrykkene, og kulturarven, har oppstått? Jeg vil hevde at det har vært gunstig. Innsamlingsprosessen, og praksisen rundt bearbeidelse og utgivelse av folkeminnene, har belyst hvordan samlingene fikk sin form, og ble påvirket av samleren på konkret vis. Men kulturarven

---

²⁶² Se «Utgivelsespraksis» kapittel 5

²⁶³ Erll 2011, s. 151

er ikke bare hvordan minnemateriale oppsto. For at folkeminner skal fungere som kulturarv, er det en prosess som skjer mellom minnene og publikum, der publikum tar til seg folkeminnene og gjør de til en del av sitt eget narrativ, sin egen livshistorie. Leserne tar til seg minnet, og skaper en identitet rundt det, og det er nettopp denne prosessen som minnestedsanalysen belyser. Dermed har denne oppgaven forsøkt å svare på hvordan folkeminnene fikk sin form, så vel som hvordan de fikk sin *rolle*.

Gjennom denne oppgaven har en rød tråd vært folkeminnenes lokalitet. Dette har dukket opp blant annet i minnestedsanalysen, da sentreringen av folkeminnene, og disse samlingene, som lokaliteter, eller konsepter som lot seg avgrenses og oppsøkes, har vært en viktig funksjon for at minnestedene skulle være effektive. Men folkeminnenes lokalitet, hvor de er stedfestet, hentet fra og sirkulert tilbake, har også andre dimensjoner. Jeg har diskutert hvordan folkeminnenes lokale avgrensning har bidratt til en videreføring av nasjonalromantikken, som jeg valgte å kalle lokalromantikk. Her har den romlige dimensjonen i folkeminnene vært imperativ. Hvor den lokale avgrensningen går, er også interessant, både for sirkuleringen av folkeminner, men også hvilken funksjon folkeminnene får for leseren. Samlingene til Haukenæs, for eksempel, hadde en bredere regional funksjon enn Bjørgaas sine, men begge samlingene fungerte lokalt, som lokalt festede minnesteder, men også nasjonalt, riktig nok på ulike vis. Haukenæs sine samlinger fungerte som et nasjonalt festet minnested fordi hans distribuering av verkene strakk seg nasjonalt. Dermed leste hans *nasjonale* lesere en nasjonaliserende funksjon i hans verker, og minnesteder fikk et løsere feste på den mer diffuse helheten Norge. For Bjørgaas derimot tyder det på at hans verker ikke ble distribuert særlig utenfor hans lokale forankring, og på det bredeste dekket kunne de finnes regionalt også, gjennom salg i Bergen for eksempel. Allikevel hadde samlingene hans en nasjonaliserende funksjon, men i hans tilfelle fungerte de nasjonsbyggende *i lokalsamfunnet*. Siden de fleste samlingene ble utgitt under okkupasjonen ble det en viktig funksjon for samlingene å kommunisere noe særnorskt, og dette strakk seg dermed til et nasjonalt rammeverk, og utover den lokale identiteten, som samlingene for øvrig *også* oppfordret til og framhevet.

Undersøkelsen jeg har gjort i denne oppgaven har forhåpentligvis bidratt til å skape innsikt i folkeminnevitenskapens faghistorie. Jeg har forsøkt å utforske forholdet mellom folkeminnesamlingens enkeltutøvere og deres miljøer, og se hvordan de har kunnet virke på folkeminnefeltet. I tillegg har jeg undersøkt institusjoners og organisasjoners påvirkning på

hvordan feltet utfoldet seg. Jeg håper, og mener, funnene mine har en reell bruksverdi innen kulturvernarbeid, så vel som i lokalhistorisk virksomhet.

Bibliografi

Kilder

Digitalarkivet

- Folketelling 1891 for 1233 Ulvik Herred,
<https://media.digitalarkivet.no/view/52972/2707> Sist nedlastet 21.04.2022
- Folketelling 1891 for 1233 Ulvik Herred,
<https://media.digitalarkivet.no/view/52972/2983>, Sist nedlastet 21.04.2022
- Folketelling 1891 i Evanger Herred 1237,
<https://media.digitalarkivet.no/view/52975/467>, Sist nedlastet 22.04.2022
- Folketelling 1900 for 1234 Granvin Herred,
<https://media.digitalarkivet.no/view/37313/389>, Sist nedlastet 21.04.2022
- Folketelling 1900 for 1234 Granvin Herred,
<https://media.digitalarkivet.no/view/37313/399>, Sist nedlastet 21.04.2022
- Folketelling 1910 for Evanger herred 1237
<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036682000457> Sist hentet
22.04.2022
- Folketelling 1920 i Evanger herred 1237,
<https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1341>, Sist nedlastet 22.04.2022
- Folketelling 1920 i Evanger herred 1237,
<https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1343>, Sist nedlastet 22.04.2022
- Folketelling 1920 i Evanger herred 1237,
<https://media.digitalarkivet.no/view/74008/1337>, Sist nedlastet 22.04.2022

Etno-folkloristisk arkiv, Universitetet i Bergen

- EFA Bjørgaas 1, s. 1-2, Etno-Folkloristisk Arkiv, Universitetet i Bergen
- EFA Bjørgaas 1, s. 33, Etno-Folkloristisk Arkiv, Universitetet i Bergen
- EFA Hannaas 206 6a-6b, s., Etno-Folkloristisk Arkiv, Universitetet i Bergen
- EFA Hannaas 368, s. 2, Etno-Folkloristisk Arkiv, Universitetet i Bergen
- EFA Hannaas 368, s. 4, Etno-Folkloristisk Arkiv, Universitetet i Bergen

Norsk Folkemminnesamling:

NFS Bjørgaas, Knut; 2 konv. i A4, skap 16 B. Oppskr. datert 1918 fra Voss, Hor.

NFS NFS 1, Norsk Folkeminnesamling, Universitetet i Oslo

NFS, NFS 45, Norsk Folkeminnesamling, Universitetet i Oslo

Kassebok aaf landslaget for folkeminnesamlarar

Mötebok for landslaget for folkeminnesamlarar

Journal for landslaget for folkeminneinsamlarar

Voss Folkemuseum

Brev fra Bjørgaas til Per Dymbe, formann i Voss Mållag

Dokumenter fra 1968 og 1972 som er stifta sammen og refererer historien til folkeminnenemnda.

Voss Folkeminnenemnds møtebok 1954-1964

Trykte kilder

Arnetveit, S. (1946, 24.08), «Knut Bjørgaas – Nokre Minneord,» *Avisa Hordaland*, s. 1,

Avisa Hordaland (1884, 03.06) «Subskripsjons-indbydelse på Natur, folkeliv og folketro»

Avisa Hordaland (1884, 09.08) «Til Skjerves bokhandel»

Avisa Hordaland (1910.12.10), «Til medlemmer av heradsstyret paa Vossestrandi for Vinje Sokn»

Avisa Hordaland (1917, 29.12) «Or gommol ti»

Avisa Hordaland (1918, 16.05) «Riksstipend»

Avisa Hordaland (1920, 21.07) «Pensjon til Haukenæs»

Avisa Hordaland (1922, 18.11) «Th. S. Haukenæs»

Avisa Hordaland (1933, 15.07) «Val av utsendingar til nominasjonsmøte for vinstre»

Avisa Hordaland (1941, 03.09) «Nytt band av Knut Bjørgaas sine folkeminne frå vossebygdene»

Avisa Hordaland (1941, 01.10) «Or gommol ti går godt»

Avisa Hordaland (1943, 20.03) «Vossestrand sparebank»

Avisa Hordaland (1943, 18.12) «Knut Bjørgaas 60 år»

Avisa Hordaland (1944, 28.10) «Or gommol ti»

Avisa Hordaland (1944, 06.12) «Til jol!»

Avisa Hordaland (1945, 03.02) «Vossasoga»

Avisa Hordaland (1945, 09.06) «7. juni på Vossestrand»
Avisa Hordaland (1945, 17.11) «Voss Sogelag»
Avisa Hordaland (1945, 28. 11) «Knut Bjørgås sine folkemminnesamlingar»
Avisa Hordaland (1945, 15.12) «Boksalet i år»
Avisa Hordaland (1946, 23.03) «Lektor Per Tylden til forman i Voss mållag»
Avisa Hordaland (1946, 08.05) «Kva folkemminnesamlaren Knut Bjørgås har gjeve oss»
Avisa Hordaland (1946, 08.05) «Målfolk på Voss samla til gilde»
Avisa Hordaland (1946, 01.06) «Domar i landssviksaker»
Skramstad, A. (1922, 02.12) «En vandrende ridder» *Aftenposten*, s.7-8

Litteratur

Amundsen, A. B. (2013) Samlere, forskere og folkeminner på 1800-tallet. I B. Rogan & A. Eriksen (Red), *Etnologi og Folkloristikk: En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. (27-77) Novus Forlag

Asdal, K., & Reinertsen, H. (2020). *Hvordan gjøre dokumentanalyse : En praksisorientert metode* (1. utgave. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Assmann, A., (2010) Canon and Archive. I Erll, A., Nunning, A., & Young, S.,(Red.) *A companion to cultural memory studies*. De Gruyter.

Austbø, J. (1949) «Bjørgaas, Knut» i *Norsk Allkunnebok*, (2.band,) s.181. Fonna

Berge, R. (1915) Th. S. Haukenæs 75 år. *Norsk folkekultur*, (1/1915) s. 48-50) Erik Gunnleiksons forlag

Berge, R., (1919) *Decentralisation. Folkeminne- Historielag – bygdemuse. Fra Landslaget for Folkemminnesamlarar*. Nr. 1. Risør.

Bergem, P. (1995) Kaarstad-tida. I P. Bergem (Red.) *Forkynning. Fellesskap. Forskning. Volda lærarskule 1895-1995*. Høgskulen i Volda s. 85-120

Bjørgaas, K. (1917) *Or gommol ti I. (1. utg)* Folkeminnenemndi på Voss

Bjørgaas, K. (1942) Or gommol ti I. (2. utg) Folkeminnenemndi på Voss

Bjørgaas, K. (1947) *Fota-før : spraidde minne ùm gammalt kristenliv pao Vossabygdo.*
Voss Folkeminnenemnd

Boer, P. den (2010) Loci memoriae – lieux de mémoire. I Erll, A., Nunning, A., & Young, S.(Red.) *A companion to cultural memory studies.* De Gruyter.

Bolstad, E. (2021, 09.02) Jamstillingsvedtaket. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 11.05.2022 fra <https://snl.no/jamstillingsvedtaket>

Bull, E. (1924) *Innledning til bygdehistorisk studium.* Steenske forlag

Christiansen, R. T., (1917) *Veiledning ved innsamling av folkeminder. Frå Norsk Folkeminnesamling.* Nr. 1. Kristiania

Christiansen, R. T., (1925) *Norsk Folkeminne. En veiledning for samlere og interesserte.* NFL Nr. 2. Norsk Folkeminnelag. Oslo.

Døssland, A. & Løseth, A., (2006) Lokalmakt og sentralmakt, periferi og sentrum. I K. Helle (Red.) *Vestlandets historie* (2. bind, s. 248-296) Vigmostad Bjørke

Ebbing, N. (1962). *Th.S. Haukenæs : kulturskattegraveren fra Hardanger : en biografisk skisse med bibliografi over Haukenæs skrifter* (Vol. 88). Damm

Eriksen, A. & Rogan, B. (2013) Et sekel kulturhistorie. I B. Rogan & A. Eriksen (Red.) *Etnologi og Folkloristikk: En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie.* (s. 9-27) Novus Forlag

Erll, A., Nunning, A., & Young, S.,(Red.) (2010). *A companion to cultural memory studies.* De Gruyter.

Erll, A., & Young, S. B. (2011). *Memory in culture* (pp. IX, 209). Palgrave Macmillan.

Esborg, E., Kverndokk, K., & Seim, L. (2011) Innleiing. I E. Esborg, K. Kverndokk & L. Seim(Red) *Or Gamalt – nye perspektiver på folkeminner*. NFL nr. 165. Norsk Folkeminnelag, Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo s. 7-11

Espeland, V. (1974) «Desentraliseringsstride. Ein strid om kva folkeminnesamling og gransking skal tene til.» *Tradisjon* 4/1974, s.71-76

Flatin, T., (1920) *Innsamling av folkeminne*. Olaf Norlis Forlag, Kristiania

Folkeminne (u.å.) I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 2. april 2022. Fra <https://naob.no/ordbok/folkeminne>

Hagemann, G. (1992). *Skolefolk : lærernes historie i Norge*. Ad notam Gyldendal.

Hauan, M. A. (2006). Samtaler til kunnskap: intervju som metode. I A. H. Skjelbred & A. Mostue (Red.) *Kunnskapssamtaler* (vol 39) (s.8–19) NEG Norsk Folkemuseum

Haukenæs. T. S. (1884). *Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger : belyst ved Natur- og Folkelivsskildringer, Eventyr, Sagn, Fortællinger osv. fra ældre og nyere tid : 1 : Eidfjord*. Hardanger

Haukenæs. T. S. (1885). *Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger : belyst ved Natur- og Folkelivsskildringer, Eventyr, Sagn, Fortællinger osv. fra ældre og nyere tid : 2 : Graven*. Hardanger

Haukenæs, T. S., (1887). *Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger : Belyst ved Natur- og Folkelivsskildringer, Eventyr, Sagn, Fortællinger osv. fra ældre og nyere tid : 4 : Natur, Folkeliv og Folketro paa Voss og Vossestranden : Voss* (Vol. 4). Hardanger

Haukenæs, T. S. (1889). *Livsskildring, eller Fødebygd, slegt og selvbiografi*. I kommission hos C. Floor. Bergen

Haukenæs, T. S. (1890a) *Barndomshjemmet. Erindringer og skildringer*. I kommission hos C. Floor. Bergen

Haukenæs, T. S. (1890b) *Reiseskildringer fra Norges natur og folkeliv* I kommission hos C. Floor. Bergen.

Haukenæs, T. S. (1892). *Ungdomserindringer*. I Commission hos C. Floor. Bergen

Haukenæs, T. S. (1894) *Blomster og torne på livet veg*. I Commission hos C. Floor. Bergen

Haukenæs, T. S. (1898) *Lys og mørke: skildringer fra det norske folkeliv*. I kommission hos C. Floor. Bergen

Haukenæs, T. S. (1914). *Av mit liv og min tid*. Granvin – Hardanger

Hundstad, D. (2012). Historikeren som regionbygger? - et fagkritisk perspektiv på fire landsdelshistoriske verk. *Historisk tidsskrift*, 91(1), s. 37–63.

Hundstad, D. (2015). Lokalhistorien og historiefaget. *Fortid: historiestudentenes tidsskrift*, (3/2015) UiO.

Hundstad, D. (2020). Lokale historier. *Tidsskrift for Kulturforskning*, (1). Hentet fra <http://ojs.novus.no/index.php/TFK/article/view/1807>

Høydal, R. (1995). *Periferiens nasjonsbyggjarar: vestlandslæraren og Volda lærarskule 1895-1920: Vol. nr 39*. Noregs forskingsråd.

Kaldal, I. (2016). *Minner som prosesser: i sosial- og kulturhistorie*. Cappelen Damm akademisk.

Kjerland, A. (2020) *Thrond Sjurson Haukenæs – Mannen og verket*. Nynorsk antikvariat

Kristoffersen, E. (2017) *Kampen om Folkemminnesamlingen: Da folkeminnene ble et forskningsfelt og folket krevde dem tilbake*. Scandinavian Academic Press Norsk folkeminnelag.

Kverndokk, K. (2011) Han ligner litt på nissen i grunn. Folkloristiske forestillinger om folketro. I E. Esborg, K. Kverndokk, & L. Seim (Red.) (2011) *Or Gamalt – nye perspektiver på folkeminner*. (NFL nr. 165, s. 70-96) Norsk Folkeminnelag, Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo

Kverndokk, K. (2013) Norsk Folkeminnesamling. I B. Rogan & A. Eriksen (Red.) *Etnologi og Folkloristikk: En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. (s. 551-565) Novus Forlag

Leerssen, J. (2007) Identity/alterity/hybridity. I M. Beller & J. Leerssen (Red.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters*. (s. 335-342) Rodopi Amsterdam/New York

Meijer, M., Schaap, J. & Symposium Language, C. (2020). *Historiography of women's cultural traditions*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111563466>

Meld. St. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1999-2000-/id192730/?ch=1>

Nærbøvik, J. (1995) Voldens høiere Almueskole med annecteret Dannelsesanstalt for Almueskolelærere 1861-1880. I P. Bergem (Red.) *Forkynning. Fellesskap. Forskning. Volda lærarskule 1895-1995*. Høgskulen i Volda

Olafsen, O. (1923) *Granvin i fortid og nutid: en bygdebok*.

Ottosen, R., Røssland, L. A. & Østbye, H., (2002) *Norsk pressehistorie*. Det Norske Samlaget

Rigney, A. (2010) The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing. I A. Erll, A. Nunning & S. Young (Red.) *A companion to cultural memory studies*. De Gruyter.

Rogan, B. (2013) Reidar Th. Christiansen. I B. Rogan & A. Eriksen (Red.) *Etnologi og folkloristikk: En fagkritisk bigrafi om norsk kulturhistorie*. (s. 113-137) Novus Forlag

Slottemo, H. (2020, 9. mars). Sted og lokalhistorie – folkebevegelse og fagfelt. I UiOs *Norgeshistorie – fra steinalderen til i dag. Fortalt av fagfolk*.
<https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2039-Sted-og-lokalhistorie%E2%80%93folkebevegelse-og-fagfelt.html>

Sørensen, Ø. (1997) Når ble nordmenn norske? - Nasjonal folkekultur. I H. Danielsen, og R. Hemstad (Red) *Jakten på det norske : en utstilling om nasjonal identitet : Norsk folkemuseum, 23.10-01.02.98* (s. 4- 21). Museet.

Tretvik, A. (2004) *Lokal og regional historie*. Det norske samlaget

Tveiten, A. (1995) Volda lærarskule sett i et nasjonalt perspektiv. I P. Bergem & Høgskulen i Volda. (Red.) *Forkynning. Fellesskap. Forskning. Volda lærarskule 1895-1995*. Høgskulen i Volda

Vibe, J. (1896). *Søndre Bergenhus amt* (Vol. 12, p. 464). Olaf Norli.

Voss Mållag. (u.å.) *Lagssoge*. Hentet 18. november 2021 fra
<https://www.vossmaallag.no/soga/94-lagssoge>

Voss Sogelag. (u.å.) *Vedtekter for Voss Sogelag*. Hentet 16. november 2021 fra
<http://www.vossaslekt.org/sogelaget.htm>

White, H. (1984) The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory. *History and Theory*, (Vol. 23, No. 1) s. 1-33

Zipes, J.(2015). Introduction: Rediscovering the original tales of the Brother Grimm. I *The Original Folk and Fairy Tales of the Brothers Grimm* (s. xix–xliv). Princeton University Press.
<https://doi.org/10.1515/9781400851898-003>

